

Σεπτέμβριος 2009
Έκτακτο τεύχος

ΤΟ ΚΑΛΕΜΙ

Έντυπο της Πλατφόρμας Ε/κ και Τ/κ Εκπαιδευτικών
«Ενωμένη Κύπρος» (ε/κ τμήμα)

ενάντια στις εθνικιστικές στρεβλώσεις στην παιδεία
κόντρα στο διχοτομικό στάτους κβο

ΕΚΔΟΤΙΚΟ

Εγκαινιάζουμε τη νέα σχολική χρονιά με την έκτακτη και εκτενέστερη έκδοση του «Καλεμιού» που έχετε στα χέρια σας. Στο τεύχος αυτό καταθέτουμε σε πιο συστηματική μορφή τους προβληματισμούς μας σε σχέση με την Παιδεία στην Κύπρο. Στηρίξαμε τη χρονιά που μας πέρασε την προσπάθεια της κυβέρνησης Χριστόφια να υλοποιήσει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που θεωρούμε ότι αποτελεί αναγκαιότητα για τον εκσυγχρονισμό της κυπριακής κοινωνίας, και ειδικότερα το στόχο για την καλλιέργεια κουλτούρας ειρηνικής συμβίωσης, που αποτελεί προϋπόθεση για την επανένωση της χώρας μας. Συνεχίζουμε να στηρίζουμε αυτή την προσπάθεια, που ουσιαστικά αποτελεί μονόδρομο για την αναβάθμιση της Παιδείας στην ελληνοκυπριακή κοινότητα.

Καθώς όμως η διαδικασία της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης βρίσκει απέναντί της την αντίδραση συγκεκριμένων εθνικιστικών κύκλων, εντός και εκτός της εκπαιδευτικής κοινότητας, θεωρούμε ότι τα επιχειρήματα των εθνικιστών θα πρέπει να απαντηθούν έτσι ώστε να διαφανούν οι προβληματικές ιδεολογικές τους αφετηρίες και οι επιζήμιες πολιτικές τους προεκτάσεις. Σε αυτή την έκδοση, ο εθνικιστικός πολιτικός λόγος αποδομείται μέσα από μια κριτική εξέταση της ιστορικής και θεωρητικής του συγκρότησης. Ζητήματα όπως ο ρόλος της εκκλησίας στην Παιδεία, τα σχολικά εγχειρίδια και οι πολιτικές των εκπαιδευτικών οργανώσεων αναλύονται, έτσι ώστε να δοθεί μια συνολική εικόνα της κατάστασης στην οποία βρίσκεται σήμερα η ελληνοκυπριακή Παιδεία, αντιπαραβάλλοντάς την με την αντίστοιχη κατάσταση στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, καθώς επίσης και με άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Παράλληλα εξετάζονται και ζητήματα που αφορούν το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο της ελληνοκυπριακής Παιδείας, όπως η εθνοτική σύγκρουση 1958-1974 και τα αποτελέσματά της και οι διαχρονικές παρεμβάσεις της Εκκλησίας στην πολιτειακή διοίκηση. Το βασικό ζητούμενο είναι η ριζική αντιμετώπιση των υφιστάμενων πολιτικών εμποδίων και η προοπτική της υπέρβασής τους μέσα από τη ρήξη με κατεστημένες νοοτροπίες και σαθρές ιδεοληψίες που μας κρατούν εγκλωβισμένους σε ένα προβληματικό παρελθόν.

Πλατφόρμα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων Εκπαιδευτικών «Ενωμένη Κύπρος» [ε/κ τμήμα]

**Πλατφόρμα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων Εκπαιδευτικών
«Ενωμένη Κύπρος»**

Επιβιβαστείτε στο τρένο που ενώνει την παιδεία και τη χώρα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

2	Η βαριά κληρονομιά του πολιτικού και εκπαιδευτικού συστήματος	Του Παύλου Μ. Παύλου
6	Οι πολιτικές προεκτάσεις του ελληνοχριστιανικού ιδεολογήματος	Του Γρηγόρη Ιωάννου
8	Ιστορία της Κύπρου: μια σύγκριση ελληνοκυπριακών και τουρκοκυπριακών σχολικών εγχειριδίων	Του Γιάννη Παπαδάκη
10	Βαθύ κράτος στο ελληνοκυπριακό σχολείο	Του Κωστή Αχνιώτη
14	Εθνικιστική διαπαιδαγώγηση	Του Χρίστου Αχνιώτη
18	Τι συμβαίνει με το μάθημα των θρησκευτικών στα ευρωπαϊκά κράτη; Η πορεία από τον καταχρητισμό, στο θρησκευτικό πλουραλισμό και την εκκοσμιευμένη ηθική	Της Ρένας Χόπλαρου
22	Εκπαιδευτικοί και ψευδοεκπαιδευτικοί	Της Κωνσταντίνας Ζάνου
25	Κάποιες σκέψεις για την ιστορία και τους ιστορικούς	Του Κ.Κ.
26	Ιδεολογικά διλήμματα στο εσωτερικό του ελληνοκυπριακού εθνικισμού	Του Κυριάκου Παχουλίδη
30	Ο εθνικισμός, ο ρατσισμός και η ε/κ παιδεία	Του Νίκου Τριμικλινώτη
34	Η περίοδος της βίας (1956-1974)	Του Αντρέα Παναγιώτου
38	Είναι γλυκό το πιστό της εξουσίας	Του Γιώργου Στρατή

Η βαριά κληρονομιά του πολιτικού και εκπαιδευτικού συστήματος

Του Παύλου Μ. Παύλου

Πολλές φορές έχουμε την αίσθηση ότι οι ακραίες αντιδράσεις σε ζητήματα που αφορούν το πολιτικό θέμα και την εκπαίδευση αγγίζουν τα όρια του παραλογισμού. Οι ρίζες της κυρίαρχης ιδεολογίας δεν είναι μόνο βαθιές, αλλά και αποδεδειγμένα ανθεκτικές. Όμως, όσο κι αν φαίνεται παράδοξο ή υπεραισιόδοξο, είναι ίσως η πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία της Κύπρου που η κυρίαρχη ιδεολογία δοκιμάζεται πραγματικά και αντιμετωπίζει σοβαρές πιθανότητες θεμελιακής αμφισβήτησης. Φτάνει να ξέρουμε με τι έχουμε να κάνουμε...

Η Ιστορία – είτε μας αρέσει είτε όχι – είναι εξαιρετικά παρούσα.

Λόγω του συστήματος των εθνικοθησκευτικών κοινοτήτων πάνω στο οποίο ήταν δομημένη η οθωμανική διοίκηση, η κυπριακή Εκκλησία απέκτησε από το 16^ο αιώνα πρωτόγνωρα προνόμια. Εκτός των άλλων, είχε φοροθετικές και φοροσυλλεκτικές αρμοδιότητες, διοικητικά καθήκοντα – σε συνεργασία με τους τοπικούς Οθωμανούς διοικητές – και ο Αρχιεπίσκοπος ήταν ο άμεσος υπεύθυνος για το χριστιανικό πληθυσμό απέναντι στο Σουλτάνο. Τα υπερπρονόμια αυτά – τα οποία δεν αποσιωπούν ούτε και γνωστοί συντηρητικοί ιστορικοί¹ – τέθηκαν υπό αμφισβήτηση με το πέρασμα της Κύπρου κάτω από βρετανική διοίκηση το 1878. Οι Βρετανοί, λειτουργώντας στα πρότυπα του κοσμικού κράτους, προώθησαν διοικητικές ρυθμίσεις² οι οποίες αναπόφευκτα αφαιρούσαν σημαντικές εξουσίες από την Εκκλησία και τον Αρχιεπίσκοπο. Εν μέρει η έντονη αντίδραση της Εκκλησίας απέναντι στη βρετανική διοίκηση, η υιοθέτηση ανέκδοτου ενωτικού αγώνα και η αντιπαραθετική λογική που επικράτησε (σε αντίθεση με τη στάση πλήρους συνεργασίας και προσαρμογής που τηρούσε καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής διοίκησης), οφείλονται σε αυτή την απώλεια διοικητικών και οικονομικών προνομίων. Παρά τη χρήση όχι πάντα νόμιμων (και από ηθική άποψη) μεθόδων³, η Εκκλησία έχασε τη δυνατότητα άσκησης

ουσιαστικής διοίκησης, καθώς και τη δυνατότητα σοβαρών οικονομικών διαπλοκών⁴.

Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο, προκειμένου να διατηρήσει τον πολλαπλά κυρίαρχο ρόλο της, η Εκκλησία της Κύπρου και ο εκάστοτε Αρχιεπίσκοπος είχαν ανοιχτά δυο πεδία δράσης: τη διαχείριση της αρχής της αυτοδιάθεσης και την εκπαίδευση. Από τα πρώτα χρόνια της βρετανικής αποικιοκρατίας, η διοίκηση άφησε μεγάλα περιθώρια στην Εκκλησία για άσκηση αυτών των «αρμοδιοτήτων». Με διοικητικές ρυθμίσεις που αφορούσαν την εκπαίδευση⁵, αλλά και με σχετική αποδοχή του Αρχιεπισκόπου ως «εθνικού ηγέτη» των Ελληνοκυπρίων – τουλάχιστον μέχρι το 1931 – εδραιώθηκε σταδιακά η κυριαρχία της Εκκλησίας σε αυτά τα δύο πεδία.

Με τα Οκτωβριανά του 1931, το τμήμα της αστικής τάξης της Κύπρου, το οποίο δεν ελεγχόταν άμεσα από την Εκκλησία, ηττάται οριστικά. Η λογική του «όποιος συνομιλεί με τους Βρετανούς είναι προδότης – Ένωσις και μόνον Ένωσις», επιβάλλεται τελεσίδικα, υποχρεώνοντας ακόμη και μετριοπαθείς ανώτερους κληρικούς (π. χ. Νικόδημος Μυλωνάς), να υπηρετήσουν τη φιλοδοξία τους για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο μέσα από την αδιάλλακτη και ακραία πολιτική⁶. Την

Η εκπαίδευση θεωρείται

τελεσίδικα ως πεδίο

εθνικού και θρησκευτικού

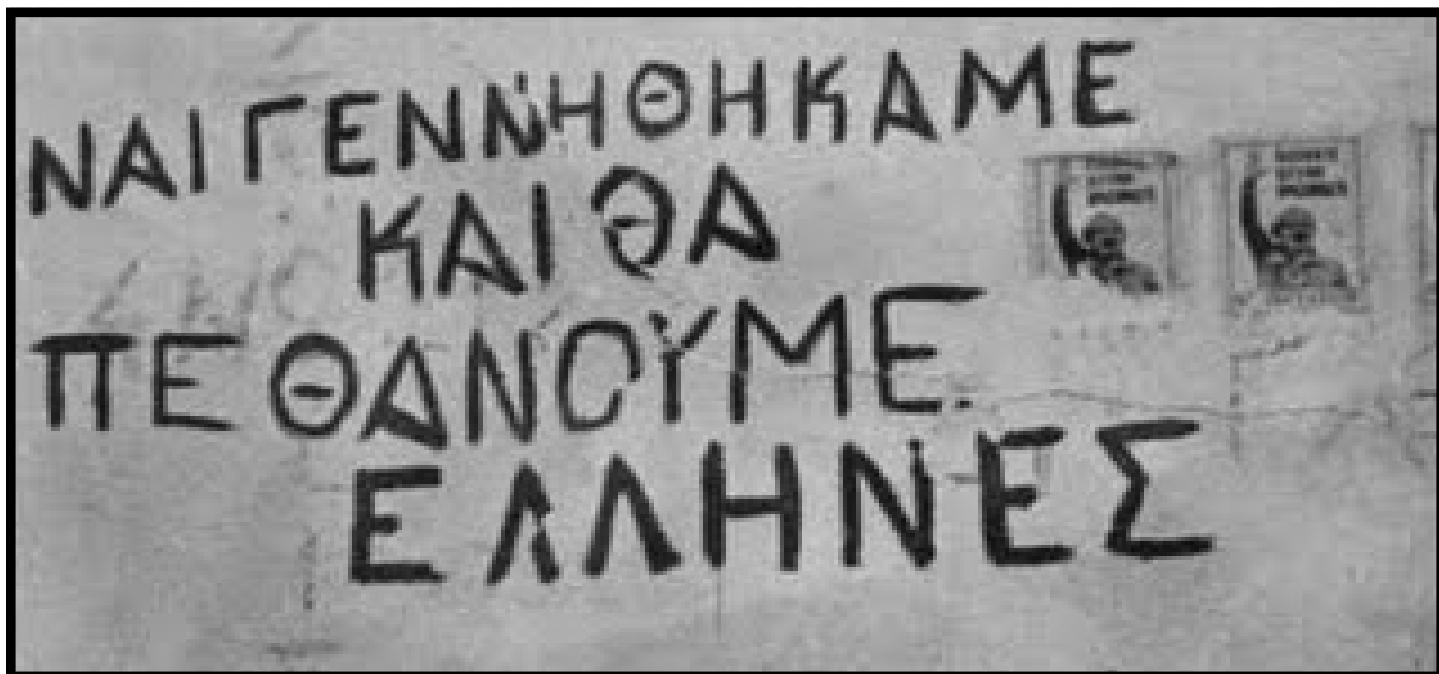
φρονηματισμού, ως υλικό

μέσο για κοινωνική

διακίωση του

μεταφυσικού χαρακτήρα

της «Ένωσης»

αμέσως επόμενη περίοδο, οι Βρετανοί συνειδητοποιούν τον πολιτικό ρόλο του ελέγχου της εκπαίδευσης και προσπαθούν να επιβληθούν – κυρίως στη δευτεροβάθμια, την οποία είχαν αφήσει σχεδόν εξολοκλήρου στα χέρια της Εκκλησίας – χωρίς όμως ιδιαίτερα αποτελέσματα⁷. Αντίθετα, αυτή τους η επιλογή (και η αποτυχία της) δίνει στην Εκκλησία τη δυνατότητα να θεωρήσει την εκπαίδευση ως ένα «άπαρτο κάστρο» της, και να συνδέσει πλέον άμεσα τις δύο πολιτικές της: εκείνη που αφορούσε το πολιτικό ζήτημα («Ένωση») και εκείνη που αφορούσε την Εκπαίδευση⁸. Η τελευταία γίνεται πια φορέας δυναμικής εθνικοθησκευτικής πολιτικής – σε αντίθεση με την οθωμανική περίοδο, οπότε η εκπαίδευση χρησιμοποιούνταν ως βραχίονας διοικητικής και θρησκευτικής υπακοής.

Η σχεδόν απόλυτη κυριαρχία της Εκκλησίας στον πολιτικό στίβο (μέχρι και το 1955-9) και στην εκπαίδευση, επιβάλλει έναν καθαρά μεταφυσικό και απόλυτο χαρακτήρα και στα δύο. Η «Ένωση» από πολιτική επιλογή ή στόχος, μετατρέπεται σε μια υπερφυσική κατάσταση, μια οντότητα ανεπηρέαστη από την πραγματικότητα και μάλιστα σε πείσμα της. Παράλληλα, η εκπαίδευση θεωρείται τελεσίδικα ως πεδίο εθνικού και θρησκευτικού φρονηματισμού, ως υλικό μέσο για

κοινωνική διαίωηση του μεταφυσικού χαρακτήρα της «Ένωσης».

Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι το σύστημα ελέγχου από αυτό που ονομάστηκε «Εθναρχία»⁹, είχε σχεδόν απόλυτη κυριαρχία σε όλο το οικοδόμημα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης¹⁰. Έχοντας τον έλεγχο των διορισμών, δεν επέτρεπε να παρεισφρέουν στην εκπαίδευση καθηγητές με αποκλίνουσες ιδεολογικές και πολιτικές απόψεις¹¹. Η ίδρυση της συνδικαλιστικής οργάνωσης ΟΕΛ-ΜΕΚ με πρωτοβουλία του Μακαρίου Γ' το 1953¹², υπάκουε απόλυτα στους στόχους της Εκκλησίας, πολιτικούς και εκπαιδευτικούς αδιάκριτα. Ακόμη και στη δημοτική εκπαίδευση, που ελεγχόταν σε μεγάλο βαθμό από τη βρετανική διοίκηση, το 1931 τέθηκε από εκπροσώπους της Εθναρχίας θέμα απόλυσης 12 «κομμουνιστών» δασκάλων¹³. Ως «κομμουνιστές» χαρακτηρίζονταν όλοι οι έχοντες αποκλίνουσα ιδεολογία ή πολιτική συμπεριφορά από τον κανόνα των ακραιφνών «ελληνοχριστιανικών ιδεωδών».

Με την Ανεξαρτησία, το σύστημα κληροδοτήθηκε σχεδόν αυτούσιο στο νέο κράτος. Από τη μεταβατική κιόλας περίοδο 1959-60 διασφαλίστηκαν όλες οι παράμετροι που θα εγγυούνταν τη συνέχιση του ελέγχου του πολιτικο-

εκπαιδευτικού λόγου και χαρακτήρα¹⁴. Οι ίδιες οι συνταγματικές ρυθμίσεις¹⁵ κρατούσαν την εκπαίδευση διαιρεμένη σε κοινοτικό επίπεδο, χωρίς κανένα υπερκείμενο θεσμό που να λειτουργεί έστω συντονιστικά. Τα της εκπαίδευσης των δυο κοινοτήτων καθόριζαν οι δυο χωριστές Κοινοτικές Συνελεύσεις, όργανα ημιαυτόνομα από το κράτος στη λειτουργία τους, με σύνθεση όμως ελεγχόμενη από τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο αντίστοιχα. Η παρουσία του Αρχιεπισκόπου στην ηγεσία του κράτους αποτελούσε την ουσιαστική και σημειολογική κορύφωση της συνέχισης του διπλού «εθναρχικού» ρόλου της Εκκλησίας. Παράλληλα, οι πρωταγωνιστές της ΕΟΚΑ κληρονομούν τμήματα του κράτους, διατηρούν ένοπλες ομάδες και συντηρούν την επιρροή τους μέσα από δολοφονίες «αντιπάλων» και την καχυποψία της «προδοσίας» του «συνεχιζόμενου αγώνα» από ένα αντίθετο «καπετανάτο»¹⁶. Ανάλογες συνθήκες – σε μικρογραφία ίσως – βιώνουν και οι Τουρκοκύπριοι στο εσωτερικό της δικής τους κοινότητας¹⁷. Με συγχρονικούς όρους ερμηνείας, θα λέγαμε ότι κυρίως η ελληνοκυπριακή κοινότητα ζει μέσα σε συνθήκες «ιδεολογικής τρομοκρατίας». Οι πέραν του ΑΚΕΛ πολιτικές δυνάμεις σκέφτονται, συμπεριφέρονται και διαχειρίζονται τις υποθέσεις του κράτους και της κοινότητας ως οι μόνοι νόμιμοι συνεχιστές της αποικιακής εποχής¹⁸, ενώ διαγωνίζονται παράλληλα για το ποιος θα εμφανιστεί ως ο αξιότερος συνεχιστής του αγώνα της

ΕΟΚΑ για «Ένωση». Ο πλήρης και ένοπλος διαχωρισμός των δύο κοινοτήτων¹⁹ επιτρέπει την ανάπτυξη τριών νέων δυναμικών. Παράλληλα με τη μεταφυσική και εξ αποκαλύψεως απόλυτη φύση που πήρε ο πολιτικός στόχος («Ένωση») και παράλληλα με τον προς τούτο απόλυτα φρονηματιστικό χαρακτήρα που απέκτησε η Εκπαίδευση, αναπτύσσονται και άλλες δυναμικές:

(α) *Η δυναμική του καθαρού ελληνοκυπριακού κράτους*, του απαλλαγμένου από μιάσματα άλλων φυλών – και ιδιαίτερα τους Τουρκοκύπριους.

(β) *Η δυναμική της «ένωσης από τα κάτω»*, δηλαδή η πολιτική που εγκαινιάζεται μετά το 1964 για απόλυτη πρόσδεση όλων των τομέων της ζωής στο ελληνικό κράτος, χωρίς να κηρυχθεί επίσημα η «Ένωση».

(γ) *Η δυναμική της νομιμοποίησης*, δηλαδή η οικοδόμηση της πεποίθησης πως ό,τι προηγήθηκε νομιμοποιήθηκε με τον έλεγχο του κράτους, άρα και διά του κράτους νομιμοποιούνται οι κυρίαρχες πολιτικές αλλά και μέθοδοι.

Το μείγμα που αναπτύσσεται είναι εκρηκτικό, αφού η παρανομία, η ανομία και η δολιότητα θεωρούνται ηθικά νόμιμα και αναπόσπαστα μέρη της άσκησης εξουσίας. Μέσα σε ένα κόσμο όπου δεν υπάρχει τίποτε άλλο εκτός από τους Ελληνοκύπριους. Μόνο στον ορίζοντα φαίνεται η Ελλάδα (η οποία μάλιστα μετά το 1967 απαιτεί απόλυτη προσαρμογή στο Εθνικό Κέντρο και ιδιαίτερα απόλυτη ταύτιση στον τομέα της Εκπαίδευσης). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα έναν ιδιόμορφο αυτισμό, όπου καμιά όσμωση με δημοκρατικές αρχές, ή αξίες αλληλοσεβασμού και κατανόησης δεν ήταν δυνατή. Γι' αυτό και σήμερα μπορεί να μας φαίνεται τρομαχτική η τρομοκρατική δράση οργανώσεων όπως το Εθνικό Μέτωπο και η ΕΟΚΑ Β', τότε όμως εμφανίστηκαν ως «φυσική συνέπεια» του πολιτισμικού πλαισίου που είχε ήδη οικοδομηθεί. Γι' αυτό και η κήρυξή τους ως παράνομων οργανώσεων έγινε πολύ μετά την εμφάνιση και την έναρξη της δράσης τους. Και μάλιστα μετά από πολλούς δισταγμούς!²⁰

Είναι γι' αυτούς τους λόγους που το ξέσπασμα ελευθερίας και η σχετική απελευθέρωση του προοδευτικού λόγου μετά το 1974 δε στάθηκε αρκετή να νικήσει τις διάρκειες. Πολύ σύντομα επιστρέψαμε σε λογικές που επαναποθετούσαν το δίδυμο πολιτική-εκπαίδευση στη «σωστή» του βάση: η πολιτική μετατόπισε τη μεταφυσική της διάσταση από την «Ένωση» στο ενιαίο κράτος (και μάλιστα χωρίς τα συνδιαχειριστικά χαρακτηριστικά του Συντάγματος του 1960), ενώ θεώρησε και πάλιν την εκπαίδευση ως το φρονηματιστικό μέσο για επίτευξη αυτού του πολιτικού στόχου²¹. Διατήρησε μάλιστα τα αντανάκλαστα της αυξημένης καχυποψίας προς το διαφορετικό: οτιδήποτε δεν υπηρξει τον πολιτικό στόχο του καθαρού ελληνοκυπριακού κράτους (σε ολόκληρη ή στη μισή Κύπρο) – στόχο άδηλο αλλά εξίσου κυρίαρχο όπως εκείνον της «Ένωσης» την περίοδο 1960-74 – κηρύσσεται αυτόματα ως ξένο, ύποπτο και έντονα κατακριτέο²².

Στη δεκαετία του '60 η λειτουργία τεχνικών σχολών και οι πρώτες σκέψεις για ίδρυση πανεπιστημίου, θεωρήθηκαν ως προδοτικές και υποχθόνιες προσπάθειες για αποκοπή της Κύπρου από την Ελλάδα²³. Σήμερα, κάθε λόγος για την οικοδόμηση ενός σχολείου που να ενώνει και όχι να χωρίζει, ενός σχολείου προσανατολισμένου σε αρχές πολυπολιτισμικότητας και ευρωπαϊκών δημοκρατικών αξιών, αντιμετωπίζεται ως αντίστοιχη απειλή, με παρόμοια μάλιστα αντανάκλαστα. Και τα αντανάκλαστα δεν περιλαμβάνουν μόνο τις έντονες δημόσιες αντιδράσεις, αλλά και όσα το παρελθόν μας κληροδότησε: τη σιωπηρή πολλές φορές ακύρωση, μέσα από ψυχολογικούς μηχανισμούς, παράδοξους αλλά πανίσχυρους. Το Υπουργείο Παιδείας της Κύπρου και οι Ελληνοκύπριοι εκπαιδευτικοί είναι ίσως η μοναδική περίπτωση εκπαιδευτικού συστήματος στον κόσμο, που καταφέρνει για χρόνια να «υλοποιεί» την πολυπολιτισμική εκπαίδευση, χωρίς να την υλοποιεί καθόλου. Και μάλιστα να την αποστρέφεται στην ουσία της. Ο φρονηματιστικός χαρακτήρας δε του εκπαιδευτικού συστήματος θεωρείται τόσο αυτονόητος, ώστε η αποσιώπηση της αλήθειας και το ιστορικό ψεύδος να εμφανίζονται ανοι-

Ο φρονηματιστικός

χαρακτήρας του

εκπαιδευτικού

συστήματος θεωρείται

τόσο αυτονόητος, ώστε η

αποσιώπηση της

αλήθειας και το ιστορικό

ψεύδος να εμφανίζονται

ανοιχτά ως απαρύγκλητη

υποχρέωση της

εκπαίδευσης

χτά ως απαρέγκλιτη υποχρέωση της εκπαίδευσης.

Θα χρειαστεί επομένως χρόνος και υπομονή για την ανάταξη του «ασθενούς». Είναι φορέας μιας ισχυρής παράδοσης εκκλησιαστικής μεταφυσικής, που απέδειξε ιστορικά ότι είναι εξαιρετικά ανθεκτική. Από την άλλη βεβαίως, σε μερικά χρόνια από σήμερα το γεγονός και μόνο ότι αυτά τα ζητήματα συζητούνται, μπαίνουν στο τραπέζι και – με όλα τα προβλήματα – είναι παρών ένας λόγος διαφορετικός από τον κυρίαρχο, ενδεχομένως να ερμηνεύεται ως μια σημαντική ρήξη. Είναι ίσως γι' αυτό το λόγο που οι επιλογές της σιωπής ή των χαμηλών τόνων εκ μέρους του προοδευτικού κόσμου – και ιδιαίτερα της επίσημης Αριστεράς – κατά τη δεκαετία του '60, μπορεί να είναι εν μέρει κατανοητές επιλογές, είναι όμως ταυτόχρονα και παράδειγμα προς αποφυγή για το σήμερα.

1 Κωνσταντίνου Σπυριδάκι, *Σύντομος Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία 1972, σ. 135-142.

2 Κάτια Χατζηδημητρίου, *Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία 1979, σ. 146-8.

3 Χάιντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου*, τόμος πρώτος (1878-1949), εκδόσεις Βιβλιοπωλείου της ΕΣΤΙΑΣ, σ. 92.

4 George Hill, *A History of Cyprus*, vol. IV, Cambridge University Press, Cambridge 1952, p. 380.

5 George S. Giorgallides, *A political and Administrative History of Cyprus 1918-1926*, εκδόσεις Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία 1979, σ. 47-52.

6 Χάιντς Α. Ρίχτερ, ό.π. σ. 473-508.

7 Panayiotis K. Persianis, *Church and State in Cyprus Education*, Λευκωσία 1978, σ. 66-69.

8 ό.π. σ. 105-111.

9 Στην πραγματικότητα με τον όρο αυτό αποδίδεται η προσπάθεια της Εκκλησίας της Κύπρου να πολιτικοποιήσει πιο άμεσα το ρόλο της μέσα από τη δημιουργία θεσμών πολιτικού χαρακτήρα, ασκώντας παράλληλα ασφυκτικό έλεγχο στο τμήμα της αστικής τάξης που συνεργαζόταν μαζί της.

10 Andreas G. Anastassiades, *The development of the administration of elementary education in Cyprus*, Nicosia 1979. Οι Βρετανοί είχαν δώσει αρχικά έμφαση στον έλεγχο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, θεωρώντας την πιο σημαντική στη διαδικασία αλφαριθμητισμού του

πληθυσμού. Η Εκκλησία κράτησε – και μέσω της χρηματοδότησης – τον έλεγχο της δευτεροβάθμιας, την οποία θεωρούσε ως πιο σημαντική για τον φρονηματιστικό ρόλο που επιδίωκε.

11 Παναγιώτη Κ. Περσιάνη, *Συγκριτική Ιστορία της Εκπαίδευσης της Κύπρου (1800-2004)*, εκδόσεις Gutenberg, Αθήνα 2005, σ.240.

12 Κώστα Λυμπουρή, *Η ίδρυση της ΟΕΛΜΕΚ και η λειτουργία της από το 1953 μέχρι το 1960*, Λευκωσία 2005, σ.21-24.

13 ό.π. σ. 159.

14 Konstantinos Spyridakis, *The Cyprus Educational Policy*, Nicosia 1967. Βλέπε και νόμο για την ίδρυση του μεταβατικού Ελληνικού Γραφείου Παιδείας Law 19/1959, *Cyprus Gazette* No. 4240, 18.6.1959.

15 Άρθρα 87, 88, 89 του Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας.

16 Κώστα Γραϊκού, *Κυπριακή Ιστορία*, έκδοση γ', Λευκωσία 1991, σ. 312-316.

17 Αρίφ Χασάν Ταχσίν, *Η άνοδος του Ντενκτάς στην κορυφή*, μετάφραση Θανάσης Χαρανάς, εκδόσεις Αρχείο, Λευκωσία 2001, σ.83-86.

18 Πασχάλη Κιτρομηλίδη «Το ιδεολογικό πλαίσιο της πολιτικής ζωής της Κύπρου: Κριτική θεώρηση», στο συλλογικό έργο Γιώργου Τενεκίδη – Γιάννου Κρανιδιώτη, επ., *Κύπρος – Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, εκδόσεις Βιβλιοπωλείου της Εστίας, Αθήνα 1981, σ. 459.

19 Βλέπε Μακάριου Δρουσιώτη, *Η πρώτη διχοτόμηση – Κύπρος 1963-1964*, εκδό-

σεις Αλφάδι, Λευκωσία 2005.

20 Βλέπε Μακάριου Δρουσιώτη, *Δύο απόπειρες και μια δολοφονία*, εκδόσεις Αλφάδι, Λευκωσία 2009.

21 Αναλογίες βεβαίως (τραυματικό παρελθόν, καθήκον μνήμης, επιλεκτική λήθη, πολιτική σκοπιμότητα και χρησιμοποίηση της ιστορίας) εντοπίζονται σε όλες σχεδόν τις χώρες των Βαλκανίων. Βλέπε Christina Koulouri, 'Introduction' στο *Clio in the Balkans. The Politics of History Education*, CDRSEE, Thessaloniki 2002, σ. 25-35. Ενδεχομένως όμως η περίπτωση της Κύπρου να είναι από τις πιο ακραίες, κυρίως σε διάρκεια και μεταλλαξιμότητα.

22 Ο Ε. Hobsbaum επισημαίνει ότι ο εθνικισμός είναι το κλασικό παράδειγμα μιας κουλτούρας ταυτότητας που στηρίζεται πάνω στο παρελθόν μέσω μύθων μεταμφιεσμένων σε ιστορία. Θυμίζει δε ότι ο Έρνεστ Ρενάν παρατηρούσε πως 'εδώ και περισσότερο από ένα αιώνα η λήθη, ή ακόμα και η παραχάραξη της ιστορίας, αποτελεί ουσιώδη παράγοντα της διαμόρφωσης ενός έθνους, γι' αυτό και η πρόοδος των ιστορικών σπουδών αποτελεί συχνά κίνδυνο για μια εθνικότητα'. Βλ. Ε. Hobsbaum, *Για την Ιστορία*, μετ. Π. Ματάλας, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1998, σ. 324-325.

23 Panayiotis K. Persianis, *The political and economic factors as the main determinants of education policy in independent Cyprus*, εκδόσεις Παιδαγωγικού Ινστιτούτου Κύπρου, Λευκωσία 1981, σ.145-156, 193-203.

Οι πολιτικές προεκτάσεις του ελληνοχριστιανικού ιδεολογήματος

Του Γρηγόρη Ιωάννου

Αφορμή για το κείμενο αυτό αποτελεί το άρθρο του Ιωάννη Κασουλίδη στο περιοδικό “Εκπαιδευτική Αλλαγή” (τεύχος 6, Μάιος - Ιούνιος 2009) με τίτλο “Ελληνισμός, Χριστιανισμός, Παιδεία και Κυπριακό”, στο οποίο ο ευρωβουλευτής προσπαθεί να υπερασπιστεί την παραδοσιακή, ηγεμονική ιστορική αφήγηση που «κινδυνεύει» από την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Καθώς όμως δεν αμφισβητεί την πολιτική λογική της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, η οποία στα πλαίσια του εκσυγχρονιστικού εγχειρήματος προωθεί ανάμεσα σε άλλα και την καλλιέργεια κουλτούρας ειρηνικής συμβίωσης στην Κύπρο, αναγκάζεται να ακροβατήσει ανάμεσα στον εθνικισμό από την μια και την αναγκαιότητα της επανένωσης από την άλλη. Η υιοθέτηση και η αναπαραγωγή του ελληνοχριστιανικού ιδεολογήματος που θέλει την Κύπρο ελληνική, όπως άλλωστε είχε δηλώσει και προεκλογικά, είναι μια προβληματική θέση. Πόσο μάλλον όταν προσπαθεί να αποφύγει πάση θυσία τις πολιτικές προεκτάσεις της ιδεολογικής αυτής θέσης, αφού διακηρυγμένος του στόχος παραμένει η επανένωση της χώρας και η συνύπαρξη με τους Τ/κ στα πλαίσια μιας ανεξάρτητης διεθνικής πολιτείας. Έτσι ο κ. Κασουλίδης αναγκάζεται να καταφύγει στην ασάφεια, στις επιλεκτικές αναφορές και στις κραυγαλέες αντιφάσεις που καταδεικνύουν όχι απλώς την άγνοιά του, αλλά πολύ περισσότερο την ανευθυνότητά του ως πολιτικού που καταφεύγει σε ένα είδος πολιτικαντισμού τοποθετούμενος λαϊκίστικα στο δημόσιο διάλογο για ένα τόσο σοβαρό θέμα.

Ο αναγνώστης μπορεί εύλογα να διερωτηθεί γιατί αυτή η εστίαση στο άρθρο του κ. Κασουλίδη. Άλλωστε υπάρχει

πληθώρα λαϊκίστικων και πολιτικάντικων άρθρων στον Τύπο που αναμασούν διάφορες εκδοχές του ελληνοχριστιανικού ιδεολογήματος και που πολεμούν λυσσαλέα την απόπειρα εκσυγχρονισμού της παιδείας. Αυτό που καθιστά τη στάση του κ. Κασουλίδη ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα είναι η απόπειρα ακροβασίας ανάμεσα στη φιλελεύθερη μετριοπάθεια και τον ακραίο εθνικιστικό λόγο. Η διγλωσσία όμως που προκύπτει, ως αποτέλεσμα της νοοτροπίας να αρθρώνονται άλλοι/διαφορετικοί λόγοι/discourses αναλόγως ακροατηρίου, είναι εκφραστική μιας τάσης στην οποία ο πολιτικός ηγέτης θέλει να διαχειριστεί την πολιτική μόνος του και κατά συνέπεια λέει ό,τι θέλει το ακροατήριο, αγνοώντας έτσι τις συνέπειες των λόγων στην πράξη αλλά και την ιστορική μνήμη. Οι τοποθετήσεις των πολιτικών δεν έχουν όμως μόνο προβλεπτές, αλλά και απρόβλεπτες συνέπειες. Στην προσπάθεια δηλαδή να επιτύχουν την κομματική συσπείρωση, δεν μπορούν οι σοβαροί πολιτικοί να μη διανοούνται άλλες παράπλευρες και πιθανές συνέπειες όπως την αποδοχή, νομιμοποίηση και αναπαραγωγή καταστροφικών ιδεολογιών του παρελθόντος.

Ας εξετάσουμε όμως τις θεωρητικές και ιστορικές καταβολές της “ελληνοχριστιανικής” θέσης που υπερασπίζεται τόσο ο κ. Κασουλίδης όσο και το περιοδικό “Αλλαγή” γενικότερα. Η έννοια του “ελληνοχριστιανισμού” ή της “ελληνορθοδοξίας” αποτελεί κατασκευή των εθνικιστών ιστορικών του 19ου αιώνα και ιδιαίτερα του Παπαρηγόπουλου, στην προσπάθεια νομιμοποίησης του νεοελληνικού κράτους μέσα από την αυθαίρετη διασύνδεση του αρχαίου ελληνικού με το βυζαντινό πολιτιστικό στοιχείο. Το βασικό ζητούμενο ήταν η απόδειξη της δήθεν ιστορικής συνέχειας του

Όλοι οι εθνικιστές πιστεύουν στη

διαχρονικότητα του

έθνους τους και στην

προσπάθεια τους να το

αποδείξουν, πολλές φορές

“επινοούν παραδόσεις”

όπως επισημαίνει ο

ιστορικός Χόμπσπαουμ

ελληνικού έθνους από τις αρχαίες πόλεις – κράτη μέσα από τη βυζαντινή αυτοκρατορία στο σύγχρονο ελληνικό κράτος. Η αγωνιώδης προσπάθεια τεκμηρίωσης της εθνικιστικής θέσης για την αέναη ιστορική πορεία και τη διαχρονική υπόσταση του έθνους δεν αποτελεί βέβαια ελληνικό φαινόμενο. Όλοι οι εθνικιστές πιστεύουν στη διαχρονικότητα του έθνους τους και στην προσπάθειά τους να το αποδείξουν, πολλές φορές “επινοούν παραδόσεις” όπως επισημαίνει ο ιστορικός Χόμπσπαουμ.

Η μεγάλη εθνική αφήγηση, μια εκδοχή της οποίας παρουσιάζει ο κ. Κασουλίδης, αποτελείται από αυθαίρετες επιλογές από ιστορικά στοιχεία (μεταφορά ρωμαϊκής έδρας στο Βυζάντιο, άλωση της Κων/πολης, εκπροσώπηση του Γένους από την Εκκλησία, αγώνας ΕΟΚΑ), που τοποθετούνται σε μια σειρά για να στοιχειοθετήσουν ένα μύθο. Το μύθο της ιστορικής συνέχειας του έθνους στα πλαίσια του οποίου καθορίζεται και θα πρέπει να καθορίζεται η πολιτιστική και πολιτική ταυτότητα. Η άνεση με την οποία διατυπώνεται η εθνική αυτή αφήγηση δεν έχει σχέση με την πλησιότητα της στα πραγματικά ιστορικά δεδομένα, αλλά με τη χρήση της από την παραδοσιακή εξουσία ως ηγεμονική ιδεολογία. Πρόκειται για μια ερμηνεία της ιστορίας που προβάλλει ως να είναι υπεράνω πολιτικής, ως πλαίσιο του τι συνιστά αποδεκτή πολιτική. Όταν ο κ. Κασουλίδης μιλά για την “ελληνική παιδεία [που] δεν μπορεί να είναι ούτε αριστερή ούτε δεξιά” δεν εκφράζει μια πολιτικά ουδέτερη θέση. Αποφεύγει ουσιαστικά το διάλογο για την παιδεία διεκδικώντας το μονόλογο. Και το κάνει αυτό στεκόμενος πάνω σε δεκαετίες ιδεολογικής κατήχησης και παραταξιακού πολιτικού προσανατολισμού της παιδείας. Όταν μιλά για τα “ελληνικά ιδεώδη” της ΕΟΚΑ χωρίς να μπαίνει

και στον κόπο να τα ορίσει, δεν πρόκειται απλώς για μια ασάφεια. Πρόκειται για μια συνειδητή αποσιώπηση, έτσι ώστε να καθοριστεί ένα πολιτικό πλαίσιο μέσα από την ιστορική αφήγηση. Ένα πλαίσιο που αγνοεί -με τρόπο προκλητικό για την επιστημονική και εκπαιδευτική κοινότητα- άβολες αλήθειες που καταρρίπτουν την “εθνική” εκδοχή, όπως τον πόλεμο του Θεοδόσιου ενάντια στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό, το λειτουργικό ρόλο της Εκκλησίας στο οθωμανικό κράτος, το ελληνικό πραξικόπημα που προηγήθηκε της τουρκικής εισβολής το 1974. Δεν πρέπει να ξεχνάμε όμως ότι η αναπαραγωγή και επιβολή της μεγάλης εθνικής αφήγησης είναι πάντοτε βασισμένη στην αποσιώπηση, τη συγκάλυψη και τη λογοκρισία. Και αυτό διαφάνηκε ξεκάθαρα και μέσα από την πρόσφατη, ευτυχώς τελικά αποτυχημένη, απόπειρα παρέμβασης στο ντοκυμαντέρ του Κώστα Γαβρά για την Ακρόπολη, που παρουσίαζε την άβολη για τον ελληνοχριστιανικό μύθο αλήθεια της οργανωμένης καταστροφής των αρχαίων ελληνικών μνημείων από Χριστιανούς τον 3ο αιώνα μ.Χ.

Οι πολιτικές προεκτάσεις του εθνοκεντρικού φακού είναι όμως αναπόφευκτες. Είναι μάλιστα ορατές ως έμμεση διαφοροποίηση στην αναφορά στις 2 κοινότητες: οι Ε/κ είναι «Έλληνες» ενώ οι Τ/κ «Τουρκοκύπριοι». Γιατί δεν είναι και οι Τ/κ «Τούρκοι» ή οι Ε/κ «Έλληνοκύπριοι»; Τα (συνειδητά ή ασυνειδητά) αίτια αυτής της ονομαστικής στρατηγικής μπορεί να είναι ποικίλα. Από τη μια φαίνεται να εξυπηρετεί το πλαίσιο που αναφέρεται πιο πάνω – να δημιουργήσει ένα αίσθημα εθνικής έπαρσης σε όσους ταυτίζονται με τους Έλληνες (ως ένα έθνος/ ένας πολιτισμός πέρα από κράτη όπως καταδεικνύει και η συντήρηση της ορολογίας για «ιδιαιτερή πατρίδα»), ενώ οι Τ/κ παραπέμπονται στην πιο συνηθισμένη αναφορά/ορολογία, η οποία δεν τους εντάσσει στο φαντασιακό του τουρκικού έθνους αλλά σε μια κοινότητα της Κύπρου. Έτσι οι μεν (Ε/κ) είναι έθνος, ενώ οι άλλοι κοινότητα. (Σ’ αυτή τη συγκριτική αναφορά θα μπορούσε κάποιος να πει ότι υπάρχει ένας μικρός ήπιος ρατσισμός). Από την άλλη, αυτή η αποστασιοποίηση των Τ/κ από τον τουρκισμό λειτουργεί και κάπως θετικά στο φαντα-

σιακό κόσμο τον οποίο φαίνεται να επικαλείται ο κ. Κασουλίδης, όπου «Έλληνες» και «Τούρκοι» είναι «προαιώνιοι εχθροί». Αλλά υπάρχει και ένα αστείο στην όλη διαδικασία: αυτή η στρατηγική προσδιορίζει μόνο τους Τ/κ σε σχέση με την Κύπρο. Έχει κάτι από Κύπρο ο ελληνοχριστιανισμός που θέλει να προβάλλει ο κ. Κασουλίδης; Η απάντηση αναπόφευκτα γυρίζει πίσω στη λογική του «Η Κύπρος είναι ελληνική». Το αδιέξοδο όμως είναι εμφανές: δεν μπορεί να είναι μόνο ελληνική η Κύπρος, αφού ήδη γίνεται αναφορά σε άλλη κοινότητα. Και έμμεσα αλλά σαφώς υπονοούνται και άλλες μορφές διαφοροποίησης από το φαντασιακό ελληνισμό τον οποίο επικαλείται ο λόγος του ευρωβουλευτή.

Ο πολιτικός λόγος, είτε το αντιλαμβάνονται αυτοί που τον εκφέρουν είτε όχι, έχει συνέπειες. Και τα ιδεολογήματα δεν είναι αθώα, έχουν πολιτικές προεκτάσεις, που τις βιώσαμε μάλιστα στο παρελθόν στην Κύπρο με πολύ οδυνηρό τρόπο. Είναι λυπηρό τώρα που βρισκόμαστε στο μεταίχμιο της υπέρβσης της εθνοτικής σύγκρουσης, κάποιοι να αναπαράγουν, έστω άθελα τους, προσεγγίσεις και λογικές που μας εγκλωβίζουν σε αυτό το άσχημο παρελθόν. Και είναι διπλά λυπηρό όταν αυτοί οι κάποιοι επαγγέλλονται κατά τα άλλα το όραμα του εκσυγχρονισμού, της επανένωσης και της ειρηνικής συνύπαρξης.

Βιβλιογραφία

Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος, “Ιστορία του ελληνικού έθνους”, Ελευθερουδάκης, 6η έκδοση, 1932.

Umut Ozkirimli and Spyros Sofos, “Tormented by history: Nationalism in Greece and Turkey”, Hurst, 2008.

Eric Hobsbawm, “Nations and nationalism since 1780”, Cambridge, 1990

Eric Hobsbawm and Terence Ranger, “The invention of tradition”, Cambridge, 1983.

Edward Gibbon, (J. B. Bury, ed.) [1974]: “A History of the Decline and Fall of the Roman Empire in 6 volumes”. Norwalk, Connecticut: The Easton Press.

Μιχάλης Μιχαήλ, “Η εκκλησία της Κύπρου κατά την οθωμανική περίοδο”, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 2005.

Kyriakos Markides, “The rise and fall of the Cyprus Republic”, London, 1977.

Ιστορία της Κύπρου: Μια Σύγκριση Ελληνοκυπριακών και Τουρκοκυπριακών Σχολικών Εγχειριδίων¹

Του Γιάννη Παπαδάκη,
Αναπληρωτή Καθηγητή, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Η διδασκαλία της ιστορίας μπορεί να έχει διάφορους στόχους: τη δημιουργία ταυτίσεων και την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης, την παροχή ηθικών διδαγμάτων, την ιστορική ανάλυση όσον αφορά την ιστορική αλλαγή και ιστορικά φαινόμενα, τη δημιουργία ενσυναίσθησης (empathy) και την κατανόηση διαφορετικών οπτικών, ή και την ιστορική έρευνα καθ' αυτήν και δημιουργία κριτικά σκεπτόμενων πολιτών, μεταξύ άλλων (Barton and Levstic 2004). Στις δυο πλευρές της Κύπρου, όπως και στην Τουρκία και την Ελλάδα, από όπου υιοθετούνται οι βασικές αρχές διδασκαλίας της ιστορίας και τα ιστορικά μοντέλα, έχει καθ-ιερωθεί η διδαχή της ιστορίας ως *εθνική ιστορία* με στόχο την καλλιέργεια εθνικής συνείδησης και ταύτισης με το τουρκικό ή ελληνικό έθνος αντίστοιχα. Τα βασικά ιστορικά μοντέλα που έχουν υιοθετηθεί στην Κύπρο είναι ταυτόσημα με αυτά της Ελλάδας και της Τουρκίας, με την ιστορία της Κύπρου να παρουσιάζεται ως παρένθεση της ιστορίας της Ελλάδας ή της Τουρκίας (Koullapis 2002α, 2002β). Τα ελληνοκυπριακά και τουρκοκυπριακά βιβλία Ιστορίας της Κύπρου ακολουθούν τα αντίστοιχα της Ελλάδας και της Τουρκίας και όσον αφορά την βασική ιδεολογία που τα διέπει, τον *εθνοτικό εθνικισμό* (ethnic nationalism). Ως ιδεολογία, ο εθνοτικός εθνικισμός υποστηρίζει ύπαρξη του έθνους ανέκαθεν, το οποίο καθορίζεται κυρίως στη βάση καταγωγής και κουλτούρας (Smith 1991). Ως εκ τούτου θεωρείται δεδομένη η ύπαρξη των «Ελλήνων» και «Τούρκων» ως έθνη εδώ και χιλιάδες χρόνια σε αντίθεση με άλλες ακαδημαϊκές απόψεις που θεωρούν το έθνος ως απόρροια κοινωνικών μετασχηματισμών που επέφερε η νεωτερικότητα

(Anderson 1983, Gellner 1983, Kitromilides 1989).

Εξετάζοντας τα δυο βασικά ελληνοκυπριακά εγχειρίδια που παρουσιάζουν τις πιο ολοκληρωμένες επισκοπήσεις της ιστορίας για το δημοτικό (Πολυδώρου 1991) και το γυμνάσιο (ΥΑΠ 2005), προκύπτει ότι το βασικό ιδεολογικό σχήμα που τα διαπνέει είναι η έννοια του «Κυπριακού Ελληνισμού». «Ο εξελληνισμός του νησιού από τους Μυκηναίους, γεγονός που σημάδεψε την ιστορική του πορεία» (ΥΑΠ 2005α: 2) θεωρείται το σημαντικότερο γεγονός που καθόρισε το χαρακτήρα της Κύπρου. Ως αποτέλεσμα αυτής της προσέγγισης, οι μεταγενέστερες περιόδοι της κυπριακής ιστορίας (με εξαίρεση τη Βυζαντινή) θεωρούνται ως περίοδοι υποδούλωσης σε ξένους δυνάστες εξού και χαρακτηρίζονται ως *-κρατία* (Φραγκοκρατία, Ενετοκρατία, Τουρκοκρατία, Αγγλοκρατία). Υπό το πρίσμα αυτό, οι κοινότητες που κατοικούν στο νησί και δεν είναι Έλληνες αλλά βρίσκονται στην Κύπρο ως αποτέλεσμα διαφόρων κατακτήσεων ή μεταναστεύσεων θεωρούνται ως εξωγενή στοιχεία που αλλοιώνουν τον ελληνικό της ιστορικό χαρακτήρα. Στα ελληνοκυπριακά εγχειρίδια χρησιμοποιείται συστηματικά η έννοια «Κύπριου» ως ταυτόσημη με την έννοια «Έλληνας της Κύπρου» (Κουλλαπής 1998-1999). Άλλες εθνοτικές ομάδες, όπως οι Τουρκοκύπριοι, παρουσιάζονται ως να μην ανήκουν ουσιαστικά στην (ιστορικά ελληνική) Κύπρο, αλλά ως υπολείμματα ξένων δυναστών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει το βιβλίο του δημοτικού, «Οι Κύπριοι ήταν και είναι χριστιανοί ορθόδοξοι.» (Πολυδώρου 1991: 58). Οι Τουρκοκύπριοι αποκαλούνται συνεχώς «Τούρκοι», με εξαίρεση ελάχιστες αναφορές σε αυτούς ως Τουρκοκυπρίους στο τέλος των βιβλίων. Κατηγοριοποιούνται

ως μέρος του τουρκικού έθνους που εμφανίζεται τόσο στα βιβλία Ιστορίας της Κύπρου όσο και αυτά της Ιστορίας της Ελλάδας ως ο βάρβαρος δυνάστης και εχθρός του «Ελληνισμού».

Τα τουρκοκυπριακά σχολικά εγχειρίδια που χρησιμοποιούνταν ως πρόσφατα (2004) ουσιαστικά αντιστρέφουν τους όρους, ακολουθώντας όμως την ίδια λογική του εθνοτικού εθνικισμού. Βασική έννοια που τα διέπει είναι η έννοια του Τουρκισμού με την Κύπρο να παρουσιάζεται ως ιστορικά τουρκική. Σε όλα τα βιβλία, ως αρχή της Ιστορίας της Κύπρου παρουσιάζεται η κατάκτησή της από τους Οθωμανούς το 1571 μ.Χ. Αν η ιστορία της Κύπρου ξεκινά από αυτό το έτος, τότε η Κύπρος εμφανίζεται ως «τουρκική» για τα τρία τέταρτα της ιστορίας της και άρα ως μια ιστορικά τουρκική επικράτεια. Η κατάκτηση της Κύπρου από τους Οθωμανούς παρουσιάζεται επίσης ως το καθοριστικό ιστορικό γεγονός που σφράγισε το χαρακτήρα της: «Σε τέτοιο βαθμό που η σημερινή Κύπρος με τα πολυάριθμα τουρκικά της μνημεία έχει σήμερα διατηρήσει τον Τουρκικό της Χαρακτήρα.» (Serter 1990: 7). Τα τουρκοκυπριακά εγχειρίδια εστιάζονται κυρίως στη ενδεκαετία 1963-1974 ως τη σημαντικότερη περίοδο της ιστορίας τους. Αυτή, όπως υποστηρίζουν, χαρακτηρίζεται από συνεχή επιθετικότητα σε βαθμό βαρβαρότητας των «Ρωμιών» (δηλαδή των Ελληνοκυπρίων) εναντίον των «Τούρκων της Κύπρου». Επιπλέον, ένα ολόκληρο βιβλίο με τίτλο «Ιστορία του Αγώνα των Τούρκων της Κύπρου» (Serter και Fikretoglu 1982) αφιερώνεται σχεδόν αποκλειστικά σ' αυτή την περίοδο. Ο βασικός πολιτικός στόχος αυτών των βιβλίων, που κυκλοφορούσαν όταν η τουρκοκυπριακή Δεξιά μονοπω-

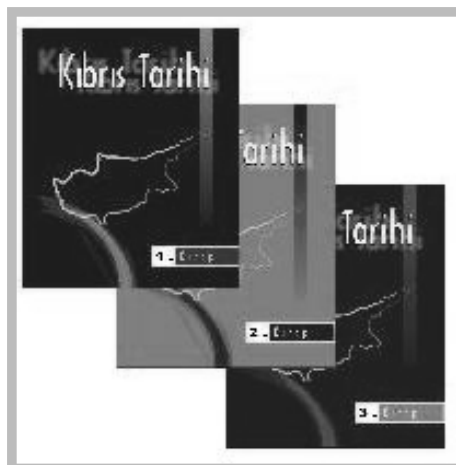
λούσε την εξουσία, ήταν η νομιμοποίηση της διχοτόμησης μέσω της επιλεκτικής παρουσίας ενός παρελθόντος ανελέητης θυματοποίησης των «Τούρκων της Κύπρου» και αποκάλυπτης δαμινοποίησης των «Ρωμιών», που οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι «η ιστορία αποδεικνύει πως οι δυο κοινότητες ποτέ δεν μπόρεσαν και άρα ούτε θα μπορέσουν να ζήσουν μαζί.»

Ενώ όμως η τουρκοκυπριακή Δεξιά προωθούσε ένα μοντέλο εθνοτικού εθνικισμού δίνοντας έμφαση στην κοινή καταγωγή και κουλτούρα με τους Τούρκους, η Αριστερά προωθούσε ένα μοντέλο πολιτειακού εθνικισμού [civic nationalism] (Smith 1991) ή κυπροκεντρισμού, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στον κοινό χώρο της Κύπρου και των ανθρώπων που ζουν σε αυτό ως (εν δυνάμει) κοινή πολιτεία Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Με την άνοδο στην εξουσία του αριστερού κόμματος CTP (Ρεπουμπλικανικό Τουρκικό Κόμμα) ξεκίνησε μια ριζοσπαστική αλλαγή των σχολικών εγχειριδίων ιστορίας με την άμεση παραγωγή τριών νέων βιβλίων για τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τα οποία καλύπτουν την ιστορία της Κύπρου από την άφιξη των πρώτων κατοίκων μέχρι το παρόν. Τα βιβλία αυτά πρωτοκυκλοφόρησαν το 2004 και αναθεωρήθηκαν το 2005 (MEKB 2005α, 2005β, 2005γ).

Η βασικότερη διαφορά με τα προγενέστερα εστιάζεται στην προσέγγισή τους στις έννοιες έθνος, εθνικισμός και ταυτότητα. Ο όρος «μητέρα-πατρίδα» για την Τουρκία δεν χρησιμοποιείται καθόλου και αντί αυτού χρησιμοποιείται συχνά η φράση «το νησί μας», ώστε να δημιουργηθεί ταύτιση με την Κύπρο αντί με την Τουρκία. Η λέξη «πατρίδα» χρησιμοποιείται τώρα αποκλειστικά για την Κύπρο (MEKB 2005β: 75). Γίνεται μάλιστα κριτική στα προγενέστερα βιβλία για το ότι «διδασκόταν ότι η Κύπρος είναι μια Τουρκική πατρίδα» (MEKBβ: 65). Χρησιμοποιείται συχνά η λέξη «Κύπριου», μια έννοια που συμπεριλαμβάνει και Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους, υποστηρίζοντας, για παράδειγμα, ότι η Κύπρος ήταν ο τόπος που όλοι αναγνώριζαν ως κοινή τους πατρίδα (MEKB 2005β: 59). Επισημαίνεται ότι οι Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι είχαν πολλές ομοιότητες

και ότι αυτά που τους διαχώρισαν ήταν τα κινήματα των εθνικισμών, προερχόμενα από τις «μητέρες-πατρίδες», που υιοθετήθηκαν στην Κύπρο και η πολιτική του «Διαιρεί και Βασίλευε» που εφάρμοσαν οι Βρετανοί (MEKB 2005β: 59). Η ιστορία δεν παρουσιάζεται ως μονοδιάστατη ιστορία έχθρας, όπως στα προγενέστερα βιβλία. Αντίθετα δίνεται ιδιαίτερη έμφαση σε παραδείγματα συνύπαρξης και συνεργασίας καθώς και ακόμα έμφαση στην οικονομική, πολιτιστική και κοινωνική ιστορία, δηλαδή στις σχέσεις και δραστηριότητες των λαϊκών στρωμάτων. Όπως υποστηρίζεται, η συνεργασία ήταν συνηθισμένο φαινόμενο της καθημερινότητας από την οθωμανική ως την πολύ πρόσφατη περίοδο σε πολλούς τομείς, όπως εργατικοί αγώνες, μουσική, ποδόσφαιρο και εμπόριο (MEKB 2005β: 32, 39; MEKB 2005γ: 22, 32, 46-48, 51, 110-111). Οι Τουρκοκύπριοι (όπως και οι Ελληνοκύπριοι) δεν παρουσιάζονται ως μονολιθική κατηγορία και ούτε φέρονται να υπάρχουν ως εθνότητα ανέκαθεν, αλλά εξηγείται πως σταδιακά καλλιεργήθηκε και υιοθετήθηκε τόσο η τουρκική όσο και η ελληνική εθνική ταυτότητα στην Κύπρο. Εφόσον η ταυτότητα δεν παρουσιάζεται ως ιστορικά προκαθορισμένη και δεδομένη, αλλά ως κοινωνική διαδικασία και ως πολιτική επιλογή, το πεδίο αφήνεται ελεύθερο και για μια μελλοντική ανασυγκρότηση της τουρκοκυπριακής ταυτότητας στο πλαίσιο μιας επανενωμένης Κύπρου, που αποτελεί και το πάγιο πολιτικό αίτημα της τουρκοκυπριακής Αριστεράς.

1 Για εκτενέστερη συζήτηση του θέματος αυτού του σύντομου άρθρου δεξ Παπαδάκης (2008).

Βιβλιογραφία

- Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Λονδίνο: Verso
- Barton, Keith και Levstik, Linda. 2004. *Teaching History for the Common Good*. Νιού Τζέρσεϊ: Laurence Erlbaum Associates
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Λονδίνο: Blakwell
- Kitromilides, Paschalis. 1989. 'Imagined Communities' and the Origins of the National Question in the Balkans. *European History Quarterly*, Vol. 19, No. 2, 149-192
- Κουλλαπής, Λώρης. 1998-1999 'Ιδεολογικοί Προσανατολισμοί της Ελληνοκυπριακής Εκπαίδευσης με Έμφαση στο Μάθημα της Ιστορίας.' *Σύγχρονα Θέματα* no. 68-69-70: 276-296
- Koullapis, Loris. 2002a 'The Subject of History in the Greek Cypriot Educational System: A Sub-set of the Greek Nation'. Στο *Clio in the Balkans: The Politics of History Education*, επιμέλεια Christina Koulouri. Θεσσαλονίκη: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe
- _____. 2002b 'The Presentation of the Period 1071-1923 in Greek and Turkish Textbooks Between 1950-2000'. *International Textbook Research* 24, no. 3: 279-304
- MEKB 2005α. *Kibris Tarihi 1 (Ιστορία της Κύπρου 1)*. Λευκωσία: MEKB
- _____. 2005β. *Kibris Tarihi 2 (Ιστορία της Κύπρου 2)*. Λευκωσία: MEKB
- _____. 2005γ. *Kibris Tarihi 3 (Ιστορία της Κύπρου 3)*. Λευκωσία: MEKB
- Παπαδάκης, Γιάννης. 2008. Ιστορίες για Κυπρίους: Ταυτότητα και Ετερότητα στα Ελληνοκυπριακά και Τουρκοκυπριακά Σχολικά Εγχειρίδια Ιστορίας της Κύπρου. Στο *Η Ετερότητα στην Εκπαίδευση και ο Φιλολόγος*, Ι. Ιωσήφ και Γ. Σωκράτους (επιμ.), 193-200. Αθήνα: Παπαζήσης
- Πολυδώρου, Ανδρέας. 1991. *Ιστορία της Κύπρου (για την Ε και Στ Δημοτικού)*. Λευκωσία: Βασιλείου
- Serter, Vehbi. 1990. *Kibris Tarihi (Ιστορία της Κύπρου)*. Λευκωσία: Kema Ofset
- Serter, Vehbi και Fikretoglu, Ozan. 1982. *Kibris Turk Mucadele Tarihi (Ιστορία του Αγώνα των Τούρκων της Κύπρου)*. Λευκωσία: Kema Ofset
- Smith, Anthony. 1991. *National Identity*. Λονδίνο: Penguin
- ΥΑΠ (Υπηρεσία Ανάπτυξης Προγραμμάτων) 2005. *Ιστορία της Κύπρου (για το Γυμνάσιο)*. Λευκωσία: Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού

Βαθύ κράτος στο ελληνοκυπριακό σχολείο

Του Κωστή Αχνιώτη

Το Σεπτέμβριο του 2008 το ελληνοκυπριακό σχολείο έθεσε για πρώτη φορά ως κεντρικό (ή πρώτο) στόχο του σχολικού έτους την καλλιέργεια κουλτούρας ειρήνης και συνεργασίας με τους Τουρκοκύπριους.

Όταν με ευχαρίστηση κοινοποιήσαμε το γεγονός σε συναδέλφους του εξωτερικού, με τους οποίους είχαμε την ευκαιρία να επικοινωνήσουμε σε διάφορα συνέδρια, πήραμε, όπως άλλωστε αναμέναμε, θετικά σχόλια. Μερικές φορές όμως, μαζί με τη θετική αντιμετώπιση, είχαμε να αντιμετωπίσουμε κι ένα βλέμμα έκπληξης με μια παρατήρηση: *“μα είχαμε την εντύπωση ότι οι κυβερνήσεις σας ζητούν ειρηνική λύση του Κυπριακού και συνύπαρξη με τους Τουρκοκύπριους από... πάντα. Στο σχολείο σας τι κάνατε όλα αυτά τα χρόνια;”*

Τι κάναμε στο σχολείο μας λοιπόν όλα αυτά τα χρόνια; Ήμασταν αδιάφοροι στο ζήτημα της ειρήνης; Μας απασχολούσε λίγο ή πολύ; Μήπως βλέπαμε το θέμα της ειρήνης χωρίς να το συνδέουμε με τους Τουρκοκύπριους; Θέταμε σίγουρα το θέμα της απελευθέρωσης και της μνήμης κατεχομένων. Το θέταμε με τρόπο ο οποίος οδηγούσε (οδηγεί) στη συνύπαρξη ή το αντίθετο. Μήπως τελικά το ελληνοκυπριακό σχολείο καλλιεργούσε και καλλιεργεί την ειρήνη, ή το μίσος; Μήπως άραγε είναι πολύ λίγοι οι εκπαιδευτικοί και μαθητές που θεωρούν τους Έλληνες ανώτερη φυλή και τους Τούρκους βάρβαρους;

Θα ήταν ανακρίβεια να μη δώσουμε τη σημασία που αναλογεί στην εργασία που άρχισε τα αμέσως προηγούμενα χρόνια αναφορικά με την προώθηση του πολυπολιτισμικού σχολείου. Παρόλο που δεν φαίνεται να απέδωσε αρκετά, έτσι ώστε να περιοριστούν τα κρούσματα ρατσιστικής βίας και τα φαινόμενα αποκλεισμού στα σχολεία, έθεσε το θέμα επίσημα και οι εκπαιδευ-

τικοί που αντιλαμβάνονται τη σημασία του προσπάθησαν να το ενσωματώσουν στη δουλειά τους και να του δώσουν μεγαλύτερη σημασία από πριν. Μέσα στα πλαίσια λοιπόν του πολυπολιτισμικού σχολείου και της ανοχής στη διαφορετικότητα, ένας αριθμός εκπαιδευτικών έθεσε και το θέμα της επαναπροσέγγισης και έγιναν μερικές πρώτες επαφές μεταξύ εκπαιδευτικών και μαθητών από τις δύο κοινότητες. Αμέσως φάνηκαν οι πρώτες αντιστάσεις του εθνικιστικού κατεστημένου. Για παράδειγμα, σε λύκειο της Λευκωσίας ένας διευθυντής αρνήθηκε να επιτρέψει την είσοδο σε ένα Τουρκοκύπριο συνάδελφο που είχε προσκληθεί από συναδέλφους. Η επίσκεψη έγινε δυνατή μετά από προσωπική παρέμβαση του τότε υπουργού της Παιδείας Πεύκιου Γεωργιάδη. Ο διευθυντής κλείστηκε στο γραφείο του κι αρνήθηκε να υποδεχθεί τον Τουρκοκύπριο. Παρ' όλα αυτά, σε αριθμό σχολείων του δημοσίου έγιναν μερικές δικαιοδικές δράσεις που άνοιξαν το δρόμο και παραμένουν παραδειγματικές (περισσότερες λεπτομέρειες στα «Καλέμια», στην ιστοσελίδα www.platformaenomenikipros.blogspot.com).

Η κουλτούρα της ειρήνης στο ελληνοκυπριακό σχολείο

Αναφορικά με τον προσεγγιστικό ή επαναπροσεγγιστικό στόχο της περασμένης σχολικής χρονιάς, το πρώτο θετικό σχόλιο αφορά πρώτα από όλα το γεγονός ότι απλά ο στόχος ετέθη και ετέθη καθαρά. Σημαίνει ότι η Παιδεία αυτής της κοινότητας πρέπει να ετοιμάζει τα παιδιά της για να ζήσουν ειρηνικά με τους Τουρκοκύπριους αυτής της χώρας ή αλλιώς, η όποια λύση του Κυπριακού θα περιλαμβάνει την ειρηνική συνύπαρξη των Ελληνοκυπρίων με τους Τουρκοκύπριους. Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις μέσης και δημοτικής και τα περισσότερα στελέχη του υπουργείου της Παιδείας στάθηκαν αποφασιστικά εναντίον του στόχου. Οι περισσότεροι συνάδελφοι στήριξαν ή αποδέχτηκαν σιωπηλά

τη θέση των συντεχνιών. Πιθανά συμπεράσματα: οι προηγούμενες κυβερνήσεις δεν ήταν ειλικρινείς στις πολιτικές επίλυσης που φαίνονταν να προωθούν και άλλα έκανε το υπουργείο των Εξωτερικών και άλλα της Παιδείας, ή (και) οι κυβερνήσεις αυτές ποτέ δεν κυβέρνησαν το υπουργείο της Παιδείας. Έτσι η μεγάλη αξία της υιοθέτησης και μόνο του στόχου είναι ότι έδειξε πόσο μακριά είναι όλα αυτά τα χρόνια το ελληνοκυπριακό σχολείο από την υπόθεση της ειρήνης και της επανένωσης της χώρας μας, αλλά και πόσο μακριά είναι από το ευρωπαϊκό πολυπολιτισμικό σχολείο. Ωστόσο, όση αντίδραση και να συνάντησε και θα συναντήσει ο στόχος, το ελληνοκυπριακό σχολείο δύσκολα πια μπορεί να γυρίσει πίσω.

Με αφετηρία όσα αναφέραμε πιο πάνω, όση δουλειά και να έγινε στα σχολεία την περασμένη χρονιά είναι ήδη πολλή συγκριτικά με το παρελθόν και ανοίγει το δρόμο για το μέλλον. Όμως όση και να έγινε, είναι λίγη για τις ανάγκες της επανένωσης της χώρας και του κόσμου της, είναι και λίγη για την αντιμετώπιση του ρατσισμού που φαίνεται να συνοδεύει την αύξηση της εθνικής και θρησκευτικής διαφορετικότητας του μαθητικού πληθυσμού.

Εμπειρικά, διότι δεν υπάρχει επίσημη αξιολόγηση, μπορούμε από την πληροφόρηση που διαθέτουμε να πούμε ότι τα σχολεία που κατάφεραν να προωθήσουν ικανοποιητικά το στόχο της πολυπολιτισμικότητας και της ανοχής τα προηγούμενα χρόνια, αντιμετώπισαν πιο αποτελεσματικά και το στόχο της επαναπροσέγγισης. Για παράδειγμα, χωρίς να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν άλλα, αναφέρουμε το Δημοτικό και Γυμνάσιο Αγίου Αντωνίου στη Λεμεσό, το Δημοτικό και Γυμνάσιο Φανερωμένης, το Γυμνάσιο Ριζοκαρπάσου και την Τεχνική Σχολή Αυγόρου. Στα περισσότερα από αυτά τα σχολεία υπάρχουν ειδικοί λόγοι που

κάνουν τους νέους στόχους πιο επείγοντες (στα δύο πρώτα είναι η σύσταση τους, δηλαδή η μεγάλη παρουσία μη Ελληνοκυπρίων μαθητών και μαθητριών). Ταυτόχρονα όμως παρατηρήθηκε ότι οι διευθύνσεις των σχολείων ανέλαβαν καθαρή ευθύνη και ο καθηγητικός σύλλογος, ή σημαντικό μέρος του, στήριξε την προσπάθεια έτσι ώστε οι στόχοι να είναι διάχυτοι στη ζωή του σχολείου και να τείνουν να προαγάγουν το νέο πνεύμα στο σχολείο. Λίγες δεκάδες άλλων σχολείων επέλεξαν να κάνουν μια δυο δραστηριότητες προς εξυπηρέτηση του στόχου, οι οποίες λειτούργησαν ως παράδειγμα για το μέλλον και περισσότερο για να «δηλώσουν» το στόχο παρά για να τον υλοποιήσουν. Συνήθως επρόκειτο για δραστηριότητα κάποιου ομίλου που αφορούσε συναντήσεις με Τουρκοκύπριους εκπαιδευτικούς ή μαθητές, λογοτέχνες, μουσικούς κ.λπ. Σε αρκετές περιπτώσεις οι μαθητές ζήτησαν πιο πολλή και πιο ειλικρινή δουλειά από τους καθηγητές τους, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους εργάστηκαν κάτω από το βάρος των περιστάσεων πολύ «προσεκτικά». Οι δραστηριότητες αυτές είδαν σε ορισμένες περιπτώσεις το φως της δημοσιότητας μέσω των εφημερίδων. Σε μερικές περιπτώσεις τα ετήσια περιοδικά των σχολείων κάλυψαν τις δραστηριότητες τους για τον πρώτο στόχο (για αρκετές από αυτές υπάρχουν αναφορές στα διάφορα τεύχη του «Καλεμιού»). Αν όλες αυτές οι σκόρπιες δραστηριότητες παρουσιάζονταν σ' ένα παγκύπριο συνέδριο ή σε ένα έντυπο, το εύρος τους θα φαινόταν πιο καλά. Παρά το γεγονός ότι είναι πολύ λίγες για να καλύψουν το κενό που αφήνουν πίσω τους δεκαετίες, είναι μια πρώτη σοδειά.

Τι κάναμε όλα αυτά τα χρόνια στα σχολεία μας;

Είναι όμως αρκετό να μιλούμε για κενό δεκαετιών; Μήπως πρέπει να μιλούμε για ευθύνες και συμμετοχή στη δημιουργία

Έτσι η μεγάλη αξία της υιοθέτησης

και μόνο του στόχου είναι

ότι έδειξε πόσο μακριά είναι

όλα αυτά τα χρόνια το

ελληνοκυπριακό σχολείο

από την υπόθεση της ειρήνης

και της επανένωσης της χώρας μας,

αλλά και πόσο μακριά είναι

από το ευρωπαϊκό

πολυπολιτισμικό σχολείο.

Ωστόσο, όση αντίδραση και να

συνάντησε και θα συναντήσει ο στόχος,

το ελληνοκυπριακό σχολείο

δύσκολα πια μπορεί να γυρίσει πίσω

του διχασμού των κοινοτήτων και στην καλλιέργεια διχοτομικής συνείδησης; Δηλαδή μήπως όχι μόνο ξεχάσαμε να διδάσκουμε ορισμένα πράγματα, αλλά επιπλέον διδάσκουμε άλλα, που δεν οδηγούν ούτε στη συνύπαρξη ούτε στον αλληλοσεβασμό; Η οδηγία της ηγεσίας της ΠΟΕΔ προς τα μέλη της να μη δέχονται Τουρκοκύπριους μαθητές ή εκπαιδευτικούς ως επισκέπτες, διότι εκτιμά ότι πιθανόν να υπάρξουν ψυχολογικές εντάσεις σε μαθητές και γονείς, είναι ένα πολύ καλό παράδειγμα του τρόπου σκέψης που επικρατεί μέσα στον εκπαιδευτικό κόσμο. Πρόκειται ταυτόχρονα για μια ομολογία ολκής.

Παραδέχονται οι ηγέτες των δασκάλων ότι δεν ετοιμάζουν τους μαθητές τους να δέχονται τη συνύπαρξη με τους Τουρκοκύπριους και ομολογούν μάλιστα και αδυναμία ή έλλειψη βούλησης να το πράξουν. Ομολογούν επίσης (αφού στην ίδια οδηγία τονίζουν ότι η δουλειά για τη μνήμη κατεχομένων πρέπει να συνεχιστεί όπως και πριν) ότι βλέπουν τον ένα στόχο να είναι ασύμβατος τουλάχιστον σε ένα βαθμό με τον άλλο. Να λοιπόν ένα στοιχείο τουλάχιστον για το ερώτημα που θέσαμε πιο πάνω «τι κάναμε τόσα χρόνια στο σχολείο μας;». Αν μιλούσαμε για άλλη χώρα, θα μπορούσαμε να μιλούμε για συντηρητική ή ρατσιστική αντίληψη «μόνο». Στην περίπτωση της χώρας μας όμως θα πρέπει επιπλέον να μιλούμε τουλάχιστον για συντήρηση του διχοτομικού στάτους κβο. Χαρακτηρίσαμε πιο πάνω καθεστηκία τάξη στην Παιδεία τις ηγεσίες των συντεχνιών των εκπαιδευτικών. Είναι ασφαλώς μια θέση για την οποία πρέπει να δώσουμε εξηγήσεις. Η θεωρητική θέση είναι ότι ο εργοδότης έχει την κακή θέση και οι συντεχνίες ανθίστανται στην κακή εργοδοσία ή και προσπαθούν να βελτιώσουν τις συνθήκες εργασίας και το σχολείο. Ο κακός εργοδότης πρέπει να είναι το υπουργείο και η κυβέρνηση. Για να δούμε όμως τι συμβαίνει στο θέμα του εθνικισμού και σε αρκετές πτυχές του εκσυγχρονισμού της Παιδείας.

1). Ένα γενικό πρόβλημα που αφορά στη δυνατότητα της κυβέρνησης να εφαρμόσει την πολιτική της σχετίζεται με το γεγονός ότι στα υπουργεία δεν υπάρχουν αρκετοί πολιτικοί συνεργάτες των υπουργών οι οποίοι να έχουν τη δυνατότητα να προωθούν τη πολιτική προς τα κάτω. Επειδή μάλιστα για πολλές δεκαετίες δεν συνέβαιναν πολλές αλλαγές, ο κρατικός μηχανισμός διαδραμάτιζε και διαδραματίζει ένα ρόλο μόνιμης πολιτικής εξουσίας που φιλτράρει κατά το δοκούν την κυβερνητική πολιτική. Ιδιαίτερα υπάρχουν επιπλέον και φατρίες που σχηματίστηκαν την εποχή που τα όρια του παράνομου και του νόμιμου μέσα στον ίδιο τον κυβερνητικό μηχανισμό δεν ήταν σαφή («γιωρκατζικό», διαπλεκόμενες ομάδες αστυνομικών και υπόκοσμου).

2). Το συγκεκριμένο υπουργείο της Παιδείας ήταν ο βασικός μηχανισμός προώθησης της Μεγάλης Ιδέας. Επειδή αυτό το πράγμα δε θεωρήθηκε ποτέ λανθασμένη επιλογή διατηρήθηκε κι ακόμα, πολλές φορές το σχολείο, ιδίως στις γιορτές και το άτυπο αναλυτικό, αναλόγως και των διευθύνσεων και του προσωπικού, ουσιαστικά συντηρεί τις ενωτικές τάσεις μέσα στη νεολαία. Πάνω στην Ένωση και τα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη φυσικά στήθηκε και ο μηχανισμός (ή τα καπετανάτα, όπως τα αποκάλεσαν κάποιοι αναλυτές) που περιγράψαμε πιο πάνω.

Όλα τα άλλα προσετέθησαν σιγά σιγά: Ανεξαρτησία, ύστερα αντικατοχικός αγώνας, ύστερα ειρηνική λύση, ύστερα ομοσπονδία, ύστερα Ευρωπαϊκή Ένωση και κουλτούρα ενεργού πολίτη, ύστερα πολυπολιτισμός, ανοχή και κριτικό πνεύμα και τέλος, ειρηνική συνύπαρξη με τους Τουρκοκύπριους. Το ίδιο το σχολείο “ξηλώνει” τη μια μέρα ό,τι έκανε την άλλη. Κανένα σχολείο δεν μπορεί να λειτουργήσει αρμονικά πάνω στη βάση μιας αλλοπρόσβαλης στοχοθεσίας. Διερωτόμαστε αν υπάρχει άλλη περίπτωση σχολείου στο πλανήτη που να μοιάζει με το ελληνοκυπριακό.

3). Φυσικά η ανικανότητα κριτικής απόρριψης και ο εκσυγχρονισμός των στόχων (σκοπών) είναι αδυναμία του πολιτικού συστήματος, το οποίο τελικά μπορεί μόνο να προσθέτει, όταν πλέον είναι επιβεβλημένο από διάφορους παράγοντες, εξωγενείς πολλές φορές, χωρίς να αλλάξει τους προηγούμενους (στόχους). Στην πράξη αυτό που συμβαίνει είναι ότι μερικές δεκάδες άτομα, που είναι ταυτόχρονα στελέχη των κομμάτων και της Παιδείας και του εκπαιδευτικού συνδικαλισμού, παράγουν τις νέες νομοθεσίες αποφεύγοντας υποχρεωτικά να χρεώσουν λάθος πολιτικές στον εαυτό τους και πάντα συντηρώντας τα συμφέροντά τους.

4.) Σημαντικό κομμάτι του παζλ είναι η εκκλησία. Για πρώτη φορά έχουμε ένα υπουργό της Παιδείας ο οποίος είναι εκεί χωρίς να ρωτηθεί η εκκλησία. Είναι ένα βήμα προόδου, όμως η εκκλησία είναι πανταχού παρούσα στο σχολείο και στο υπουργείο, σε όλα τα επίπεδα με πολλούς τρόπους, και ασφαλώς και στα κόμματα. Εύκολα μπορεί κάποιος να φανταστεί κάτω από ποιες συνθήκες επιχειρείται η μεταρρύθμιση. Οι συνδικαλιστικές ηγεσίες μπουκοτάρον όσο μπορούν τη διαδικασία της μεταρρύθμισης σε αργαστή συνεργασία με τους μηχανισμούς ελέγχου και χειραγώγησης που περιγράψαμε πιο πάνω. Οι «λελογισμένες» αντιπαραθέσεις συντεχνιών και υπουργείου δεν αφορούν κατά κανόνα τον εκσυγχρονισμό. Αν κοιτάξει όμως κάποιος και τα καθαρά συντεχνιακά αιτήματα θα δει ότι και εκεί η μερίδα του λέοντος πάει στα ψηλά στελέχη.

Η σύνθεση των σημείων που αναφέραμε πιο πάνω, μέσα στην αντιφατικότητα της, παράγει ένα σύστημα δύσκαμπτο μέσα στο οποίο οι όποιες μεταρρυθμίσεις δεν μπορούν να αποκτήσουν βάθος και να ενσωματωθούν στη ζωή του σχολείου. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς όχι μόνο τα ζητήματα που τίθενται, αλλά και τα ζητήματα που δεν τίθενται από κανένα. Είναι ενδιαφέρον να διαπιστώσει κανένας ότι ακόμα και τώρα το σχολείο ζητά να μάθει και καταγράφει τα θρησκευτικά πιστεύω των μαθητών του. Μέχρι πρόσφατα και των καθηγητών του. Σε πολλά σχολεία εξακολουθούν να το κάνουν. Ο όρκος στη σημαία είναι ένας φυλετικός όρκος, αλλά κανένας δεν ζητά την απόσυρσή του. Η εικόνα θρησκευτικού σχολείου αποτελεί σοκ για τον ευρωπαϊκό χώρο (με τα εικονίσματα, τις συλλογικές προσευχές, τα ονόματα των σχολείων). Στις Τεχνικές Σχολές ο πρόεδρος του μαθητικού συμβουλίου πρέπει να προέρχεται από το θεωρητικό τμήμα (με το πρόσχημα ότι οι του πρακτικού απουσιάζουν τις Παρασκευές στην πρακτική τους εξάσκηση). Σ' ένα σχολείο το οποίο θέλει δήθεν να καλλιεργεί την κριτική σκέψη,

ποτέ κανείς δεν έκανε μια κριτική σκέψη για την ΕΟΚΑ. Εκτός από τα παιδιά που επιλέγουν στο λύκειο βιολογία, οι μαθητές γνωρίζουν τίποτε για το Δαρβίνο; Πέρυσι για όλες τις χώρες, της Τουρκίας συμπεριλαμβανομένης, είχαμε το έτος Δαρβίνου. Το σχολείο μας δεν το πήρε πρέφα. Και υπάρχουν πολλά άλλα παραδείγματα σιωπής. Θεωρητικά οι καθηγητικοί σύλλογοι είναι το ανώτερο όργανο λήψης αποφάσεων μέσα φυσικά στα πλαίσια του νόμου. Έγιναν και γίνονται αμέτρητες συνεδριάσεις. Πότε μια οποιαδήποτε συνεδρία αμφισβήτησε μια φορά το παραδοσιακό σχολείο, το αυταρχικό σχολείο, το σχολείο της απόκρυψης της ιστορικής αλήθειας; Αν προκύψουν μερικές φορές αντιπαραθέσεις με το υπουργείο αφορούν συνήθως στον προβιβασμό ή όχι κάποιου μαθητή (με το σύλλογο στην αγωνιστική θέση του “όχι”), ή στο μέγεθος κάποιας τιμωρίας (με το σύλλογο στην αγωνιστική και πάλι θέση του “πιο πολλά”).

Με βάση όσα ανέφερα πιο πάνω, έχω την εντύπωση ότι στην περίπτωση του ελληνοκυπριακού σχολείου δεν μπορούμε απλά να μιλούμε για ένα σύστημα στο οποίο απλώς κυριαρχεί ένα είδος συντηρητικού κατεστημένου. Πρόκειται για ένα σύστημα εξουσίας στο οποίο συμμετέχουν, άτυπα μεν αποφασιστικά δε, μηχανισμοί και έξω από τους θεσμούς της Παιδείας και εκτός κομμάτων, όπως η εκκλησία και ομάδες επιγόνων της ΕΟΚΑ που κατέχουν θέσεις κλειδιά ή επηρεάζουν. Έτσι, χωρίς καθόλου να υπονοώ ότι υπάρχει κάποιου είδους στρατιωτικό παρακράτος, νομίζω ότι θα πρέπει να μιλούμε για ένα είδος βαθιού κράτους στην ελληνοκυπριακή Παιδεία ή ένα κράτος μέσα στο κράτος, που λειτουργεί σχεδόν ανεξάρτητα με βάση τους δικούς του κανόνες και συμφέροντα. Αυτό το βαθύ κράτος έχει την καταγωγή του στις αρχές της δεκαετίας του '60 και στο πέρασμα από τα καπετανάτα της ΕΟΚΑ στην ελληνοκυπριακή συνιστώσα του επίσημου κράτους. Στήριξε την ανάπτυξη του ολόκληρη τη δεκαετία του '60 στη δυνατότητα του να επιλέγει με καθαρά ιδεολογικά κριτήρια τους λειτουργούς του, γεγονός που μέχρι και σήμερα, παρά τη σταδιακή αποδυνάμωσή του λόγω μιας πορείας σχετικού εκδημοκρατισμού της κοινωνίας, του επιτρέπει ακόμα να έχει το επάνω χέρι. Κατάφερε να επιβάλει τον εθνικισμό και τη θρησκευτική Παιδεία ως δήθεν μη πολιτικές επιλογές, αναγκαίες για τη σωτηρία του έθνους και φυσικά του εαυτού του, αλλά το πιο σημαντικό κατάφερε να δημιουργήσει μια κουλτούρα σιωπής σε όσους σκέφτονται διαφορετικά.

Εθνικιστική Διαπαιδαγώγηση

Του Χρίστου Αχνιώτη

Το βιβλίο “Τι ειν’ η πατρίδα μας” σε επιμέλεια Φραγκουδάκη και Δραγώνα ξεκινά με ένα διάλογο μεταξύ του Γαλιλαίου και του Φεντερτσόνι και δυο πανεπιστημιακών, ενός φιλοσόφου και ενός μαθηματικού. Στο επιχείρημα για την ύπαρξη αστεριών, τα οποία στρέφονται γύρω από ένα άλλο κέντρο εκτός από τη γη, οι δυο συνομιλητές του Γαλιλαίου αρνούνταν να κοιτάζουν μέσω του τηλεσκοπίου, το οποίο είχε ο Γαλιλαίος προς άμεση χρήση για να αποδείξει τη θέση του. Μάλιστα ο μαθηματικός ανέφερε ότι το κιάλι του Γαλιλαίου έδειχνε πράγματα τα οποία δεν μπορεί να υπάρχουν, άρα δεν ήταν αξιόπιστο. Ο διάλογος συνεχίζεται με τον ίδιο τρόπο, έτσι οι συνεχείς προσπάθειες του Γαλιλαίου να κοιτάζουν οι κύριοι τα άστρα μέσω του τηλεσκοπίου του δεν φέρνουν κανένα αποτέλεσμα. Στη δε δήλωση του μαθηματικού για την ύπαρξη κρυστάλλινου θόλου, ο οποίος ήταν καταγραμμένος στα σχολικά βιβλία και ο οποίος θα έσπαζε από την περιστροφή των αστεριών, ο Φεντερτσόνι εισηγήθηκε να εκδοθούν καινούρια σχολικά βιβλία. Αυτή η άρνηση να κοιτάξεις μια πραγματικότητα, που είναι δίπλα σου και φωνάζει από μόνη της, θυμίζει αναπόφευκτα την άρνησή μας να κοιτάζουμε λιγάκι έξω από εμάς και να δούμε και τους άλλους Κύπριους. Ο πιο πάνω διάλογος όμως θυμίζει επίσης και την παράλογη εμμονή κάποιων να μην αλλάζουν τα σχολικά βιβλία ιστορίας, τα οποία έχουν σοβαρές παραλείψεις αλλά και λανθασμένες πληροφορίες, γεγονός το οποίο κάνει τους μαθητές μας να αντιμετωπίζουν τα ιστορικά γεγονότα με ένα μονόπλευρο τρόπο.

Επαφή μαθητών των δυο κοινοτήτων

Διαβάζοντας την εισαγωγή του προαναφερθέντος βιβλίου, το μυαλό μου πήγε σε μέρος της ηγεσίας της ΠΟΕΔ και στην περίφημη δήλωσή της ότι τα παιδιά - στη συγκεκριμένη περίπτωση οι Ε/κ μαθητές της δημοτικής εκπαίδευσης - μπορεί να πάθουν ανεπανάληπτη ψυχολογική βλάβη εξαιτίας της επαφής τους με παιδιά της τ/κ κοινότητας. Και μπορώ εύκολα να φανταστώ και τι λένε στους μαθητές τους αυτοί οι οποίοι συμφωνούν με το εμπάργκο επισκέψεων για τον προαναφερθέντα λόγο... Από τη μια φαίνεται ότι η ηγεσία της ΠΟΕΔ “πίαστηκε στα πράσα” να κάνει μια καθαρά ρατσιστική δήλωση. Ταυτόχρονα όμως, συνειδητά ή υποσυνείδητα, κτίζει πάνω σε μια προϋπάρχουσα ιδεολογία, μέσω της οποίας μπορεί πράγματι να γίνει πιστευτή η θέση ότι κάποια παιδιά της ε/κ κοινότητας μπορεί να πάθουν κάποια ψυχολογική βλάβη. Παρ’ όλη την τρομακτική υπερβολή ενός τέτοιου επιχειρήματος, αυτό μπορεί να κάνει κάποιους γονείς να σκεφτούν την καλή ψυχική υγεία των παιδιών τους. Γιατί όμως να πάθουν ψυχολογική βλάβη τα παιδιά; Είναι άραγε τόσο αποκρουστικό ένα Κυπριόπουλο που δεν είναι ελληνόφωνο σε σχέση με παιδιά άλλων χωρών, τα οποία μπορούν τα παιδιά μας να βλέπουν και να μην παθαίνουν τίποτε; Μήπως η δήλωση προσφέρει μια σκοταδιστική προοπτική σκέψης σε κάποιες ομάδες της κοινωνίας, ενισχύοντας ένα εθνικιστικό Μεσαίωνα, ο οποίος στηρίζεται στα ένστικτα και καταργεί τον ορθολογισμό; Μήπως αυτός ο Μεσαίωνας χρειάζεται ώστε να μπλοκαριστεί μια προ-

Ούτε τα “Ελληνόπουλα”

ούτε τα “Τουρκόπουλα”

της Κύπρου θα πρέπει να

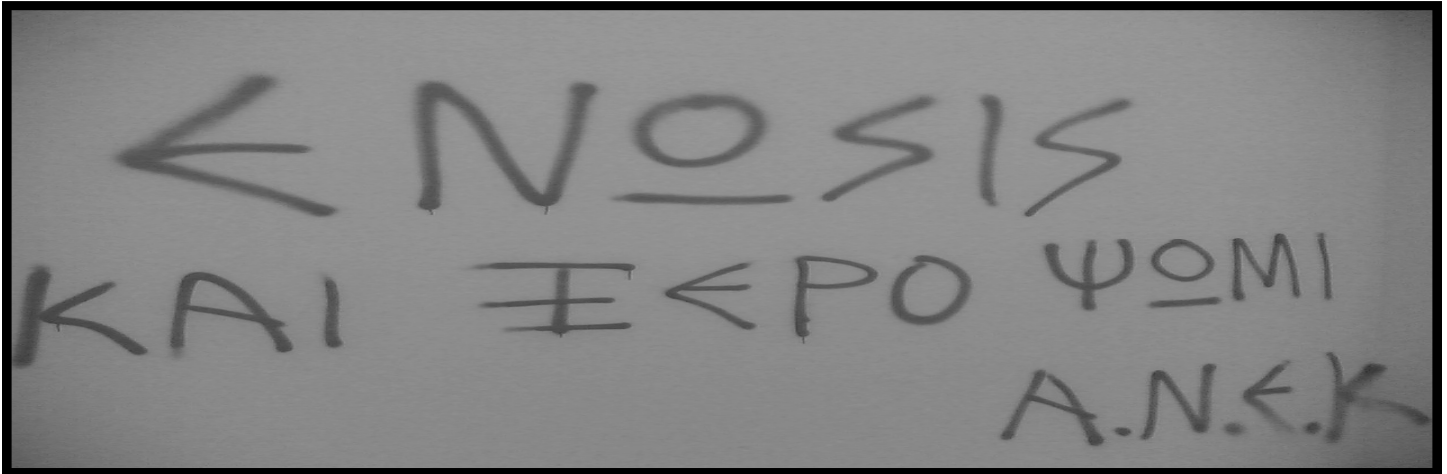
κοιμούνται με ελληνικές

και τούρκικες σημαίες

αντίστοιχα και ούτε

πρέπει να νανουρίζουν τα

όνειρα τους μ’ αυτές

οπτική συνύπαρξης με την άλλη κοινότητα;

Το εκπαιδευτικό μας σύστημα έχει κτίσει μια μυθοποιημένη εικόνα του Τούρκου, μέσα στην οποία τοποθετείται και κάθε Τ/κ. Η επαφή παιδιών των δύο κοινοτήτων στο σχολικό χώρο θα βοηθούσε στην απομυθοποίηση αυτής της εικόνας. Ένας δάσκαλος, ο οποίος δούλεψε για χρόνια κτίζοντας την αντιπάθεια προς τους Τ/κ ενήλικες και τα παιδιά τους, θα βρεθεί σε δύσκολη θέση όταν ακούσει τους μαθητές του να κάνουν θετικά σχόλια για τα παιδιά της άλλης κοινότητας. Τα παιδιά θα του κάνουν οδυνηρές ερωτήσεις: “Κύριε, γιατί μας δώσατε μια λανθασμένη εντύπωση για τα παιδιά της άλλης κοινότητας; Γιατί δεν μας φέρνατε σε επαφή να δούμε και να ακούσουμε από μόνοι μας κι μας λέγατε τα δικά σας; Κύριε, δεν είδα κανένα βάρβαρο ούτε και ξιμαρισμένο μέσα σε αυτούς. Κύριε, δεν ήθελε κανένας τους να μας σκοτώσει – αντίθετα μας χαμογελούσαν και μας μιλούσαν φιλικά. Κύριε, περάσαμε θαυμάσια.” Αυτά φοβούνται κάποιοι ενήλικες που δεν θέλουν τα παιδιά των δύο κοινοτήτων να έχουν επαφή, με τον ίδιο τρόπο που οι δυο πανεπιστημιακοί δεν ήθελαν να κοιτάξουν την τροχιά κάποιων άστρων μέσω του τηλεσκοπίου του Γαλιλαίου, μήπως και τα δουν σε τροχιά. Οι επισκέψεις Τ/κ μαθητών έρχονται σε ρήξη με την επίδραση του κρυφού και επίσημου αναλυτικού προγράμματος και των αντιλήψεων που για χρόνια παρεμπόδιζαν την ειρηνική συνύπαρξη των δυο κυρίων κυπριακών κοινοτήτων. Τέτοιες επισκέψεις αποδομούν την εθνικιστική μυθοποίηση

που επιβλήθηκε και βοηθούν επίσης στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών, οι οποίοι αρχίζουν να θέτουν υπό αμφισβήτηση αυτά που ακούν.

Ο καλός μυθοποιημένος Εαυτός και ο κακός μυθοποιημένος Άλλος

Μέσω του εκπαιδευτικού μας συστήματος μάθαμε ότι οι Τούρκοι είναι οι “αιώνιοι εχθροί” μας. Μάθαμε επίσης ότι είναι “κακοί” - μάλιστα πήραν και χαρακτηρισμούς όπως “βάρβαροι”, “βλάκες”, “υπανάπτυκτοι”, “απολίτιστοι”, κ.ά. Οι Έλληνες βέβαια χαρακτηρίστηκαν “πολιτισμένοι”, “γενναίοι”, “έξυπνοι”. Έτσι, αφού οι Ε/κ είναι Έλληνες, μπορούν και αυτοί να διεκδικήσουν αυτούς τους χαρακτηρισμούς, ενώ ταυτόχρονα μέσω ενός τόσο ανόητου διαχωρισμού οι πιο κομπλεξικοί από μας μπορούμε να ανεβάσουμε το ταλαιπωρημένο Εγώ μας. Σε ό,τι αφορά την ταύτιση των Τ/κ με τους Τούρκους και την εθνικιστική προπαγάνδα εναντίον τους, αυτή γινόταν τη στιγμή που πολλοί από τους γονείς και παππούδες μας είχαν καλές σχέσεις μ’ αυτούς. Επομένως οι διάφοροι εθνικιστές, οι οποίοι “κακοποιούσαν” την εικόνα του Τ/κ, το έκαναν για να δημιουργήσουν διαιρέσεις στο εσωτερικό μέτωπο της Κύπρου. Υπάρχει βέβαια και το επιχείρημα ότι οι Τ/κ είναι πολιτιστικά η πιο κοντινή ομάδα με την ε/κ κοινότητα σε σύγκριση με τις χιλιάδες κοινότητες που υπάρχουν παγκοσμίως. Οποιαδήποτε κοινωνικά επίθετα δίνονται στην τ/κ κοινότητα (αν και είναι σαφώς ανεπίτρεπτο να δίνονται επίθετα σε μια

ολόκληρη κοινότητα), τότε θα πρέπει να ειπωθούν και για την ε/κ, η οποία είναι το φυσικό ταιρί της τ/κ κοινότητας. Ταυτόχρονα, ο λόγος που η εθνικιστική παιδεία δεν έκανε το διαχωρισμό Τούρκοι και Τ/κ δεν ήταν για λόγους οικουμενικότητας, αλλά γιατί στην έννοια “Τούρκος” έχει δοθεί αρνητική σημασία, ενώ στην έννοια “Κύπριος” θετική, και η σύνθεση των δύο δημιουργεί κάτι το οποίο έχει ανεπιθύμητες για κάποιους προεκτάσεις, όπως π.χ. η ειρηνική συνύπαρξη. Ήταν μια συνειδητή προσπάθεια να μην προστεθεί κάτι “θετικό” στην λέξη “Τούρκος”, ώστε να μην αναφέρεται η φυσική μας σχέση μαζί τους. (Με αυτό βέβαια δεν θέλω να πω ότι δεν ήταν και δεν είναι προβληματική η ανάπτυξη ρατσιστικών αισθημάτων ενάντια στους Τούρκους της Τουρκίας.) Ταυτόχρονα ο όρος “Κύπριος” αναφέρεται στους Ε/κ και αφήνει τους Τ/κ εκτός, αφού συχνά αυτός που χρησιμοποιεί τον όρο εννοεί τους Ε/κ. Επίσης, οι ομοιότητες και η συνεργασία μεταξύ των δυο κυριότερων κυπριακών κοινοτήτων δεν είχαν θέση στο δικό μας εκπαιδευτικό σύστημα, έτσι η πλειοψηφία των μαθητών δεν γνωρίζει γι’ αυτές. Μ’ αυτόν και με άλλους τρόπους έχει εμποδιστεί η δημιουργία μιας θετικής ταυτότητας, η οποία θα μπορούσε να εμπειριέχει και τις δύο κύριες κοινότητες. Εν τέλει η εθνικιστική διαπαιδαγώγηση κατάφερε να κτίσει δύο διαφορετικές ταυτότητες βασισμένες στο μίσος της μιας για την άλλη.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60, όταν η Κύπρος απειλούνταν με επέμβαση της Τουρκίας και πολλοί ενήλικες ένιωθαν

ότι ήταν δραματικές οι στιγμές που ζούσαν, αρκετοί εθνικιστές -πολλοί εξ αυτών δάσκαλοι- επιχειρηματολογούσαν ότι οι Τούρκοι ήταν τόσο βλάκες που ένας από μας μπορούσε να τα βάλει με πολλούς από αυτούς σ' ένα πόλεμο. Η σύγχυση, την οποία προκαλεί η μυθοποιημένη, εξωραϊσμένη αντίληψη για τον εαυτό μας και η μυθοποιημένη δαιμονοποίηση του Άλλου, είναι ένας καταστροφικός σύμβουλος στη διαχείριση τέτοιων κρίσεων αλλά και οποιονδήποτε άλλων ζητημάτων. Ακόμα κι αν ήμασταν αυτό το εξαιρετικά μυθοποιημένο θαύμα του σουπερμαν, υπάρχει κανένας σοβαρός λόγος μερικοί από εμάς να δημιουργούμε κρίσεις με τους ηλίθιους της άλλης πλευράς;

Σε αντίθεση με τα κοινωνικά προοδευτικά κινήματα της εποχής

Μετά τις εμπειρίες του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και τις εκτελέσεις εκατομμυρίων ανθρώπων με βάση φυλετικά και εθνικά κριτήρια, πολλά εκπαιδευτικά συστήματα προσπάθησαν να αλλάξουν κατεύθυνση και προσανατολίστηκαν προς την πολυπολιτισμικότητα και την ανοχή. Αντί αυτού, το ελληνοκυπριακό εκπαιδευτικό σύστημα προώθησε την ιδέα της εθνικής ολοκλήρωσης δια μέσου της ένωσης με τους Έλληνες του ελληνικού κράτους σ' ένα περιβάλλον που πολλοί ενωτικοί το ήθελαν καθαρά ελληνικό. Οι Τ/κ θα γίνονταν έτσι μια ακόμα πιο μικρή μειονότητα από αυτή που ήταν και θα βρίσκονταν σε χειρότερη θέση. Ας μη μιλήσουμε βέβαια γι' αυτούς που ήθελαν να τους διώξουν από την Κύπρο τότε και τώρα. Η δε πολιτική των Βρετανών έδωσε κι αυτή τη δική της βοήθεια στους εθνικιστές, ενδυναμώνοντας το διαχωρισμό και μετατρέποντας τον από θρησκευτικό και σε εθνικό. Η εθνικιστική παιδεία, η οποία τόνωσε τη θρησκευτική και εθνοτική διαφορά, μαζί με την κληρονομημένη ελληνική εχθρότητα προς τους Τούρκους και τις αντίστοιχες τουρκικές μεθοδεύσεις οδήγησαν με τρόπο καταλυτικό στα γεγονότα του '74. Έτσι, ενώ διάφοροι λένε ότι δεν μπορείς να μην είσαι εθνικιστής όταν η μισή Κύπρος είναι κατελημμένη, θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι πριν τον πόλεμο του '74 η εθνικιστική προπαγάνδα ενάντια

στους Τούρκους, εννοώντας και τους Τ/κ, ήταν χειρότερη. Το ίδιο ίσχυε και κατά τη διάρκεια των σφαγών που διαπράχθηκαν ενάντια στην τ/κ κοινότητα το 1963-64 από Ελληνοκύπριους εθνικιστές. Με άλλα λόγια, οι υπερ-Έλληνες ήταν τέτοιοι ανεξαρτήτως ποιανού ο στρατός είχε το πάνω χέρι.

Η ελληνική και η κυπριακή σημαία

Στο τελευταίο εξώφυλλο του περιοδικού "Εκπαιδευτική Αλλαγή" υπάρχει μια ελληνική και μια κυπριακή σημαία και κάποια κομμάτια τους, που λείπουν σε μορφή puzzle, κάνουν τη μια να εφαρμόζει μέσα στην άλλη. Είναι μια εικόνα βασισμένη στην ιδέα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, τοποθετημένη στο εξώφυλλο του περιοδικού της μεγαλύτερης εκπαιδευτικής παράταξης στη μέση εκπαίδευση, σε μια περίοδο μάλιστα που γίνονται συνομιλίες προς επίτευξη διζωνικής δικοινοτικής ομοσπονδίας με την τ/κ κοινότητα και όχι με το ελληνικό κράτος. Τόσο το εξώφυλλο όσο και το περιεχόμενο του περιοδικού εκφράζουν μια αντίσταση ενάντια στη

επίτευξη του στόχου της σχολικής χρονιάς για καλλιέργεια κουλτούρας ειρηνικής συνύπαρξης με την τ/κ κοινότητα.

Η ελληνική σημαιούλα

*Τη βλέπετε καλά παιδιά
Την ασπρογάλανη τη σημαιούλα;
Με τι καμάρι την κρατάω
Εγώ, της Κύπρου η Ελληνοπούλα;
Κι εγώ, καλοί συμμαθητές,
Μ' άτρεμο την κρατάω χέρι.
Να φτερογίσει θέλω ελεύθερη
Στης Κύπρου μας τα σκλαβωμένα μέρη
Κι εμείς, Ελληνοπούλες κι Ελληνόπουλα,
Βασίλισσα την έχουμε μες την καρδιά μας.
Τη σημαιούλα στρώνουμε για προσκεφάλι
μας
Και νανουρίζουμε μ' αυτήν τα όνειρά μας.*

Το ποίημα είναι από το Κυπριακό Ανθολόγιο του δημοτικού, που εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1998. Το 2004 εκδόθηκε για 7η φορά.

Το ποίημα εκφράζει ξεκάθαρα τη θέση ότι η Κύπρος είναι ελληνική και ότι η ελληνική σημαία είναι αυτή η οποία θα κυκλοφορεί σ' όλη την επικράτεια της Κυπριακής Δημοκρατίας μετά την απελευθέρωση ωσάν να μην έχει άλλους ενοίκους η Δημοκρατία αυτή και ωσάν να μην έχουν προηγηθεί καταστροφές, οι οποίες συντελέστηκαν γιατί δεν καταλάβαμε έγκαιρα ότι το όχημα μας προς την ειρήνη σε αυτή την χώρα ήταν και είναι η συντονισμένη προσπάθεια με την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Το να θέλουμε να ξαναβάλουμε την ελληνική σημαία εκεί όπου δεν υπάρχει αυτή σήμερα συνιστά επανάληψη της ανοησίας του παρελθόντος, την οποία το ποίημα υποβάλλει στα παιδιά. Δεν είναι η ελληνική σημαία ούτε η τούρκικη αυτή που θα ενώσει την Κύπρο και το λαό της. Ούτε τα “Ελληνόπουλα” ούτε τα “Τουρκόπουλα” της Κύπρου θα πρέπει να κοιμούνται με ελληνικές και τούρκικες σημαίες αντίστοιχα και ούτε πρέπει να νανουρίζουν τα όνειρα τους μ' αυτές. Η πρόταξη των δυο σημαιών αυξάνει την ένταση μεταξύ των δύο κοινοτήτων και η “Ελληνοπούλα”, η οποία απαγγέλλει το ποίημα, δεν είναι πια μόνη: στην απέναντι πλευρά, η “Τουρκοπούλα” απαγγέλλει ακριβώς το ίδιο ποίημα αντικαθιστώντας βέβαια την ελληνική με την τούρκικη σημαία και νανουρίζει τα όνειρα της με μισοφέγγαρο αντί με σταυρούς.

Κουβέντα στην τάξη

Η δασκάλα λέει στην τάξη της: “Πώς αισθάνεστε για τον τρόπο που αυτοί [οι Τούρκοι] τους σκότωσαν [τους Ελληνοκύπριους] και για τον βάρβαρο, βάρβαρο τρόπο με τον οποίο τους σκότωσαν;” Η δασκάλα βέβαια συμπεριέλαβε και την απάντηση μέσα στην ερώτησή της και η μαθήτριά της την έδωσε: “Κυρία, οι Τούρκοι δεν έχουν καρδιά.” Μια συστηματική υποβολή της ιστορίας με ένα τέτοιο τρόπο κάνει τα παιδιά να μην μπορούν να συνυπάρξουν με το σύνοικο τους στοιχείο, η πλειοψηφία του οποίου αποτελείται από άτομα φιλειρηνικά, όπως και εμείς, με θύτες και θύματα, όπως ακριβώς και εμείς. Αυτή η μονοπώληση του μαθήματος από τη δασκάλα, η οποία προπαγανδίζει την προσωπική της ιδεολογία, αφήνει βέβαια πολλά θέματα ανέγγιχτα.

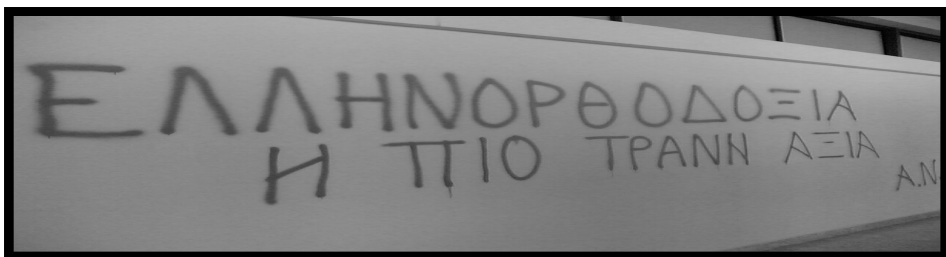
Η δασκάλα δεν μπορεί να σκεφτεί ότι αυτή η προσέγγιση δε βοηθά κανένα και ότι ένας αντίστοιχος Τ/κ εθνικιστής δάσκαλος κάνει ακριβώς την ίδια δουλειά και ότι και οι δυο μαζί καλλιεργούν το μίσος των παιδιών της μιας κοινότητας ενάντια στα παιδιά της άλλης. Σε κάθε παρέμβαση τέτοιου τύπου λείπει η πολυπρισματικότητα, η οποία θα επέτρεπε στους μαθητές και μαθήτριες να βλέπουν κι άλλες πλευρές του ίδιου γεγονότος. Το να βλέπει κανείς μέσω ενός μόνο πρίσματος, στο τέλος μπορεί να βλέπει μόνο αυτό θέλει να δει και απ' ότι φαίνεται είναι με αυτό τον τρόπο που η πλειοψηφία των εκπαιδευτικών διδάσκει την κυπριακή ιστορία στα παιδιά. Κι αυτό έχει ως αποτέλεσμα πολλά παιδιά, όταν ακούνε τον όρο “Ελληνας”, να τον συνοδεύουν με θετικά σχόλια, ενώ όταν ακούνε τη λέξη “Τούρκος”, αυτόματα να κάνουν αρνητικά σχόλια, ανεξαρτήτως των συμφραζομένων. Αυτή η αυτόματη ταύτιση, δείχνει μια παντελή απουσία κριτικής σκέψης, η οποία προωθείται εδώ και δεκαετίες.

Υπάρχει βέβαια και η υπερβολή, όταν π.χ. ο δάσκαλος ιστορίας, μιλώντας για την Ελλάδα, λέει: “Υπερδύναμη. Η Ελλάδα ήταν υπερδύναμη από το 450 π.Χ. -1050 μ.Χ. Η Ελλάδα ήταν η υπερδύναμη. Είμαστε Ελληνοκύπριοι, Έλληνες της Κύπρου. Εάν γνωρίζουμε ότι είμαστε απόγονοι μιας υπερδύναμης, τότε γνωρίζουμε ότι η χώρα μας, μια μέρα, θα ελευθερωθεί.”

Αντί Επιλόγου

Τα παραδείγματα που αναφέρθηκαν στις πιο πάνω παραγράφους καταγράφονται από τον ακαδημαϊκό Σπύρο Σπύρου στην εργασία του “Images of ‘the Other’: ‘the Turk’ in Greek Cypriot children’s imaginations”. Κατά τη διάρκεια μιας άλλης εργασίας του, που τιτλοφορείται “Education, ideology and the national self: the social practice of identity construction in the classroom”, ο συγ-

γραφέας παρακολούθησε καθημερινά μαθήματα σε δημοτικά σχολεία. Εκτός από περιπτώσεις δασκάλων, οι οποίοι δεν δέχονται αντίλογο, παρατήρησε επίσης και περιπτώσεις δασκάλων, οι οποίοι παρέχουν μεν μονόπλευρη παρουσίαση της κυπριακής ιστορίας, αλλά παρ' όλα αυτά δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να πουν τις δικές τους απόψεις και εμπειρίες. Μ' αυτό τον τρόπο ακούγονται διαφορετικές, ακόμα και αντίθετες, απόψεις και πολλές φορές αντικρούονται αυτές των δασκάλων. Ο αντίλογος αυτός δημιουργεί ένα ετερογλωσσισμό μέσα στο σχολείο και μ' αυτό τον τρόπο τα παιδιά αποκεντρώνουν τον επίσημο λόγο των δασκάλων τους. Βέβαια, από το 2000, οπότε έγινε η προαναφερθείσα μελέτη, μεσολάβησαν διάφορα: ο διαπολιτισμικός στόχος της χρονιάς 2007-08 και ο στόχος καλλιέργειας κουλτούρας ειρηνικής συνύπαρξης με την τ/κ κοινότητα το 2008-09, στόχοι οι οποίοι κατάφεραν να δημιουργήσουν διάλογο και μέσα στις τάξεις αλλά και μέσα στους συλλόγους εκπαιδευτικών. Είναι επίσης γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια μπορείς να πεις ότι έχεις Τ/κ φίλους χωρίς να απειλείσαι, όχι γιατί κάποιος δεν θέλουν να το κάνουν, αλλά γιατί έχουν αλλάξει διάφορα δεδομένα. Με μια συστηματική προσπάθεια προς την αποδόμηση του εθνικιστικού λόγου και της καταστροφικής επίδρασής του και με την αντικατάστασή του με ένα άλλο λόγο, δεκτικό προς τους άλλους, μπορούμε να ελπίζουμε στο μπλοκάρισμα της διχοτόμησης, προϊόν σε μεγάλο βαθμό της εθνικιστικής διαπαιδαγώγησης. Οφείλουμε λοιπόν, όταν αποκρύβονται ιστορικά γεγονότα από το εκπαιδευτικό σύστημα, εμείς να έχουμε την τόλμη να τα αρθρώσουμε. Πάνω απ' όλα όμως, οφείλουμε να αρθρώσουμε επιτέλους εκείνο που ενώνει εμάς τους Κύπριους: τις μεγάλες πράξεις Ε/κ και Τ/κ, οι οποίοι, με κίνδυνο της ζωής τους, διέσωσαν συμπατριώτες της άλλης κοινότητας από εκτελέσεις και σφαγές από Τ/κ και Ε/κ φασίστες αντίστοιχα.

Τι συμβαίνει με το μάθημα των θρησκευτικών στα ευρωπαϊκά κράτη;

Η πορεία από τον κατηχητισμό, στο θρησκευτικό πλουραλισμό και την εκκοσμικευμένη ηθική

Της Ρένας Χόπλου,

Εκπαιδευτικού, BEd(Hons), MA in Cultural Studies

1. Θρησκεία και ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα: η ιστορία μιας αντιφατικής σχέσης

Η εκκοσμίκευση των εκπαιδευτικών θεσμών αποτελεί μια από τις όψεις του νεωτερικού προγράμματος. Η αποσύνδεση της εκπαίδευσης από τη θρησκεία αντιστοιχεί στο διαφωτιστικό αίτημα περί διάκρισης μεταξύ της γνώσης και της πίστης. Παράλληλα εξυπηρετεί την προσπάθεια του αναδυόμενου έθνους - κράτους να επιβάλει ενιαίους κοινωνικοποιητικούς θεσμούς.

Σε αυτή την ιστορική συγκυρία, η εκκλησία και τα μοναστήρια, οι κατεξοχήν θεσμοί παροχής εκπαιδευτικών υπηρεσιών μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα, χάνουν την πρωτοκαθεδρία που απολάμβαναν στο χώρο της εκπαίδευσης. Η συγκρότηση των εκπαιδευτικών συστημάτων πραγματοποιήθηκε μέσω της σύγκρουσης κράτους και εκκλησίας. Η θέσπιση της υποχρεωτικής και δωρεάν παιδείας σηματοδότησε το σταδιακό εκτοπισμό της εκκλησίας από την εκπαίδευση.

Αν και η νεωτερικότητα συγκρούστηκε με την παράδοση, η παράδοση επιβιώνει με ποικίλους τρόπους και μορφές στο

πλαίσιο της νεωτερικότητας. Η σημαντική επιρροή που εξακολουθεί να απολαμβάνει η θρησκεία στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα αποτελεί μια ένδειξη του γεγονότος ότι η νεωτερικότητα και η παράδοση εξακολουθούν να συμβιώνουν, τις περισσότερες φορές με ένταση, στις σύγχρονες κοινωνίες. Η εκπαίδευση εξακολουθεί να αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους θεσμούς αναπαραγωγής της θρησκείας. Υποτίθεται ότι στα σύγχρονα κράτη η οικογένεια και η εκκλησία είναι εκείνοι οι θεσμοί που αναπαράγουν τις αντιλήψεις και πρακτικές της θρησκείας. Υποτίθεται ότι ο θεσμός της εκπαίδευσης οφείλει να μένει ουδέτερος απέναντι στη θρησκεία. Αυτό βεβαίως δε συμβαίνει στην πράξη.

Με άλλα λόγια παρά το νεωτερικό πρόταγμα περί ιδιωτικοποίησης της θρησκείας, οι εκπαιδευτικοί θεσμοί σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες παγώνουν την κυρίαρχη θέση της θρησκείας στη δημόσια σφαίρα. Με αυτή την έννοια τα εκπαιδευτικά συστήματα εκφράζουν τις αντινομίες και τις αντιφάσεις του νεωτερικού προγράμματος.

2. Τα μοντέλα της θρησκευτικής εκπαίδευσης στην Ευρώπη: μια σύντομη περίληψη της έρευνας της Εύης Ζαμπέτα «Σχολείο και Θρησκεία» (2003)¹

Αν και η θρησκεία αποτελεί ένα από τα ισχυρά στοιχεία της παράδοσης των ευρωπαϊκών κοινωνιών, είναι γεγονός ότι το μονολιθικό κατηχητικό μοντέλο θρησκευτικής εκπαίδευσης βρίσκεται σε κρίση σε όλη την Ευρώπη. Η πραγματικότητα είναι πως οι ευρωπαϊκές κοινωνίες δεν είναι, ούτε ήταν ποτέ, πολιτισμικά και θρησκευτικά ομοιογενείς. Η αναγνώριση αυτού του δεδομένου πρέπει να μας οδηγήσει στην ανάπτυξη του κοινωνικού διαλόγου για την ουσιαστική αρχή της ανεκτικότητας που παραμένει εκκρεμής.

Το υποχρεωτικό – κατηχητικό μοντέλο: Υπάρχει το καθαρά δογματικό πρότυπο θρησκευτικής εκπαίδευσης, όπως

αυτό εφαρμόζεται στην **Ελλάδα**, την **Ιρλανδία**, την **Κύπρο** και την **Πολωνία** με τις διαφορές του φυσικά σε κάθε μια από τις χώρες αυτές. Οι παραπάνω χώρες κατέχουν τα σκήπτρα στον τομέα του κατηχητισμού, της ενδογαμίας και της μονολιθικότητας στο πλαίσιο των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρόκειται για κράτη τα οποία μέσω της εκπαίδευσής τους ξεκάθαρα ενισχύουν μια θρησκεία. Μέχρι πρόσφατα οι παραπάνω χώρες είχαν το μάθημα των θρησκευτικών ως υποχρεωτικό. Τώρα πια το μάθημα ορίζεται, τυπικά τουλάχιστον, ως προαιρετικό. Σε όλα τα κράτη –μέλη της Ε.Ε., όπου το μάθημα των θρησκευτικών είναι υποχρεωτικό, προβλέπεται η δυνατότητα απαλλαγής των μαθητών κατόπιν σχετικού αιτήματος των γονέων. Μόνο στην Ελλάδα και την Κύπρο απαιτείται ταυτόχρονη δήλωση της θρησκευτικής ταυτότητας των γονέων, κάτι που παραβιάζει τα προσωπικά δεδομένα.

Παρότι το μάθημα ορίζεται, τυπικά τουλάχιστον ως προαιρετικό, στην πράξη όλο το εκπαιδευτικό σύστημα διαπνέεται από την κυριαρχία της επίσημης θρησκείας της κάθε μιας από τις παραπάνω χώρες και το μάθημα των θρησκευτικών είναι γενικευμένο και έχει ομολογιακό χαρακτήρα.

Υποχρεωτικό – Κατηχητικό μοντέλο με σημαντικές τάσεις πλουραλισμού/ Τάση πέρασματος στο θρησκευτικό - πολυδογματικό μοντέλο: Η **Δανία** και η **Αγγλία** είναι χώρες που αναγνωρίζουν επίσημη θρησκεία στο σύνταγμά τους. Ωστόσο φαίνεται να προσπαθούν να αμβλύνουν το υποχρεωτικό – κατηχητικό μοντέλο του θρησκευτικού μαθήματος με στοιχεία ενημέρωσης για τα άλλα κύρια θρησκευόμενα που εκπροσωπούνται στο μαθητικό πληθυσμό. Ο πλουραλισμός που εισάγεται στο σχετικό μάθημα και το πέρασμα προς το θρησκευτικό/πολυδογματικό μοντέλο είναι εντονότερος στην Αγγλία παρά στη Δανία. Στη Δανία η διαμάχη μεταξύ παράδοσης και εκσυγχρονισμού είναι πιο έντονη πιθανόν επειδή η Δανία δέχτηκε αργότερα από την Αγγλία μετανάστες και μέχρι πρόσφατα μάλιστα αποτελούσε τη χώρα που δεχόταν το μικρότερο αριθμό μεταναστών σε σχέση με τα άλλα κράτη της

Ε.Ε. Η **Αυστρία**, κράτος χωρίς επίσημη εκκλησία, ανήκει επίσης σε αυτό το μοντέλο. Παρότι έχει υποχρεωτικό το μάθημα των θρησκευτικών σε όλες τις βαθμίδες, το μάθημα αποκτά ολόένα και περισσότερο θρησκευολογικό χαρακτήρα. Η **Ολλανδία** ακολουθεί ένα μοντέλο υποχρεωτικού μεν μαθήματος θρησκευτικών, το οποίο δεν έχει όμως ομολογιακό αλλά καθαρά θρησκευολογικό/πολυδογματικό περιεχόμενο. Η **Σουηδία** και η **Φινλανδία**² έχουν παρόμοιο μοντέλο με αυτό της Ολλανδίας, ενώ παράλληλα οι κοινωνίες τους προχωρούν σταθερά προς την κατεύθυνση της πλήρους εκκοσμίκευσης.

Υποχρεωτικό μάθημα με επιλογή μεταξύ: 1. **Κοσμικό μάθημα ηθικής φιλοσοφίας** και 2. **Κατηχητικό μάθημα αντίστοιχο του θρησκευόμενου των μαθητών**

Η **Γερμανία**³, το **Βέλγιο**, και το **Λουξεμβούργο**, εφαρμόζουν μια πιο σύνθετη πολιτική. Προσφέρεται η δυνατότητα επιλογής μεταξύ ενός μαθήματος θρησκευτικών, το οποίο έχει κατηχητικό χαρακτήρα και ενός εναλλακτικού μαθήματος, το οποίο δεν έχει ομολογιακό χαρακτήρα και έχει ως αντικείμενο την ηθική φιλοσοφία. Πρόκειται για ένα μοντέλο που σέβεται τη θρησκευτική ή μη θρησκευτική ταυτότητα των μαθητών, ενώ διαθέτει τη δυνατότητα αποφυγής του κατηχητισμού. Η πολιτική της εναλλακτικότητας αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς τη διαδικασία εκκοσμίκευσης της εκπαίδευσης, γιατί θέτει τη θρησκευ-

τική παιδεία υπό αίρεση και δεν αντιλαμβάνεται τη θρησκευτικότητα ως αναγκαίο συστατικό στοιχείο της ηθικής διαπαιδαγώγησης του ατόμου.

Μοντέλο Προαιρετικού μαθήματος: Έκπληξη αποτελεί το γεγονός ότι το μάθημα των θρησκευτικών είναι εντελώς προαιρετικό στις τρεις καθολικές χώρες του ευρωπαϊκού νότου, την **Ισπανία**⁴, την **Ιταλία**⁵ και την **Πορτογαλία**. Οι άριστες σχέσεις, που τήρησε η Καθολική Εκκλησία με τα δικτατορικά καθεστώτα του Φράνκο και του Σαλαζάρ στην Ισπανία και την Πορτογαλία αντίστοιχα, διαμόρφωσαν μετά την πτώση των καθεστώτων αυτών την απαραίτητη συναίνεση που επέτρεψε το διαχωρισμό κράτους –εκκλησίας και τη σταθερή πορεία προς την εκκοσμίκευση της εκπαίδευσης.

Μοντέλο κοσμικής εκπαίδευσης: Η **Γαλλία** αντιπροσωπεύει το πρότυπο της λαϊκότητας στη Ευρώπη, το οποίο θέτει το ζήτημα της θρησκευτικής παιδείας εκτός των στόχων της κοσμικής εκπαίδευσης. Η θρησκευτικότητα ανάγεται στην ιδιωτική σφαίρα, ενώ θρησκευτική εκπαίδευση μπορούν να παρέχουν μόνο ιδιωτικά σχολεία.

3. Ποια είναι τα «θέματα» με τα θρησκευτικά στο ελληνοκυπριακό σχολείο;

Τα θρησκευτικά είναι μια ιδιότυπη, μη επιστημονική αφήγηση που υπεισέρχεται σε πολλά πεδία της ζωής άσχετα με τη θρησκεία. Ένα πρώτο θέμα που προκύπτει είναι κατά πόσο η θρησκεία θα δίνει τις απαντήσεις στα διάφορα ηθικά, επιστημονικά και πολιτικά ερωτήματα που προκύπτουν στα διάφορα μαθήματα στο σχολείο. Ο δογματικός χαρακτήρας της θρησκείας και η διεκδίκηση της απόλυτης αλήθειας συγκρούονται με τις σύγχρονες παιδαγωγικές αντιλήψεις που επιδιώκουν τη διερεύνηση, το πείραμα, την τεκμηρίωση, το διάλογο και την κριτική αντιπαράθεση⁶.

Ο κατηχητικός χαρακτήρας της κυπριακής εκπαίδευσης δεν περιορίζεται μόνο στο μάθημα των θρησκευτικών αλλά,

κατά παράδοξο τρόπο, η θρησκευτική ενδογμάτιση διαχέεται και σε άλλα μαθήματα του αναλυτικού προγράμματος (αποστήθιση, προσέγγιση της γνώσης χωρίς διερεύνηση ως εξ αποκαλύψεως αλήθεια, αποσιώπηση των αντιφάσεων και των εξαιρέσεων της γνώσης, κτλ). Όπως σημειώνει η Εύη Ζαμπέτα (2003: 16) το στοιχείο αυτό έχει τρεις βασικές συνέπειες:

- την ελλιπή καλλιέργεια της κριτικής και δημιουργικής σκέψης.
- την αδυναμία του δημόσιου σχολείου να κατανοήσει, να αναγνωρίσει ως ισότιμη και επομένως να εντάξει τη θρησκευτική ετερότητα ή την απουσία θρησκευτικότητας.
- την αποδυνάμωση αυτής καθ' εαυτήν της έννοιας του πολίτη.

Ένα δεύτερο πολύ σημαντικό θέμα που προκύπτει από τη διαπλοκή της θρησκείας και της εκπαίδευσης είναι ότι η Ορθοδοξία νοείται ως ένα εγγενές συστατικό στοιχείο της κυπριακής ταυτότητας (Κύπριος πολίτης = Έλληνας, χριστιανός ορθόδοξος πολίτης). Αυτό έχει ως συνέπεια τη σύγχυση μεταξύ της ιδιότητας του πολίτη και της ιδιότητας του πιστού. Σε ένα κατεξοχήν δικαιοδικό κράτος, όπως είναι η Κυπριακή Δημοκρατία, αυτό σημαίνει ότι η δόμηση της ταυτότητας του πολίτη ως χριστιανού ορθόδοξου πολίτη περιχαράκωνει την έννοια της πολιτότητας θέτοντας ισχυρά όρια στην ετερότητα.

Το θρησκευμα αποτελεί δεδομένο προσωπικού χαρακτήρα και μάλιστα ευαίσθητο. Η δημόσια εκπαίδευση δεν μπορεί να παρεμβαίνει και μάλιστα ανεπίτρεπτα στη διαμόρφωση της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών/μαθητριών. Η επίσημη εκπαιδευτική πολιτική περιορίζει την έννοια του σεβασμού της θρησκευτικής ετερότητας στη δυνατότητα αυτοεξάιρεσης από το μάθημα των θρησκευτικών και αυτή μόνο εφόσον προηγηθεί σχετική δήλωση περί διαφορετικής θρησκευτικής συνείδησης. Οι χριστιανοί γονείς δεν μπορούν να απαλλάξουν τα παιδιά τους από το μάθημα των θρησκευτικών. Και εδώ παραβιάζονται τα προσωπικά δεδομένα, γιατί ζητείται από τους γονείς να δηλώ-

σουν θρησκευμα. Εάν οι γονείς δε δηλώσουν διαφορετικό θρησκευμα από το ορθόδοξο δόγμα, τα παιδιά τους δεν απαλλάσσονται από το μάθημα των θρησκευτικών⁷.

Όμως, ο σεβασμός δια του αποκλεισμού δεν αποτελεί σεβασμό της ταυτότητας. Όχι μόνο δεν υφίσταται σχέση ισοτιμίας και ενιαία μεταχείριση μεταξύ των θρησκευτικών ταυτοτήτων στο ελληνοκυπριακό σχολείο, αλλά αντίθετα η θρησκευτική ετερότητα απαξιώνεται. Οι Κύπριοι πολίτες, που ενδεχομένως να μη θρησκευούνται ή να είναι αλλόθρησκοι, δεν απολαμβάνουν ισότιμης αναγνώρισης στο πλαίσιο του σχολείου. Η κουλτούρα τους τοποθετείται εκτός της σχολικής γνώσης και εκτός των πρακτικών του σχολείου. Στο βαθμό δε που η σχολική γνώση κατανοείται ως γνώση «επίσημη», «έγκυρη», «αξιόλογη» και «αξιόπιστη», η απουσία αναφοράς στη θρησκευτική ετερότητα την καθιστά κοινωνική απαξία⁸. Εξίσου απαξιωτική είναι και η στάση του επίσημου σχολείου προς την αθεΐα.

Η στάση αυτή προσβάλλει την προσωπικότητα και την κουλτούρα των μαθητών/τριών που δεν έχουν τα χαρακτηριστικά της «επίσημης» ταυτότητας και έτσι δε δημιουργούνται οι συνθήκες της ισότιμης ένταξής τους στο σχολικό περιβάλλον. Προφανώς το ελληνοκυπριακό σχολείο, υιοθετώντας το μοντέλο της θρησκευτικής ενδογμάτισης, βρίσκεται αντίθετο με την αρχή ότι ο καθένας έχει δικαίωμα σε μια εκπαίδευση αντίστοιχη με την κουλτούρα του και τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις.

Η πολιτική αυτή δε δημιουργεί προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της θρησκευτικής και κοινωνικής ανεκτικότητας και καλλιεργεί το έδαφος για την ξενοφοβία. Ο κίνδυνος αυτός εντείνεται σήμερα λόγω της διεύρυνσης της ετερότητας με την είσοδο των μεταναστών στην Κύπρο. Το σχολείο που θεωρεί ως αυτονόητο δικαίωμά του να ενδογματίζει με βάση τις πεποιθήσεις της επικρατούσας πλειοψηφίας, χωρίς μάλιστα να αναθεωρεί τη στάση του με βάση τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται, είναι ένα σχολείο παθητικό, συντηρητικό και χω-

ρίς ευαισθησία προς τις αρχές μιας σύγχρονης δημοκρατικής πολιτείας.

Συμπέρασμα

Θέση του άρθρου αυτού είναι πως το ελληνοκυπριακό σχολείο και η εκπαιδευτική πολιτική οφείλουν να αναστοχαστούν σε σχέση με το μάθημα των θρησκευτικών και τη θρησκευτική ετερότητα. Η πρακτική που ακολουθείται σήμερα υπονομεύει το κοινωνικό δικαίωμα στην εκπαίδευση και είναι απαξιωτική για τμήματα του πληθυσμού, που είτε ακολουθούν άλλο δόγμα είτε δε θρησκευούνται. Η πρακτική που ακολουθείται σήμερα κρατά την Κυπριακή Δημοκρατία μακριά από τις ευρωπαϊκές εξελίξεις σε ένα σοβαρό τομέα, αυτόν του πλουραλισμού και του σεβασμού της διαφοράς. Η άποψη πως το σχολείο δε δικαιούται να θρησκευεται, δεν ακούγεται από τις πολιτικές ελίτ του τόπου. Ακούγεται ακριβώς το αντίθετο.

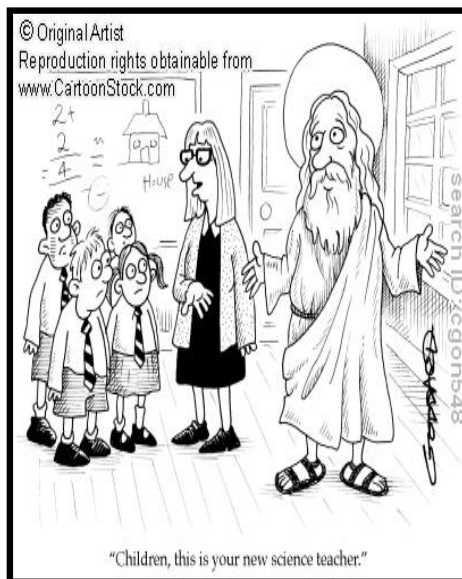
Συντηρητικοί πολιτικοί, κυρίως κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου, εκφράζουν την άποψη πως το σχολείο πρέπει να στοχεύει στην καλλιέργεια της ορθόδοξης ταυτότητας των μαθητών. Κάποιοι μάλιστα από αυτούς διαρρηγνύουν τα μιάτιά τους κινδυνολογώντας για τη συρρίκνωση της ελληνικότητας και της ορθοδοξίας. Όπως συμβαίνει και αλλού, έτσι και στην Κύπρο, στις περιπτώσεις του συντηρητικού και του ξενοφοβικού λόγου, η θρησκευτική παράδοση αναδεικνύεται σε κείμενο στοιχείο του εκπαιδευτικού συστήματος και της εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας. Μια επίσημη έντονη θέση του κειμένου αυτού είναι πως η επίμονη θρησκοληψία του εκπαιδευτικού συστήματος δεν αποτελεί αποκλειστική έκφραση του συντηρητισμού της κοινωνίας μας. Σε μεγάλο βαθμό αποτελεί και ευθύνη και ατομία της πολιτικής, η οποία χρησιμοποιεί την εκκλησία ως μηχανισμό νομιμοποίησης και κοινωνικού ελέγχου.

Κάποιες φωνές, που μιλούν για αναθεώρηση του μαθήματος των θρησκευτικών προς την κατεύθυνση ενός πιο θρησκευο-λογικού μοντέλου, ή ενός μαθήματος θρησκευτικών που θα διδάσκει την αγάπη και όχι τη μισαλλοδοξία, δεν είναι

εκσυγχρονιστικές στο βαθμό που δεν αμφισβητούν τη βασικότερη δύναμη της θρησκείας στον υπό διαμόρφωση πολίτη. Δεν αποσυνδέουν την ηθική συγκρότηση του ατόμου και του πολίτη από την πίστη. Το πλουραλιστικό μοντέλο εκσυγχρονίζει τη θρησκευτική παιδεία, αλλά εξακολουθεί να τη νομιμοποιεί στη δημόσια σφαίρα. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι εκκλησίες στην Ευρώπη έχουν κυρίως συγκρουστεί με το πρότυπο του εναλλακτικού μαθήματος της ηθικής φιλοσοφίας και όχι τόσο με το πλουραλιστικό μοντέλο, το οποίο σε κάποιες περιπτώσεις έχουν μάλιστα προτείνει άνθρωποι από τους κόλπους των εκκλησιών. Το μοντέλο του εναλλακτικού μαθήματος της ηθικής φιλοσοφίας περιορίζει τη θρησκεία στην ιδιωτική σφαίρα, πλήττει την ουσία των θρησκευτικών συστημάτων και δίνει μεθοδολογικά εργαλεία από το πεδίο της φιλοσοφίας για την αντιμετώπιση των ηθικών διλημάτων.

Η τραγική ειρωνεία είναι βεβαίως ότι στην Κύπρο με το παρακάτω απλοϊκό και φολκλωρικό ποίημα⁹, το οποίο έχω ακούσει να χρησιμοποιείται και ως πρωινή προσευχή στα νηπιαγωγεία και στις μικρότερες τάξεις του Δημοτικού, η εικόνα της Παναγίας παρουσιάζεται ως πανανθρώπινη και ικανή να συμπεριλάβει στους κόλπους της όλους τους λαούς της γης. Άρα δεν υπάρχει ανάγκη αμφισβήτησης/αλλαγής του υπάρχοντος μοντέλου. Το συγκεκριμένο ποίημα αποτελεί ένα φωτεινό παράδειγμα της τάσης εκσυγχρονισμού της εκπαίδευσής μας, γιατί παραπέμπει σε παιδιά που προέρχονται από άλλους πολιτισμούς, υποστηρίζει επιθεωρήτρια της δημοτικής εκπαίδευσης σε συνέδριο της διδασκαλίας της γλώσσας¹⁰. Δε χρειάζεται λοιπόν να ανησυχούμε για την ένταξη των αλλόθρησκων παιδιών. Αυτά ζουν κάπου μακριά μας. Εξάλλου εδώ και καιρό ήδη προσευχόμαστε για αυτά.

Παναγιά μου, Παναγίτσα,
που έχεις το Χριστό αγκαλιάστα,
πάρε στη χρυσή ποδιά σου
τα παιδιά της γης κοντά σου,
άσπρα, κίτρινα, μαυράκια,
όλα του Χριστού αδερφάκια
δίπλα στο Χριστό να τα έχεις
να μπορείς να τα προσέχεις

1 Το υποκεφάλαιο αυτό στηρίζεται εξολοκλήρου στην έρευνα της Ζαμπέτα, Ε. «Σχολείο και Θρησκεία», Αθήνα: Θεμέλιο, 2003. Ουσιαστικά εδώ παρουσιάζω μια περίληψη των δικών της ευρημάτων και ταξινομήσεων για το θρησκευτικό μάθημα στην Ε.Ε. των δεκαπέντε, πριν τη διεύρυνση του 2004. Έχω συμπληρώσει κάποια νέα στοιχεία για τις χώρες αυτές, καθώς επίσης και στοιχεία για χώρες όπως η Πολωνία και η Κύπρος που μας αφορούν ιδιαίτερα από την ιστοσελίδα του ευρωπαϊκού δικτύου Ευρυδίκη www.eurodice.org. Το βιβλίο του Γιώργου Σωτηρέλη, στο οποίο παραπέμπει και η Ζαμπέτα, «Θρησκεία και Εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση. Από τον κατηχητισμό στη πολυφωνία». Αθήνα: Σάκκουλας, 1998, είναι επίσης ένα βιβλίο πολύ κατατοπιστικό και γεμάτο λεπτομέρειες σε σχέση με το τι συμβαίνει σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, όπως για παράδειγμα στην Ιταλία. Έχω αντλήσει και από κει αρκετά στοιχεία τα οποία παρουσιάζω εδώ εν συντομία. Σημαντικό επίσης για να αποκτήσει κανείς μια συγκριτική εικόνα της σχέσης κράτους – εκκλησίας είναι το άρθρο της Φουντεδάκη, Π. «Σχέσεις κράτους και Εκκλησίας στον ευρωπαϊκό χώρο, *Το Σύνταγμα*, τομ. 26, τχ 4-5, σ. 647 – 673.

2 Η Φινλανδία δεν ανήκει ακριβώς σε αυτή την ομάδα. Υπάρχουν ωστόσο πολιτικές τα τελευταία χρόνια που δείχνουν ότι ακολουθεί το παράδειγμα της Σουηδίας. Η σημαντικότερη από αυτές είναι ότι με το νέο Σύνταγμα (2000) αποδυνάμωσε το status της Ευαγγελικής Λουθηριανής Εκκλησίας και σταδιακά προχωρά στη συγκρότηση ενός καθαρά κοσμικού κράτους.

3 Στη Γερμανία η συμμετοχή ή μη συμμετοχή στο μάθημα των θρησκευτικών ανήκει αποκλειστικά στους οι μαθητές/τριες

μετά τη συμπλήρωση του 14ου έτους.

4 Η Ισπανία με τα νέα αναλυτικά προγράμματα της σοσιαλιστικής κυβέρνησης του Θαπατέρο δεν εντάσσει το μάθημα των θρησκευτικών στα υποχρεωτικά μαθήματα. Οι μαθητές που δεν επιλέγουν το μάθημα αυτό μπορούν να το αντικαταστήσουν με οποιοδήποτε άλλο γνωστικό αντικείμενο κρίνουν ότι εξυπηρετεί καλύτερα τη μαθητική τους σταδιοδρομία.

5 Στην Ιταλία είναι λες και η εκπαιδευτική πρακτική σπρώχνει τους μαθητές/τριες να μην επιλέξουν το μάθημα των θρησκευτικών, γιατί το μάθημα αυτό γίνεται συνήθως την πρώτη ή την τελευταία ώρα του ωρολογίου προγράμματος και η παρουσία των μαθητών/τριών στο σχολείο δεν είναι απαραίτητη την ώρα του μαθήματος. Άρα οι περισσότεροι ασφαλώς επιλέγουν να κοιμηθούν λίγο περισσότερο το πρωί ή να σχολάσουν νωρίτερα.

6 Υπάρχει πια και ελληνική βιβλιογραφία, η οποία αναλύει τις αντιφάσεις της θέσης που διατείνεται ότι η καλλιέργεια ελεύθερων πολιτών, το απαραβίαστο της θρησκευτικής συνείδησης και η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης είναι στόχοι συμβατοί με το στόχο της πίστης. Βλ. Νούτσος, Χ. «Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και Κοινωνικός Έλεγχος». Αθήνα: Θεμέλιο, 1986. Ζαμπέτα, Ε. «Η Εκπαιδευτική Πολιτική στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση». Αθήνα: Αθήνα: Θεμέλιο, 1994. Σωτηρέλης, Γ. «Θρησκεία και Εκπαίδευση κατά το Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση. Από τον κατηχητισμό στη πολυφωνία». Αθήνα: Σάκκουλας, 1998.

7 Σε μια περίπτωση, που γνωρίζω προσωπικά, το Υπουργείο Παιδείας αρνήθηκε την απαλλαγή από το μάθημα των θρησκευτικών με τη δικαιολογία ότι οι απαλλαγές αφορούν μόνο τους αλλόθρησκους και όχι τους ομόθρησκους μαθητές/τριες. Αξίζει να σημειώσω ότι το Υπουργείο δεν έδωσε γραπτά την απόφασή του αυτή στο γονέα, αλλά τη διαμήνυσε προφορικά μέσω του διευθυντή. Ο γονέας ακόμη περιμένει τη γραπτή απόφαση του Υπουργείου. Το Υπουργείο Παιδείας στη συγκεκριμένη περίπτωση προφανώς δε δίνει γραπτή απάντηση, γιατί φοβάται πιθανές νομικές διαμάχες, αλλά και την εικόνα που θα παρουσιάσει στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο.

8 Βλ. Coulby, D. «Beyond the National Curriculum, curricular, centralism and cultural diversity in Europe and the USA». London: Routledge, 2000.

9 Πρώην βιβλίο Γλώσσας Α' Δημοτικού, τεύχος 2, σ. 89.

10 Εδώ ξαναγράφω τη συγκεκριμένη προφορική φράση προσπαθώντας να αναδείξω το νόημά της χρησιμοποιώντας μια πιο επίσημη γλώσσα.

Εκπαιδευτικοί και Ψευδοεκπαιδευτικοί¹

Της Δρος Κωνσταντίνας Ζάνου,
Ιστορικού, ερευνήτριας στο Πανεπιστήμιο Λευκωσίας

«Οι Τουρκοκύπριοι δεν θέλουν να κυβερνούνται από την Τουρκία... Θέλουν να είναι παγκόσμιοι πολίτες... Έχουν αγανακτήσει από την έλλειψη λύσης στο Κυπριακό... Οι Τουρκοκύπριοι θέλουν ειρήνη τώρα... Για 28 χρόνια η ηγεσία των Τουρκοκυπρίων λέει ψέματα. Με τις περισυρίες των Ελληνοκυπρίων έγιναν πλούσιοι... Σε κατηγορώ, Ντενίζ Μπαϊκάλ... είσαι ένας ψεύτης, διότι είπες ότι η Κύπρος είναι πολύ σημαντική στρατηγικά και δεν μπορούμε να δώσουμε γη πίσω στους Ελληνοκύπριους... Δεν έχεις το δικαίωμα να μιλάς για την Κύπρο... Ντενκτάς και Έρογλου είστε προδότες. Δεν έχετε αρκετό θάρρος να υπογράψετε λύση. Δεν εκπροσωπείτε τους Τουρκοκύπριους»

Απόσπασμα από την ομιλία του Σιενέρ Ελτζίλ, προέδρου της Συντεχνίας Τουρκοκυπρίων Δασκάλων (KTÖS), στη μαζική διαδήλωση που έλαβε χώρα στα κατεχόμενα ενάντια στο καθεστώς Ντενκτάς (14/1/2003)²

«Σε καμία περίπτωση δεν μπορεί, στο τέλος-τέλος, να μην καταλήξουν τα παιδιά ότι υπάρχει, υπήρχε ανέκαθεν, μια πολιτική, η πολιτική της διχοτόμησης από πλευράς της Τουρκίας. Επομένως, δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να εξισωθούν τα θύματα με τους θύτες»

Απόσπασμα από τις δηλώσεις του Δημήτρη Μικελλίδη, προέδρου της Παγκύπριας Οργάνωσης Ελλήνων Δασκάλων (ΠΟΕΔ), στην εκπομπή “Νέοι Φάκελοι” του Αλέξη Παπαγελά (23/3/2009)³

Η Κύπρος είναι ίσως το μοναδικό παράδειγμα κράτους στο οποίο συνυπάρχουν δύο παράλληλες και εντελώς διαφορετικές μεταξύ τους κοινωνικές πραγματικότητες: αυτή των ελεύθερων εδαφών κι αυτή των κατεχομένων. Η κατάσταση αυτή παρέχει πρόσφορο έδαφος για σύγκριση. Θα ήθελα, λοιπόν, να παραθέσω συγκριτικά κάποιες πρόσφατες δράσεις των τουρκοκυπριακών και ελληνοκυπριακών συνδικάτων εκπαιδευτικών (πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), προσδοκώντας ότι θα βοηθήσω έτσι τον αναγνώστη να προβεί σε κάποια χρήσιμα συμπεράσματα σχετικά με το χαρακτήρα και το ρόλο των δύο αυτών κοινωνικών ομάδων.

Τουρκοκύπριοι εκπαιδευτικοί

Ξεκινώ με τους Τουρκοκύπριους. Ας

δούμε ποια στάση τήρησε, τόσο η Συντεχνία Τουρκοκύπριων Δασκάλων (KTÖS), όσο και η Συντεχνία Τουρκοκυπρίων Καθηγητών (KTOEÖS), στις κοινωνικό-πολιτικές εξελίξεις που συντάραξαν την τουρκοκυπριακή κοινότητα από το 2000 και εξής, αλλά και την τοποθέτησή της σε ορισμένα, πιο πρόσφατα γεγονότα της εκπαιδευτικής πολιτικής των κατεχομένων:

- Όπως αναλύεται επαρκώς από τους Θέμο Δημητρίου και Σωτήρη Βλάχο στο βιβλίο τους «Προδομένη Εξέγερση», τα δύο αυτά συνδικάτα ανέλαβαν πρωταγωνιστικό ρόλο στις αντιπολιτευτικές διαδηλώσεις που έλαβαν χώρα στα κατεχόμενα, ιδιαίτερα κατά την περίοδο 2000-2004, ενάντια στο καθεστώς Ντενκτάς. KTÖS και KTOEÖS ανέλαβαν ηγετικό ρόλο στη δημιουργία της Πλατφόρμας που συστάθηκε στις 9 Ιουλίου 2000 και

που έφερε την ονομασία «Αυτή η Χώρα είναι Δική μας». Οι στόχοι της Πλατφόρμας, που αποτελούνταν ουσιαστικά από 41 οργανώσεις (τόσο συνδικάτα, όσο και πολιτικές οργανώσεις του αντιπολιτευμένου χώρου), θα μπορούσαν να συνοψιστούν σε μια φράση από την προκήρυξή της το Μάιο του 2001: «Εμείς, ως Τουρκοκύπριοι που αντιτασσόμαστε στην προσάρτηση της πατρίδας μας από την Τουρκία ή οποιαδήποτε άλλη χώρα, ζητούμε να συνεχίσουμε την ύπαρξή μας ως κοινότητα σε μια ενιαία και ομόσπονδη Κύπρο και να συνεννοθούμε με τους λαούς του κόσμου»⁴. Ο ρόλος της Πλατφόρμας ήταν κεντρικός στα γεγονότα που έμελλε να οδηγήσουν τελικά στην πτώση του καθεστώτος Ντενκτάς και στην επανέναρξη των δικαιοδικών συνομιλιών για την εξεύρεση λύσης πάνω στη βάση της διζωνικής, δικαιοδικής ομοσπονδίας.

• Το 2004, με την άνοδο του ΡΤΚ στην εξουσία, και με την πλήρη στήριξη των συνδικάτων των εκπαιδευτικών, τα βιβλία ιστορίας που διδάσκονταν μέχρι τότε στα σχολεία, άλλαξαν. Στα καινούργια βιβλία υιοθετήθηκε μια πιο κριτική προσέγγιση των ιστορικών γεγονότων, μακριά από τις εθνικιστικές και τουρκοκεντρικές εξάρσεις του παρελθόντος⁵. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του ΡΤΚ περιελάμβανε επίσης την εισαγωγή στα σχολεία δύο νέων μαθημάτων: του μαθήματος των Ελληνικών και του μαθήματος που καλείται «Εκπαίδευση Ειρήνης». Η νέα «κυβέρνηση», ωστόσο, του Ντερβίς Έρογλου απείλησε προεκλογικά πως θα αποσύρει τα νέα βιβλία ιστορίας και θα επαναφέρει τα παλαιότερα. Οι οποιοσδήποτε ενδεχόμενες μεταρρυθμίσεις θα έχουν ν' αντιμετωπίσουν, ωστόσο, τη σθεναρή αντίσταση των συντεχνιών της ΚΤÖS και της ΚΤΟΕÖS, οι οποίες προειδοποίησαν πρόσφατα ότι θα προβούν σε κινητοποιήσεις αν η νέα «κυβέρνηση» προχωρήσει στην εφαρμογή των προεκλογικών της εξαγγελιών.⁶

• Τον Αύγουστο του 2009, οι Τουρκοκύπριοι εκπαιδευτικοί, με πρωτοστάτη την συντεχνία των δασκάλων, αντέδρασαν έντονα στην νέα πρακτική του «υπουργείου παιδείας» των κατεχομένων, που θέλει τους μιάμηδες να παραδίδουν μαθήματα κορανίου στις σχολικές αίθουσες κατά την καλοκαιρινή περίοδο. Μπροστά στην πρόθεση του «υπουργείου παιδείας» να εντάξει το μάθημα στα σχολεία από την ερχόμενη κιόλας σχολική χρονιά, οι εκπαιδευτικοί αντιτάσσουν το αίτημά τους για κοσμική εκπαίδευση, έτσι όπως προνοείται και από το «σύνταγμα». Όπως πολύ σωστά παρατηρεί σε ανακοίνωσή της η Πλατφόρμα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων Εκπαιδευτικών «Ενωμένη Κύπρος»: «Οι Τουρκοκύπριοι εκπαιδευτικοί θεωρούν εκτός των άλλων ότι τέτοιες ενέργειες δεν υποβοηθούν τη διαδικασία των συνομιλιών για εξεύρεση λύσης στο Κυπριακό, αφού εκπέμπουν την πιο κρίσιμη στιγμή ένα διχαστικό μήνυμα. Εκδηλώνουν μια προδιάθεση πρόταξης του θρησκευτικού ζητήματος, με προφανή στόχο να τονιστούν αυτά που χωρίζουν και όχι αυτά που ενώνουν Ελληνοκύπριους και Τουρκοκύπριους».⁷

Ελληνοκύπριοι εκπαιδευτικοί

Ας δούμε τώρα ενδεικτικά ποια στάση τήρησαν πρόσφατα τα αντίστοιχα ελληνοκυπριακά συνδικάτα εκπαιδευτικών, η ΠΟΕΔ (δάσκαλοι) και η ΟΕΛΜΕΚ (καθηγητές), απέναντι στις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Υπουργείου Παιδείας:

• Τον Φεβρουάριο η ΠΟΕΔ απέστειλε προς όλους τους δασκάλους μια διευκρινιστική ανακοίνωση σχετικά με την εξαγγελία του Υπουργείου Παιδείας για την προώθηση του πρώτου στόχου της φετινής χρονιάς, δηλ. «της καλλιέργειας κουλτούρας ειρηνικής συμβίωσης, αμοιβαίου σεβασμού και συνεργασίας Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων». Η ΠΟΕΔ ενημέρωσε «προειδοποιητικά» πως διαφωνεί με τις επισκέψεις Τουρκοκυπρίων εκπαιδευτικών ή μαθητών στα ελληνοκυπριακά σχολεία και ξεκαθάρισε πως δεν θα δεχθεί τη διεξαγωγή σχολαστικού ελέγχου από το Υπουργείο Παιδείας για το κατά πόσον προωθείται ο στόχος αυτός σε κάθε σχολείο. Τόνισε, τέλος, πως μόνιμος στόχος της εκπαίδευσης παραμένει το «Γνωρίζω, Δεν Ξεχνώ και Αγώνιζομαι».

Η πράξη αυτή της ΠΟΕΔ καταγγέλλθηκε, τόσο από τον κ. Νίκο Τριμικλινιώτη (Πρόεδρο του Κυπριακού Παρατηρητηρίου για τη Ρατσισμό και τη Ξενοφοβία RAXEN), όσο και από την γράφουσα, στην Επίτροπο Διοικήσεως. Οι καταγγέλλοντες υποστήριξαν ότι με τις τοποθετήσεις της η ΠΟΕΔ υποθάλλει το φόβο και την απόσταση μεταξύ των μαθητών των δύο κοινοτήτων. Η ανακοίνωση της ΠΟΕΔ συνιστά κατ' αυτό τον τρόπο, σύμφωνα με τους καταγγέλλοντες, ενθάρρυνση των εκπαιδευτικών για άσκηση διάκρισης έναντι των Τουρκοκυπρίων μαθητών και δασκάλων.

Σε αυτές τις καταγγελίες, ο Πρόεδρος και ο Γενικός Γραμματέας της ΠΟΕΔ απάντησαν, ανάμεσα σε άλλα, πως αποτελεί θέση της ΠΟΕΔ ότι «... εκτός κι αν ληφθούν, πρώτα, όλα τα αναγκαία μέτρα για τη διασφάλιση συνθηκών αμοιβαίας αποδοχής ανάμεσα σε όλους, ή τουλάχιστο στη μεγάλη πλειοψηφία τους, τους ενήλικες Ε/Κ και Τ/Κ, η αποδοχή αυτή δεν

είναι δυνατό και δεν πρέπει να ζητείται να επιτευχθεί μέσω των μαθητών των σχολείων μας...». Τονίζοντας ότι η μισή Κύπρος εξακολουθεί να κατέχεται «από ένα παράνομο καθεστώς που δύσκολα μπορεί να διακριθεί από τους Τ/Κ», η ΠΟΕΔ διερωτήθηκε «ποιες επιπτώσεις πιθανό να έχει η συγκεκριμένη και παρόμοιες ενέργειες προτού δοθεί οριστική λύση στο Εθνικό μας πρόβλημα». Η οργάνωση εξέφρασε παράλληλα φόβο ότι «... η απρόβλεπτη εξέλιξη και ανεπιτυχής εφαρμογή όσων επιδιώκονται μέσα από τη συγκεκριμένη πτυχή του υπό προώθηση στόχου, θα δημιουργήσει πιθανό στα παιδιά ανεπανόρθωτη ψυχολογική και άλλη βλάβη».

Φαίνεται όμως πως οι εξηγήσεις αυτές δεν κρίθηκαν ικανοποιητικές από την Επίτροπο Διοικήσεως, αφού σε έκθεσή της με ημερομηνία 5 Ιουνίου 2009, καλεί την οργάνωση να επανεξετάσει τη στάση της και αποφαίνεται πως: «Η συγκεκριμένη ανακοίνωση υποδηλώνει μια δυσπιστία και καχυποψία έναντι των Τουρκοκυπρίων μαθητών και δασκάλων, που δε συνάδει με το γενικό στόχο του Υπουργείου αλλά και με τις δεδηλωμένες επιδιώξεις της ίδιας της Οργάνωσης. Από την άποψη αυτή, και χωρίς να παραγνωρίζω τις ευαισθησίες της ΠΟΕΔ για το συγκεκριμένο θέμα και την παιδεία γενικότερα, έχω την άποψη ότι η αντίδραση υπήρξε βεβιασμένη... Έχω μελετήσει με προσοχή τις ανησυχίες που εκφράζει η οργάνωση ως προς τις συναισθηματικές και άλλες επιπτώσεις που ενδέχεται να προκαλέσει σε μαθητές ή/και εκπαιδευτικούς η πραγματοποίηση των επισκέψεων Τουρκοκυπρίων στα δημοτικά σχολεία. Υπάρχει, όμως και η θέση, και είναι πεποίθησή μου, ότι επαφές αυτού του τύπου υποβάλλουν αυτονόητα την ιδέα μιας φυσικής επαφής νέων παιδιών των δύο κοινοτήτων μέσω της εκπαίδευσης. Υπό ευνοϊκές συνθήκες, και όχι σε φορτισμένο κλίμα, συμβάλλουν ουσιαστικά στη επαφή των νεότερων μελών των δύο κοινοτήτων και αυξάνουν τις πιθανότητες εκπλήρωσης του γενικότερου στόχου εμπέδωσης κουλτούρας ειρηνικής συμβίωσης. Σε κάθε περίπτωση, ως προς τις ειδικότερες απόψεις για ενδεχόμενη διατάραξη της ομαλότητας από τέτοιες επισκέψεις, θεωρώ ότι το εκπαιδευτικό μας σύστημα

έχει τις δυνατότητες πρόληψης, διαχείρισης και αντιμετώπισης οποιωνδήποτε δυσάρεστων συμβάντων με αφορμή τις επισκέψεις αυτές».⁸

- Τον Γενάρη, η ΟΕΛΜΕΚ εξέδωσε ανακοίνωση διαμαρτυρίας εναντίον του μηνύματος του Υπουργού Παιδείας προς τα σχολεία με την ευκαιρία της ονομαστικής γιορτής του Μακαρίου. Πιο συγκεκριμένα, απαίτησε να αφαιρεθεί από το μήνυμα η παράγραφος που αναφέρεται στις «διακοινοτικές συγκρούσεις, τις οποίες προκάλεσαν παράνομες και εξτρεμιστικές ε/κ και τ/κ οργανώσεις, με αποτέλεσμα να φτάσουμε στην τραγωδία του 1974». Η ΟΕΛΜΕΚ έδωσε έμμεσα έτσι το δικό της στίγμα στη δημόσια συζήτηση που διεξαγόταν παράλληλα γύρω από την αλλαγή των βιβλίων της ιστορίας. Στην επιστολή της αποπειράται να αποκαταστήσει την «ιστορική αλήθεια», διευκρινίζοντας ότι οι συγκρούσεις της περιόδου '63-'67 δεν ήταν ακριβώς «διακοινοτικές», αφού διεξήχθησαν μεταξύ των νομίμων δυνάμεων του κράτους, που αγωνίστηκαν για την προάσπιση της Κυπριακής Δημοκρατίας, και της εξτρεμιστικής τουρκοκυπριακής οργάνωσης Τ.Μ.Τ. Τονίζει, τέλος, πως τα γεγονότα αυτά οδήγησαν στον «αυτόβουλο» εγκλωβισμό των Τουρκοκυπρίων σε θύλακες.⁹

- Η αντίδραση της ΟΕΛΜΕΚ κορυφώθηκε τον Μάιο του 2009, με την απόφαση του Πανεπιστημίου Κύπρου να δεχθεί ως φοιτητές ένα ποσοστό υποψηφίων (3%) στη βάση των αποτελεσμάτων των εξετάσεων τους για τα GCE ή άλλες διεθνείς εξετάσεις. Η μεταρρύθμιση αυτή, που θα δώσει ουσιαστικά το εισιτήριο για το πανεπιστήμιο και σε κάποιους μη ελληνόφωνους πολίτες της Κυπριακής Δημοκρατίας, βρίσκει κάθετα αντίθετη την ΟΕΛΜΕΚ. Προφασιζόμενη την «άνιση μεταχείριση» των υποψηφίων φοιτητών, όπως και τον «φόβο υπόσκαψης» των παγκυπρίων εξετάσεων, η ΟΕΛΜΕΚ ομογωνοει στην ουσία με όσους βλέπουν να απειλείται η ελληνοκεντρικότητα της μάθησης στο δημόσιο πανεπιστήμιο.

Τα συμπεράσματα από αυτή τη σύγκριση ανήκουν βέβαια στον αναγνώστη.

Δεν μπορώ, ωστόσο, να αποσιωπήσω μια δική μου πρώτη διάγνωση. Ότι δηλαδή οι εκπαιδευτικοί ένθεν και ένθεν της Πράσινης Γραμμής αντιπροσωπεύουν αντίστοιχα δύο κοινωνικο-ιδεολογικές στάσεις εκ διαμέτρου αντίθετες: την προοδευτικότητα και το συντηρητισμό.

1 Το άρθρο αυτό αποτελεί αναθεωρημένη και εμπλουτισμένη εκδοχή του ομότιτλου άρθρου που δημοσιεύτηκε στην εφ. «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (έκδοση Κύπρου), 7/6/2009.

2 Παρατίθεται στο: Θέμος Δημητρίου και Σωτήρης Βλάχος, *Προδομένη Εξέγερση*, Λευκωσία, 2007, σ. 103.

3 Μπορεί κανείς να παρακολουθήσει την εκπομπή στην ιστοσελίδα:

<http://www.greektube.org/content/view/57449/2/>

4 Στο Δημητρίου και Βλάχος, *Προδομένη Εξέγερση*, σ. 84.

5 Για μια αναλυτική εξέταση του θέματος, παραπέμπω στο: Γιάννης Παπαδάκης, «Ιστορίες για Κυπρίους: Ταυτότητα και Ετερότητα στα Ελληνοκυπριακά και Τουρκοκυπριακά Σχολικά Εγχειρίδια Ιστορίας της Κύπρου», στο Ι. Ιωσήφ και Γ. Σωκράτους

(επιμ.), *Ετερότητα και Εκπαίδευση*, Αθήνα, 2008, σ. 193-220.

6 Σε μια προσπάθεια να κατευνάσει τα πνεύματα, ο νέος «πουργός παιδείας» των κατεχομένων, Κεμάλ Ντουρούστ, δήλωσε τελικά πως τα βιβλία ιστορίας δεν θα αλλάξουν, αλλά «γίνονται εργασίες ώστε να εξαλείψουν τα κενά» (21/8/2009).

7 «Οι Τουρκοκύπριοι εκπαιδευτικοί αντιδρούν στην εισαγωγή του μαθήματος των θρησκευτικών στα Δημοτικά σχολεία» (ανακοίνωση της 4^{ης} Αυγούστου 2009): <http://platformaenomenikipros.blogspot.com/2009/08/blog-post.html>

8 Τόσο η ίδια η ανακοίνωση της ΠΟΕΔ, όσο και η απάντησή της στις καταγγελίες που δέχτηκε, εμπειρεύονται στη σχετική έκθεση της Επιτρόπου Διοικήσεως (Αρ. Φακ.: ΑΚΡ 24/2009, ΑΚΡ 28/2009, Λευκωσία, 5 Ιουνίου 2009):

http://www.ombudsman.gov.cy/Ombudsman/ombudsman.nsf/presentationsArchive_gr/presentationsArchive_gr?OpenDocument

9 Η σχετική ανακοίνωση υπάρχει στην ιστοσελίδα:

<http://www.oelmek.org/dnn/ΑρχείοΕξεργουμένων/ΕπιστολέςπροςΥπουργόΠαιδείαςκαιΠολιτισμού/tabid/69/Default.aspx>

Κάποιες σκέψεις για την ιστορία και τους ιστορικούς

Του Κ.Κ.

«Όλα αυτά, όλα όσα μάζεμα σπυρί σπυρί, δίνουν μερική εικόνα, το ξέρω. Θα ήταν ωστόσο μάταιο να επιθυμώ κάτι άλλο. Το παρελθόν είναι κατ' ανάγκη ατελές, κατ' ανάγκη ανασυγκροτημένο, επινοημένο εκ νέου. Συλλέγουμε απ' αυτό μόνο τις αλήθειες του σήμερα. Αν το παρόν μας είναι το παιδί του παρελθόντος, το παρελθόν μας είναι το παιδί του παρόντος. Και το μέλλον μας θα είναι ο θεριστής της νοθείας μας.»

Amin Maalouf, Origines¹

Διαβάζοντας έναν από τους πιο σημαντικούς ιστορικούς² της εποχής μας και κάποιες από τις διαλέξεις που έδωσε σε διαφορετικές περιπτώσεις, κράτησα κάποιες σημειώσεις και σκέψεις κυρίως για τη σχέση της ιστορίας και του εθνικισμού. Χωρίς να επικαλούμαι την ιδιότητα του ιστορικού, αλλά αυτήν του ενεργού πολίτη, που νοιάζεται για το παρόν, το παρελθόν αλλά και το μέλλον και τη σχέση μεταξύ τους, δεν μπόρεσα να αποφύγω παραλληλισμούς με την πραγματικότητα στην Κύπρο και κάποιες σκέψεις σχετικά με την κατάχρηση, θα έλεγα, της ιστορίας και τις ευθύνες των ιστορικών απέναντι σε μια παγκόσμια εντεινόμενη βαρβαρότητα, που απειλεί να καταστρέψει τον πολιτισμό που κληρονομήσαμε και διαμορφώθηκε από τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό.

Σήμερα οι άνθρωποι, κυρίως στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, απογοητευμένοι από το παρελθόν τους, πιθανόν να βλέπουν με την ίδια απογοήτευση το παρόν και αβέβαιο να αντιμετωπίζουν το μέλλον. Σε μια τέτοια μετέωρη κατάσταση και εν μέσω οικονομικής κρίσης είναι βέβαια πιο εύκολο οι άνθρωποι να ψάξουν να ενοχοποιήσουν κάποιον “άλλο” για τις αποτυχίες τους ή τις ανασφάλειές τους. Γι' αυτό βλέπουμε σήμερα την άνοδο κινημάτων εμπνεόμενων από ένα ξενοφοβικό εθνικισμό και τη μισαλλοδοξία.

• Σε μια κριτική θεώρηση της ιστορίας, θα τολμούσαμε να πούμε ότι η ιστορία μπορεί να είναι το ακατέργαστο υλικό εθνικιστικών, φονταμενταλιστικών ιδεολογιών, όπως η παπαρούνα (“μήκων υπνοφόρος”) αποτελεί το ακατέργαστο υλικό για την εξαρτησιογόνο ουσία της ηρωίνης. Αν δεν υπάρχει το κατάλληλο παρελθόν, τότε μπορεί να εφευρεθεί. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει συνήθως ένα εξολόκληρου κατάλληλο παρελθόν, γιατί τα φαινόμενα που αυτές οι ιδεολογίες προσπαθούν να δικαιολογήσουν, δεν είναι αρχαία και αιώνια, αλλά ιστορικά ομιλούντες νεωτερικά. Το ίδιο ισχύει και για το θρησκευτικό

φονταμενταλισμό στις σύγχρονες εκδόσεις.

• Το παρελθόν νομιμοποιεί το παρόν, στηρίζει με ένα πιο ένδοξο υπόβαθρο το παρόν, εκεί που το τελευταίο δεν έχει και πολλά να επιδείξει. Εδώ οι ιστορικοί παίζουν ένα αναπάντεχο πολιτικό ρόλο. Κάποιος θα έλεγε ότι οι ιστορικοί δεν μπορούν να κάνουν τόσο κακό όσο οι πυρηνικοί φυσικοί. Κι όμως μπορούν να μετατρέψουν τη σπουδή και τις μελέτες τους σε εργοστάσια βομβών. Και εδώ έρχεται η ευθύνη των ιστορικών απέναντι στα ιστορικά γεγονότα γενικά και η υποχρέωση τους να αντιμετωπίζουν κριτικά την πολιτικό-ιδεολογική χρήση/κατάχρηση της ιστορίας, ειδικότερα.

• Η διάκριση μεταξύ γεγονότος και μύθου είναι απόλυτα αναγκαία. Το ζήτημα αυτό μπορεί να διασαφηνιστεί στη βάση αποδεικτικών στοιχείων, όπου και εφόσον υπάρχουν διαθέσιμα αξιόπιστα στοιχεία (βλ. γενοκτονία Αρμενίων, εξαφανίσεις/δολοφονίες Τ/κ και Ε/κ την περίοδο 1960-64).

• Η πιο συνηθισμένη ιδεολογική κατάχρηση της ιστορίας βασίζεται στον αναχρονισμό, παρά στα νύματα, όπου ιστορικές ονομασίες και εδάφη χρεώνονται στο έθνος-κράτος προτού καν αυτό υπάρξει ιστορικά ως τέτοιο (βλ. π.χ. Βαλκάνια).

• Προσπάθειες αντικατάστασης της ιστορίας από μύθους και εφευρήματα δεν είναι καθόλου κακόγουστα αστεία κάποιων διανοουμένων. Στο τέλος καθορίζουν, όπως αποδεικνύεται και από την κυπριακή πραγματικότητα, το περιεχόμενο των βιβλίων ιστορίας. Η αντιπαράθεση με την καθιερωμένη άποψη των εθνικών ιστορικών βιβλίων, προϋποθέτει δυσκολίες και αρκετό θάρρος.

• Ο μύθος και το κατασκευάσμα είναι ουσιαστικά στις πολιτικές ταυτότητας. Σήμερα ομάδες ανθρώπων αυτοκαθορίζονται με βάση την εθνικότητα, τη θρησκεία ή τα σύνορα του παρελθόντος ή του παρόντος. Προσπαθούν να βρουν τη βεβαιότητα και τη σιγουριά σε ένα αβέβαιο και ασταθές κόσμο λέγοντας: “Εμείς είμαστε διαφορετικοί και καλύτεροι από τους άλλους”. Αυτοί που διαμορφώνουν αυτούς τους μύθους και τα κατασκευάσματα είναι άνθρωποι μορφωμένοι, εκπαιδευτικοί, λαϊκοί και κληρικοί, καθηγητές πανεπιστημίου, δημοσιογράφοι στα ΜΜΕ.

• Η ιστορία δεν είναι προγονική μνήμη ή συλλογική παράδοση. Είναι το τι μαθαίνουν οι

άνθρωποι από τους ιερείς, τους καθηγητές, τους συγγραφείς βιβλίων ιστορίας και τους συντάκτες άρθρων σε περιοδικά και τηλεοπτικά προγράμματα.

• Είναι πολύ σημαντικό οι ιστορικοί να μην ξεχνούν την ευθύνη που έχουν να σταθούν πάνω από όλα απέναντι και να παραμερίσουν τα πάθη από πολιτικές ταυτότητας. Ένα παράδειγμα είναι ο τρόπος που η γενοκτονία των Εβραίων από τον Χίτλερ έχει μετατραπεί σε σύμβολο που νομιμοποιεί την ύπαρξη του κράτους του Ισραήλ, όπου δεξιές πολιτικές κατέστησαν το Ολοκαύτωμα μια εθνική τελετουργία επιβεβαίωσης της ταυτότητας του κράτους και της ανωτερότητας του και κεντρικό στοιχείο στο επίσημο σύστημα των εθνικών ιδεωδών δίπλα στο Θεό.

• Τίθεται το ερώτημα κατά πόσον οι ιστορικοί θα έπρεπε να διαχωρίσουν την ιστορία που γράφουν από τους εθνικούς μύθους, τις τελετουργίες και τις πολιτικές. Στην Ιρλανδία, για παράδειγμα, οι ιστορικοί έπαψαν να γράφουν την ιστορία του νησιού τους με τους όρους της μυθολογίας του εθνικο-απελευθερωτικού κινήματος. Μια νέα γενιά μεγάλωσε μακριά από τα πάθη και τις μεγάλες αλλά τραυματικές στιγμές που διαμόρφωσαν την ιστορία της χώρας τους. Δεν μπορούμε όμως να περιμένουμε να περάσουν κάποιες γενιές. Πρέπει οι ιστορικοί να αντιστέκονται στη δημιουργία εθνικών, εθνοτικών και άλλων μύθων, ενόσω αυτοί διαμορφώνονται (εν τη γενέσει τους). Αυτό σίγουρα δεν θα καταστήσει δημοφιλείς αυτούς που θα το επιχειρήσουν.

• Ο ιστορικός αξίζει να γράφει για τους συνηθισμένους, καθημερινούς ανθρώπους και όχι για τις κοινωνικά προνομιούχες ελίτ, που έχουν τα εχέγγυα και τα εφόδια να το κάνουν. Κυβερνήσεις, οικονομία και σχολεία είναι για τους απλούς ανθρώπους, που μέσα στην ιστορία πέρασαν σαν άτομα μόνο από τα πιστοποιητικά γέννησης, γάμου και θανάτου τους. Αν αξίζει να ζεις σε μια κοινωνία, αυτή δεν πρέπει να νοιάζεται μόνο για τους κατέχοντες, αλλά για τους λιγότερο προνομιούχους και την ιστορία τους.

1 Μπφρ. στα Ελληνικά, “Το χρονικό μιας οικογένειας”, Ωκεανίδα, 2005

2 Eric Hobsbawm, “On History”, Abacus 1998, pp. 6-12, 21-22, 34, 121, 176

Ιδεολογικά διλήμματα στο εσωτερικό του ελληνοκυπριακού Εθνικισμού

του Κυριάκου Παχουλίδη,
Εκπαιδευτικού/ Κοινωνικού Ψυχολόγου

Πρόσφατα κυκλοφόρησε το βιβλίο του Μακάριου Δρουσιώτη, *Δύο Απόπειρες και μια Δολοφονία*¹, στο οποίο, με αφετηρία τα γεγονότα της Κοφίνου το Νοέμβριο του 1967, διερευνά την ανάμιξη της Χούντας των Αθηνών και τη δράση της στις εξελίξεις του Κυπριακού την περίοδο 1967 - 1970. Ο Δρουσιώτης, μέσα από συστηματική μελέτη πρωτογενών πηγών και εγγράφων, έχοντας στη διάθεσή του το Αρχείο του πρώην Αρχηγού της ΚΥΠ, Γεώργιου Τομπάζου και μη διστάζοντας να κάνει και αυτοκριτική αναθεωρώντας προηγούμενες του εκτιμήσεις και ερμηνείες, επιχειρεί μια κριτική θεώρηση της εποχής που μελετά μακριά από προκαταλήψεις και ιδεοληπτικές εμμονές.

Σε αντίθεση με τον κυρίαρχο πολιτικό λόγο, ο οποίος περιοριζόμενος στην καταγγελία της καταστροφικής για τον τόπο, αντιδημοκρατικής και εγκληματικής δράσης των ακραίων εθνικιστικών στοιχείων ολόκληρη την περίοδο από το 1960 μέχρι το 1974, την χρησιμοποιεί σαν ένα είδος δεξαμενής του Σιλωάμ, μέσα στην οποία ξεπλένεται η ελληνοκυπριακή κοινότητα (και ιδιαίτερα η επίσημη πολιτική του Κυπριακού Κράτους το οποίο βρισκόταν υπό τον πολιτικό της έλεγχο) από κάθε ενοχή σε σχέση με ό,τι έγινε στον τόπο τη συγκεκριμένη περίοδο, ο Δρουσιώτης δε διστάζει να ασκήσει αυστηρή κριτική τόσο στην πολιτική του Προέδρου Μακαρίου και της λεγόμενης μακαριακής παράταξης όσο και στη δράση της ακροδεξιάς και της λεγόμενης γριβικής παράταξης, επιχειρώντας να αποστασιοποιηθεί από τις πολιτικές και ιδεολογικές αντιπαράθεσεις της εποχής δείχνοντας διάθεση να αντιμετωπίσει κάθε ιστορικό πρωταγωνιστή με δίκαιο και αντικειμενικό τρόπο. Το κατά πόσο το κατορθώνει παραμένει ανοιχτό στην κρίση του κάθε αναγνώστη.

Η ανάγνωση την οποία επιχειρεί ο Δρουσιώτης τόσο μέσα από το συγκεκριμένο του βιβλίο όσο και μέσα από το προηγούμενο με τίτλο *Η Πρώτη Διχοτόμηση*², συμβάλλει αποφασιστικά στην αποδέσμευση των ιστορικών γεγονότων από την αποκλειστική διασύνδεσή τους με άτομα και προσωπικές επιλογές ή από σενάρια που μιλούν για διε-

θνείς συνωμοσίες, αναδεικνύοντας παράλληλα, εμμέσως πλην σαφώς, τον καθοριστικό ρόλο που διαδραματίζει η ιδεολογία ως μήτρα κοινωνικών αναπαραστάσεων, στάσεων και πεποιθήσεων, πεδίο οικοδόμησης κοινωνικών ταυτοτήτων και κατ' επέκταση ως πλαίσιο οργάνωσης της συλλογικής δράσης.

Οι Billig κ.ά. (1998)³, σε αντίθεση με άλλους ερευνητές και διανοητές⁴, υποστηρίζουν ότι η ιδεολογία, είτε αυτή αφορά το συγκροτημένο προϊόν του φιλοσοφικού και διανοητικού αναστοχισμού είτε αφορά το γενικότερο τρόπο που μια συλλογική οντότητα προσλαμβάνει τη σχέση της με το χώρο, το χρόνο και τον κόσμο, αποτελεί γενέθλιο χώρο συγκρούσεων και αντιπαράθεσεων. Σύμφωνα με τους ίδιους ερευνητές, κάθε ιδεολογία φέρει ή παράγει διλημματικά θέματα και αντιθετικά σχήματα που αναδεικνύονται σε κεντρικά ενδο-ιδεολογικά διακυβεύματα παρεισφρόντας στην καθημερινή σκέψη και δράση.

Η προσέγγιση της ιδεολογίας ως χώρου ανάδυσης και διαχείρισης ιδεολογικών διλημμάτων θεμελιώνεται στη ρητορική προσέγγιση των κοινωνιοψυχολογικών φαινομένων (Billig, 1987)⁵ και υπογραμμίζει ότι το ιδεολογικό πλαίσιο επιτρέπει και επιβάλλει τη γόνιμη σκέψη και τον προβληματισμό, καλλιεργεί το διάλογο και τροφοδοτεί αντιπαράθεσεις, τόσο σε ιδιωτικό (ενδο-ατομικό) όσο και σε δημόσιο επίπεδο. Κατά τον τρόπο αυτό, η

συγκεκριμένη προσέγγιση τοποθετείται απέναντι σε όσες προσεγγίσεις θέλουν την ιδεολογία ως ένα συνεκτικό, άκαμπτο και δογματικό σύστημα που οδηγεί σε ένα αφόρητα καταναγκαστικό τρόπο σκέψης επιφυλάσσοντας για τα ιδεολογικά υποκείμενα αποκλειστικά το ρόλο του καταναλωτή ιδεολογικού λόγου: υποκείμενα δηλαδή χωρίς κριτική σκέψη υποταγμένα στα ιδεολογικά προτάγματα. Σε μια πραγματικά πρωτότυπη εργασία ο Billig καταδεικνύει ότι ακόμη και στο εσωτερικό μιας για τους περισσότερους, άκαμπτης και απόλυτα συνεκτικής ιδεολογίας που απαιτεί και εξασφαλίζει την τυφλή υποταγή των οπαδών της, της φασιστικής ιδεολογίας, αναδύονται ενδο-ιδεολογικά διλήμματα γύρω από τα οποία συγκροτούνται ενδο-ομαδικά ρεύματα και αντιπαράθεσεις. Μέσα από την έρευνα του ο Billig καταδεικνύει ξεκάθαρα ότι, αφενός, το περιεχόμενο των κοινωνικών ταυτοτήτων (στην προκειμένη περίπτωση η φασιστική ταυτότητα) δεν είναι ούτε μονοσήμαντο αλλά και ούτε σταθερό και άκαμπο και, αφετέρου, ότι οι διαφορετικές θέσεις/εκφράσεις της ταυτότητας λειτουργούν ως διαμεσολαβητές ανάμεσα στην πρόσληψη της κοινωνικής πραγματικότητας και την κοινωνική συλλογική δράση.

Η αντιπαράθεση ανάμεσα στη *μακαριακή* και τη *γριβική* παράταξη στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινότητας τη δεκαετία του 1960, μπορεί να ερμηνευτεί ως μια (ενδο-) ιδεολογική αντιπαράθεση στο εσωτερικό του κυρίαρχου ελληνοκυπριακού αλτρωτισμού στο νησί. Και οι δύο παρατάξεις, κινούμενες στο πεδίο σημανόντων συμβόλων που ο ελληνικός εθνικισμός εγκαθίδρυσε στο νησί στα τέλη του 19ου και τις απαρχές του 20ου αιώνα⁶, ήταν κοινωνικοί/φορείς της ίδιας ελληνοκεντρικής αναπαράστασης της Κύπρου και του λαού της εκφράζοντας και οι δύο μια ουσιοκρατική ελληνοκεντρική εκδοχή της εθνικής ταυτότητας. Η αναπαράσταση αυτή προβλέπει μια ελληνοκεντρική ανάγνωση της ιστορίας του νησιού, νομιμοποιεί την πολιτική επιδίωξη της ένωσης με την Ελλάδα και καθορίζει την ελληνική ταυτότητα των ελληνόφωνων Χριστιανών κατοίκων του.

Η αντιπαράθεση μεταξύ μακαριακών και γριβικών δεν αφορούσε την ουσία του προβλήματος (και για τις δύο πλευρές, ή καλύτερα για τη συντριπτική πλειοψηφία των Ελληνοκυπρίων η Κύπρος ήταν ένα ακόμη ελληνικό νησί) ούτε και τον επιθυμητό στόχο (“ένωση”) αλλά τον τρόπο που θα επιτυγχανόταν ο στόχος αυτός.

Η πρώτη ρήξη σημειώθηκε με σημείο αναφοράς τον τρόπο προσέγγισης (αναπαράσταση) της Κυπριακής Δημοκρατίας και αφορούσε το βαθμό που αυτή θα μπορούσε να εξυπηρετήσει τους στόχους της εθνικής ολοκλήρωσης (ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα). Η μακαριακή παράταξη προσλάμβανε την Κυπριακή Δημοκρατία ως ένα μεταβατικό στάδιο στην πορεία για την εθνική ολοκλήρωση, υποδεικνύοντας τους κινδύνους που ενείχε η μονομερής της εγκατάλειψη και υποδεικνύοντας ως επιβεβλημένη πορεία την προσπάθεια βελτίωσης της Συμφωνίας της Ζυρίχης/Λονδίνου. Από την άλλη πλευρά, η ενωτική – εθνικόφρων παράταξη (γριβική παράταξη) προσλάμβανε την Κυπριακή Δημοκρατία ως απειλή για την εθνική ταυτότητα των Ελλήνων της Κύπρου, θεωρώντας ότι επιβαλλόταν η μονομερής καταγγελία της Συμφωνίας Ζυρίχης – Λονδίνου και η συνέχιση της μαχητικής διεκδίκησης της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα.

Στην πορεία της δεκαετίας του 1960 σε καμιά περίπτωση δεν αμφισβητείται ο ηγεμονικός χαρακτήρας της ελληνοκεντρικής αναπαράστασης της Κύπρου από καμιά οργανωμένη ή μη οργανωμένη πολιτική οντότητα. Ωστόσο, στα τέλη της δεκαετίας, η αντιπαράθεση μακαριακών/γριβικών κορυφώνεται, καθώς αρθρώνεται γύρω από το δίπολο το οποίο ο ίδιος ο Πρόεδρος Αρχιεπίσκοπος Μακάριος διατύπωσε, διαχωρίζοντας το εφικτό (“ένωση”) από το ευκαταίο (μια ανεξάρτητη πλην όμως ελληνική Κύπρος⁷).

Τόσο η αρχική αντιπαράθεση, γύρω από το δίλημμα, αποδοχή των Συμφωνιών με προοπτική τη μελλοντική τους βελτίωση vs άμεση καταγγελία των Συμφωνιών, όσο και η τελική (για την περίοδο πριν το 1974) αντιπαράθεση γύρω από το δίλημμα, εφικτό vs ευκαταίο αποτελούν εκφράσεις της ίδιας αντιθετικής αντινομίας, διαλλακτικό-

τητα (μετριοπάθεια, συμβιβασμός) vs αδιαλλαξία (αγωνιστικότητα, ανυποχωρητικότητα).

Η αντιθετική αντινομία, αδιαλλαξία/ ανυποχωρητικότητα vs διαλλακτικότητα/υποχωρητικότητα, διατρέχοντας διαχρονικά το πεδίο σημανόντων συμβόλων του ελληνικού εθνικισμού της Κύπρου προσαρμόζεται στις εκάστοτε πολιτικές εξελίξεις έχοντας διαφορετικό κάθε φορά περιεχόμενο και λειτουργώντας ως οργανωτική αρχή γύρω από την οποία στοιχίζονται πολιτικές παρατάξεις με διαφορετικά πολιτικά προγράμματα σε σχέση με τις μελλοντικές επιλογές της κοινότητας.

Γύρω από τη συγκεκριμένη αντινομία αρθρώθηκε η πρώτη ουσιαστική αντιπαράθεση στο εσωτερικό του ελληνικού εθνικισμού της Κύπρου, το αποτέλεσμα της οποίας θεμελίωσε το μαχητικό ενωτικό κίνημα και έθρεψε τη διαλεκτική της μισαλλοδοξίας στο νησί. Πρωταγωνιστές αυτής της πρώτης ενδο-ιδεολογικής αντιπαράθεσης ήταν από τη μια η εθνικόφρων/αδιάλλακτη και από την άλλη η διαλλακτική/μετριοπαθής παράταξη. Η αντιπαράθεση των δύο παρατάξεων εξέφραζε από τη μια τη διαφοροποίηση ανάμεσα σε μια πιο παραδοσιακή, μάλλον εθνοθησκευτική έκφραση της συλλογικής ταυτότητας (διαλλακτικοί) και μια πιο νεωτερική, κοσμική (εθνικιστική) και συνά-

μα, για την εποχή, ριζοσπαστική, έκφρασή της, και από την άλλη, μια διαφοροποίηση στην προσέγγιση των σχέσεων με τη Βρετανική Αρχή και τον τρόπο διεκδίκησης του κοινού στόχου/αιτήματος (πολιτική ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα). Ο Νικόλαος Καταλάνος (1914/2003, σελ. 155-156)⁸, μαχητικός υπέρμαχος της παράταξης των εθνικοφρόνων, σημειώνει σχετικά:

“Από ικανού ήδη χρόνου εν τω Νομοθετικώ εξεδηλώθη αντίθεσις και διάστασις φανερά μεταξύ των Ελλήνων αντιπροσώπων ου μόνον περί τας γνώμας και κρίσεις επί των διαφόρων νομοθετικών μέτρων [...] αλλά και προς την στάσιν και την πολιτείαν του τόπου έναντι της κυβερνήσεως.

Οι μετριόφρονες και διαλλακτικοί εμφανίζονται φρονούντες ότι θα επιτύγχανον υπέρ του τόπου πλείονα αγαθά οικονομικά και πολιτικάς ίσως ελευθερίας...”

Οι εθνικόφρονες/αδιάλλακτοι, προτάσσοντας μια πιο μαχητική και πιο διεκδικητική πολιτική πρόταση, επέμεναν στα τέλη του 19ου αιώνα ότι τη λύση στα προβλήματα του κυπριακού λαού (των Ελλήνων της Κύπρου) θα έδινε μόνο η ένωση με την Ελλάδα, σε αντίθεση με τους μετριοπαθείς/διαλλακτικούς οι οποίοι επέλεγον μια πιο πραγματιστική και ρεαλιστική πολιτική (αλλά συνάμα και πιο συντηρητική), φιλοδοξώντας να επιτύχουν επίλυση των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι Έλληνες του νησιού μέσα από την οικοδόμηση καλών σχέσεων με τη Βρετανική Αρχή.

Χαρακτηριστική έκφραση του διλήμματος, αδιαλλαξία/ανυποχωρητικότητα vs διαλλακτικότητα/υποχωρητικότητα, σημειώνεται με αφορμή την πρόταση της Βρετανικής Αρχής για τη σύγκλιση Διασκεπτικής το 1947.

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Βρετανική Κυβέρνηση, διαφεύδοντας τις ελπίδες των Ελληνοκυπρίων ότι θα μπορούσε να παραχωρήσει την Κύπρο στην Ελλάδα στα πλαίσια των καλών σχέσεων των δύο χωρών, αποφασίζει να προχωρήσει στην αποκατάσταση των πολιτικών και συνταγματικών ελευθεριών στο νησί. Για το σκοπό αυτό, και μη επιθυμώντας να επιβάλει στην αποικία κάποια συγκεκριμένη μορφή διακυβέρνησης, έλαβε την απόφαση να συγκαλέσει σε μια Διασκεπτική Συνέλευση τους εκπροσώπους του κυπριακού πληθυσμού, προκειμένου να τη συμβουλευθούν αναφορικά με τη μορφή του συντάγματος το οποίο θα ήταν κατάλληλο για της συγκεκριμένες συνθήκες της Κύπρου (Κατσιαούνης, 2000, σελ. 228)⁹. Η σύγκλιση της Διασκεπτικής, το καλοκαίρι του 1947, αντιμετωπίστηκε με διαφορετικό τρόπο από τις δύο κεντρικές πολιτικές ελληνοκυπριακές παρατάξεις παραπέμποντας άμεσα στο ιδεολογικό δίλημμα μετριοπάθεια/υποχωρητικότητα vs αδιαλλαξία/ανυποχωρητικότητα. Η εθνικόφρων παράταξη απέρριψε κατηγορηματικά τη συμμετοχή της στη Διάσκεψη χαρακτηρίζοντας τη σύγκλιση της Διασκεπτικής Συνέλευσης ως παγίδα και κάλεσε τον “κυπριακό λαό” όπως ομόθυμα συνεχίσει τον αγώνα με αποκλειστικό στόχο την ένωση. Σε διάγγελμά¹⁰ του τη 14^η

Ιουλίου 1947 ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Λεόντιος σημείωνε χαρακτηριστικά ότι με την πρόσκληση της η Βρετανική Κυβέρνηση

“...προσφέρει στον Κυπριακόν Λαόν την μάχαιραν, ίνα ούτος με τας ιδίας του χείρας σφαγιάση το εθνικόν αυτού δίκαιον. Καθότι είναι αναμφισβητήτως πρόδηλον ότι εις τούτο κατατείνει οιαδήποτε συνεργασία του Κυπριακού Λαού προς επεξεργασίαν Συντάγματος και είναι αυτονόητον ότι δια ταύτης συνεργασίας εν τη Συμβουλευτική Συνελεύσει επιζητείται να προσυπογράψει ο Κυπριακός Λαός την συνέχισιν της δουλείας του [...] πάσα παρέλκυσις της δια της Ενώσεως λύσεως του Κυπριακού ζητήματος θα εσήμαινε παράτασιν αφορήτου δουλείας.”

Από την άλλη πλευρά η *Παράταξη Εθνικής Συνεργασίας*, καρπός της συνεργασίας του κομμουνιστικού Α.Κ.Ε.Λ. με μια ομάδα φιλελεύθερων αστών (με επικεφαλής τον Ιωάννη Κληρίδη), με δεδομένη την άρνηση της Εθνικόφρονος Παράταξης να συναινέσει στη συγκρότηση ενός ενιαίου μετώπου, αποφάσισε να λάβει μέρος στη Διάσκεψη θεωρώντας ότι το σύνταγμα θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μέσο διεξαγωγής του εθνικού αγώνα για την προώθηση της ένωσης. Σε σχετική της ανακοίνωση¹¹, σημειώνοντας ότι η απουσία ολόπλευρης οργάνωσης στις δεδομένες συνθήκες συνιστούσε γελοιοποίηση του ενωτικού αγώνα του κυπριακού λαού, σημείωνε ότι αποφάσισε όπως

“τα μέλη της όσα προσεκλήθησαν ή θα προσκληθούν εις την Συμβουλευτικήν Διάσκεψιν να αποδεχθούν την πρόσκλησιν αφού καταστήσουν σαφές εις την Κυβέρνησιν ότι η αποδοχή των δεν σημαίνει παραμέρισιν της Ενωτικής Αξιώσεως του Λαού ή απαλλαγην της Μ. Βρετανίας από την ασυνέπειαν προς την αρχήν της αυτοδιαθέσεως των Λαών δια την οποίαν εκαζολουθούμεν να την κρατούμεν υπόδικον έναντι της παγκοσμίου φιλελευθέρας γνώμης και ότι ο Λαός θα χρησιμοποιήση τας εξουσίας τας οποίας θα αποκτήση με το νέον Σύνταγμα δια να επιδιώξει εντονότερον και αποτελεσματικώς την εθνικήν απελευθερώσιν της Νήσου.”

Όσοι έτυχε να παρακολουθήσουν τη φετινή παράσταση του Θ.Ο.Κ. "Νεφέλες" αρκεί να αναλογιστούν τον ενθουσιώδη τρόπο με τον οποίο το κοινό υποδέχτηκε το στίχο της δεύτερης παράβασης "Κύπρος χρυσή/ Κύπρος νησί/ Κύπρος μισή/ Ελλάδα" για να αντιληφθούν την ισχύ της ελληνοκεντρικής αναπαράστασης της Κύπρου ακόμη και σήμερα στο εσωτερικό της ελληνοκυπριακής κοινωνίας. Ο ελληνικός εθνικισμός, έχοντας μετεξελιχθεί πλέον σε ένα ελληνοκυπριακό εθνικισμό, συνεχίζει να οργανώνεται γύρω από το ίδιο ιδεολογικό δίλημμα. Αυτό εκφράζεται ξεκάθαρα μέσα από τη συγκρουσιακή αντιπαράθεση δύο διαφορετικών προσεγγίσεων στο Κυπριακό, οι οποίες διατρέχουν εγκάρσια το φάσμα του κομματικού χώρου (Περισιτιάνης, 1995)¹². Οι υποστηρικτές της απορριπτικής/πατριωτικής γραμμής υιοθετούν μια πιο σκληρή στάση στο Κυπριακό. Εμφανιζόμενοι, αν όχι εντελώς αρνητικοί, τουλάχιστον ιδιαίτερα επιφυλακτικοί στην προοπτική μιας ομοσπονδιακής διευθέτησης του προβλήματος, κατηγορούνται από τους πολιτικούς τους αντιπάλους ότι η εφαρμογή της πολιτικής τους δεν είναι δυνατόν να οδηγήσει σε οποιαδήποτε λύση και ως εκ τούτου οδηγεί στη μονιμοποίηση της διχοτόμησης. Από την άλλη πλευρά, οι υποστηρικτές της ενδοτικής/ρεαλιστικής γραμμής υποστηρίζουν ότι ο μόνος δρόμος προς την επανένωση είναι η αναζήτηση μιας λύσης στη βάση της δικαιοσύνης μιας λύσης στη βάση της δικαιοσύνης διζωνικής ομοσπονδίας (ως ο ύστατος συμβιβασμός της ελληνοκυπριακής κοινότητας). Οι πολιτικοί τους αντίπαλοι τους κατηγορούν ότι με την πολιτική τους εξυπηρετούν ξένα συμφέροντα και συμβάλλουν στο ξεπούλημα της πατρίδας με τη νομιμοποίηση των τετελεσμένων της εισβολής. Ο δημόσιος διάλογος (;) γύρω από το Σχέδιο Ανάν αποτυπώνει ξεκάθαρα και με σαφήνεια το διχασμό ολόκληρης της ελληνοκυπριακής κοινωνίας σε σχέση με το ιδεολογικό δίλημμα ρεαλισμός vs πατριωτισμός.

Πενήντα σχεδόν χρόνια μετά την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, οι εθνικές ταυτότητες στην Κύπρο εξακολουθούν να οικοδομούνται μέσα στο πεδίο σημαίνοντων συμβόλων το οποίο έχουν εγκαθιδρύσει οι δύο κυρίαρχοι εθνικισμοί στο νησί. Το ερώτημα που

τίθεται είναι κατά πόσο είναι δυνατόν να επιζηήσει μια οποιαδήποτε ειρηνική διευθέτηση του προβλήματος χωρίς να τεθούν υπό αμφισβήτηση μονοπολιτισμικές αναγνώσεις της ιστορίας και του χαρακτήρα του νησιού. Μια τέτοια αμφισβήτηση ίσως κατορθώσει να υποστηρίξει, εκατέρωθεν της πράσινης γραμμής, ότι μια λύση που θα στηρίζεται στο συνταγματικό πατριωτισμό των πολιτών του κράτους, μια λύση στα πλαίσια της οποίας θα υπηρετείται και θα γίνεται προσπάθεια να διαφυλαχτεί η πολυπολιτισμικότητα του νησιού, που θα προωθεί την ενότητα χωρίς να απειλεί τη εθνοτική και θρησκευτική διαφορετικότητα κάθε κοινότητας και η οποία θα προάγει την ισότιμη συνεργασία απαλλαγμένη από οποιαδήποτε υποψία υποταγής της μιας κοινότητας στην άλλη, δεν είναι συμβιβασμός για καμιά πλευρά αλλά το ιδεώδες πολιτειακό σύστημα για τη χώρα μας.

1 Δρουσιώτης, Μ. (2009). *Δύο Απόπειρες και Μια Δολοφονία, Η Χούντα και η Κύπρος: 1967 - 1970*. Λευκωσία: Αλφάδι.

2 Δρουσιώτης, Μ. (2005). *Η Πρώτη Διχοτόμηση, Κύπρος 1963 - 1964*. Λευκωσία: Αλφάδι.

3 Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D. J., and Radley, A. R. (1998). *Ideological Dilemmas: A social Psychology of Everyday Thinking*. London: Sage.

4 π.χ. Manheim, Berger και Luckmann, Althusser.

5 Billig, M. (1987). *Arguing and Thinking*. Cambridge: Cambridge University Press.

6 Για περισσότερα δεξ Παχουλιδής Κ. (2007). *Η Εθνική Ταυτότητα των Ελληνοκυπρίων, Κοινωνιοψυχολογική Γενετική Προ-*

σέγγιση, Αθήνα. (Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή).

7 Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα από την ομιλία του Προέδρου Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, τον Αύγουστο του 1965: "Δεν επιθυμούμεν να εκδιώξωμεν εκ Κύπρου την Τουρκική μειονότητα, έστω και αν αυτή αποτελή κατάλοιπον της Οθωμανικής κατακτήσεως, ούτε και να στερήσωμεν αυτήν των αναγνωριζόμενων διεθνώς μειονοτικών δικαιωμάτων. Η ύπαρξις όμως μειονότητος εις μιαν Ελληνικήν νήσον, ως η Κύπρος, Ελληνικήν από της αυγής της ιστορίας της, ουδόλως δύναται να δικαιολογήση συναιτερικών καθεστώσ επί της Νήσου ή σχέδια διχοτομικά ή εδαφικά παραχωρήσεις εις άλλην χώραν, εκ την οποίας η μειονότης αυτή προέρχεται" (Ομιλία του Προέδρου της Δημοκρατίας Αρχιεπισκόπου Μακαρίου επί τη εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου εις την Μονήν Χρυσορροιατίσσης, 15/8/1965. *Απαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Τόμος Η'*, σελ. 130.)

8 Καταλάνος, Ν. (1914/ 2003). *Κυπριακόν Λεύκωμα 'Ο Ζήνων'*. Λευκωσία: Αιχμή.

9 Κατσιαούνης, Ρ. (2000). *Η Διασκεπτική 1946-1948. Με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*. Λευκωσία: Κυπριακό Κέντρο Ερευνών.

10 "Διάγγελμα της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου προς τον Ελληνικόν Κυπριακόν Λαόν", *Εφημερίδα Έθνος*, 14 Ιουλίου 1947, σελ. 1.

11 "Καθολική αποχή και εθνική οργάνωσις άλλως συμμετοχή στην Συμβουλευτική" *Εφημερίδα Ανεξάρτητος*, 17 Ιουλίου 1947, σελ. 1.

12 Περισιτιάνης, Ν. (1995). Δεξιά-Αριστερά, Ελληνοκεντρισμός – Κυπροκεντρισμός: Το εκκρεμές των συλλογικών ταυτίσεων μετά το 1974. Στο Ν. Περισιτιάνης και Γ. Τσαγγαράς (επιμ.) *Ανατομία μιας Μεταμόρφωσης. Η Κύπρος μετά το 1974* (σσ. 123 - 156). Λευκωσία: Εκδόσεις Intercollege.

Ο εθνικισμός, ο ρατσισμός και η ε/κ παιδεία

Του Νίκου Τριμικλιιώτη

τις διακοινοτικές συγκρούσεις 1963-1967 και το πραξικόπημα-εισβολή-κατοχή από το 1974.

Αν εξετάσει κανείς τους βασικούς πυλώνες των δύο ιστορικά κυρίαρχων εθνικισμών κατά τις πρώτες δύο δεκαετίες μετά την Ανεξαρτησία, δηλαδή την ιδεολογία της Ένωσης και του *Taksim*, θα διαπιστώσει ότι περιέχουν, πέραν από τα πιο έντεχνα, ακόμα και εξόφθαλμα ρατσιστικά στερεότυπα και υποθέσεις. Αν εξετάσουμε όμως τα διάδοχα σχήματα των δύο ιστορικών εθνικισμών, όπως αυτοί μεταλλάχθηκαν κατά τις δεκαετίες μετά το 1960 αλλά και μετά το 1974, και ιδίως με τις διαδικασίες ένταξης στην Ε.Ε., θα διαπιστώσουμε ότι σταδιακά μετατρέπονται σε ε/κ εθνικισμό και τ/κ εθνικισμό (δηλαδή στα ιδεολογήματα περί *αυθεντικού και αυτόνομου ελληνισμού της Κύπρου*, μέσα από την ιδέα ενός *δεύτερου ελληνικού κράτους* και αντιστοίχως του *αυτόνομου τουρκισμού της Κύπρου* μέσα από τη διχοτόμηση κι ένα δεύτερο τουρκικό κράτος συνδεδεμένο με την Τουρκία). Διαφαίνονται έτσι τόσο οι ανάλογες «μεταποπίσεις», ρήξεις, ή μεταλλάξεις από τα αρχικά σχήματα, όσο και οι «συνέχειες» πάνω στα παραδοσιακά/ιστορικά μοτίβα. Από μια άποψη λοιπόν, φαίνεται ότι κυρίως ο ε/κ και σε λιγότερο βαθμό ο τ/κ εθνικισμός, αποκόπτουν τον «ομφάλιο λώρο», τουλάχιστον με τις *κρατικές, πολιτικές προτεραιότητες* των «μητέρων πατρίδων», για να σταθούν σχετικά αυτόνομα ως αυθεντικά ιδεολογήματα πέραν των *κρατών*, ως ιστορικές συνέχειες των *εθνών*. Ωστόσο, η αποκοπή αυτή είναι πάντοτε σχετική και όχι κατ' ανάγκη μόνιμη ρήξη. Πρόκειται για μια διαδικασία απομάκρυνσης ή αυτονομίησης από τον εθνικό κορμό.

Για να κατανοήσουμε το ρόλο του κράτους στην αναπαραγωγή του «έθνους», ως του κεντρικού ιδεολογικού «συγκολλητικού» στο συγκεκριμένο πλαίσιο του κάθε κοινωνικού σχηματισμού, οφείλουμε να εξετάσουμε τη δομή και τους ιδεολογικούς μηχανισμούς, μέσα από τους οποίους μορφοποιείται. Στα κυπριακά δεδομένα ο «εθνικός» ή καλύτερα *εθνοτικός-κοινοτικός ιδεολογικός μηχανισμός του κράτους*, που είχε και έχει την πρωτοκαθεδρία στον τομέα αυτό, είναι η εκπαίδευση και η παιδεία γενικότερα, εφόσον είναι εθνοτικά-κοινοτικά οργανωμένη: η εκπαίδευση αποτελεί βασικό μηχανισμό με ιδιαίτερη βαρύτητα στα πολλαπλά κυπριακά καθεστώτα εξαίρεσης. Περαιτέρω, το συγκεκριμένο ιδεολογικό υπόβαθρο του εθνικισμού στην Κύπρο ήταν ιδιαίτερα ρατσιστικά χρωματισμένο: το συγκεκριμένο ιδεολογικό υπόβαθρο υπήρξε ιστορικά δομημένο ως μέρος της σύγκρουσης από την αποικιοκρατική εποχή και ενσωμάτωσε στοιχεία από

Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης, ο ομφάλιος λώρος με τον παλιεθνικισμό του αλυτρωτικού τύπου δεν έχει κοπεί, έστω και αν αναγνωρίζεται ότι σήμερα δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί η ένωση: συνεχίζει η ιδέα, μια νοσταλγική διάθεση, και συνυπάρχει μια προσέγγιση ότι οι νέοι οφείλουν να τροφοδοτούνται από τις ίδιες «εθνικές αξίες και ιδανικά» και να γαλουχούνται με τους ίδιους «προαιώνιους πόθους» με τους οποίους γαλουχήθηκαν οι γονείς, ασφαλώς εντός ενός νέου ευρωπαϊκού πλαισίου. Το ουσιαστικό είναι ότι η ε/κ παιδεία, ακόμα κι αν δεν το πράττει άμεσα ή συνειδητά, επιτρέπει και εμμέσως *αναπαράγει* καθημερινά τη διχοτομική πραγματικότητα της χώρας μας. Μέσα από τα προγράμματα που θέλουν να «τονώσουν» την εθνική συνείδηση με διακηρυγμένο στόχο το φρόνημα στο πνεύμα του σχολικού εγχειριδίου *Δεν Ξεχνώ και Αγωνίζομαι*, αναπαράγονται στην πράξη ως αυτονόητα ιστορικά δεδομένα ότι οι δύο αντιθε-

τικοί εθνικισμοί αποτελούν φυσικές επιλογές για τις δύο κοινότητες στη βάση του «εμείς τα θύματα» και «οι άλλοι, οι θύτες» στη λογική του «μηδενικού αθροίσματος». Πρόκειται για μια εκπαίδευση που έχει ως κύριο σκοπό την πειθαρχία των ατόμων στους «εθνικούς» ή καλύτερα «εθνικιστικούς πόθους» και όχι στην αμφισβήτηση αυτών και των άλλων κυρίαρχων ιδεών. Δυστυχώς, οι «εθνικοί στόχοι» ορίστηκαν από τις εθνικές ιδεολογίες και όχι από τα κοινά των Κυπρίων, οπότε θα μπορούσε να ήταν διαφορετική η διάταξη των δυνάμεων. Θα μπορούσε, υπό άλλες περιστάσεις, αυτό που ορίστηκε ως «εθνικός στόχος» να ήταν το «κοινό καλό» των Ε/Κ και Τ/Κ και όχι οι εκατέρωθεν εχθρικές ιδεολογίες. Αυτό όμως το καθόρισε η συγκεκριμένη εθνοταξική διάταξη δυνάμεων και η ιστορική πορεία που πήραν οι εκατέρωθεν εθνικισμοί των δύο κοινοτήτων. Θεωρώ λοιπόν, μέσα από αυτό το θεωρητικό πρίσμα, αναγκαίο να κατανοήσουμε τη σχέση ανάμεσα στις μεταλλάξεις του «εθνικιστικού» φαινομένου στο εσωτερικό μέσα στο οποίο συντελούνται οι «ρατσισμοί». Διότι άλλο «ρατσισμός» και άλλο «εθνικισμός». Τα δύο μαζί αποτελούν συνέχεια του ίδιου εθνοτικού άξονα. Αυτό θα εξεταστεί σε βάθος πιο κάτω. Η εξέταση της αναλυτικής αλλά και εμπειρικής σχέσης, σε επίπεδο γενικότητας και συγκεκριμένα στα κυπριακά πράγματα σε σχέση με την παιδεία, καθίσταται σε αυτό το σημείο επιβεβλημένη.

Ρατσισμός και Εθνικισμός: Αναγκαία ή Συγκυριακή σχέση;

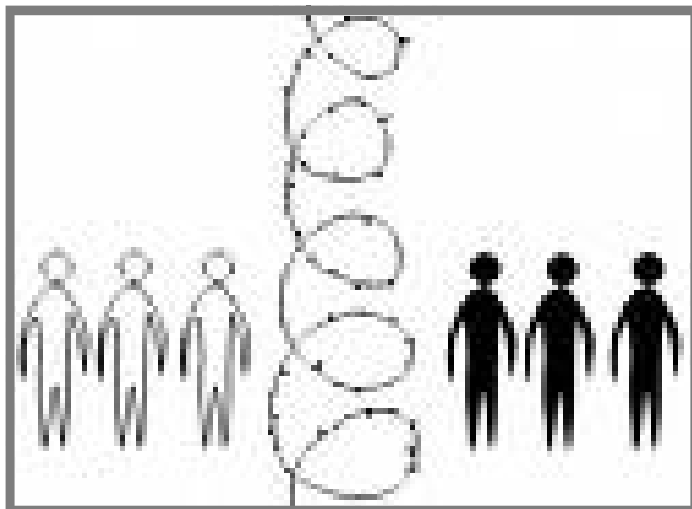
Στο γνωστό βιβλίο του για τον εθνικισμό, ο Benedict Anderson θεωρεί τον πατριωτισμό (τον οποίο βλέπει ως την «καλοήγητη» πλευρά του εθνικισμού) ως έννοια αντίθετη με το ρατσισμό (την κακοήγητη πλευρά του). Ο Nairn (1998) προσομοιάζει τον εθνικισμό με το δικεφάλο γίγαντα Ιανό, ενώ άλλοι μελετητές κάνουν το διαχωρισμό «φιλελεύθερος» και «ανελεύθερος» εθνικισμός¹. Ωστόσο, όλοι οι σύγχρονοι μελετητές αναγνωρίζουν ότι ο εθνικισμός και ο ρατσισμός είναι έννοιες με κάποια σημαντική σχέση. Η πιο πειστική προσέγγιση στο ζήτημα προσφέρεται από τον Etienne Balibar², ο οποίος έχει ως αφετηρία ανάλυσης τη διαπίστωση ότι «στην πραγματικότητα ο ρατσιστικός και ο εθνικιστικός λόγος δεν απέχουν πολύ μεταξύ τους» (Balibar, 1991: 60). Αυτή η δομική προσέγγιση προσφέρεται από μια σειρά μελετητές, οι οποίοι μας δίνουν τις δυνατότητες να κατανοήσουμε την πολυπλοκότητα του φαινομένου. Χωρίς απλουστεύσεις, αναγωγισμούς, και ουσιοκρατία, ο Balibar (1991: 86) αναπτύσσει τη θέση ότι υπάρχει ιστορική σύνδεση και μιλά για τον «κύκλο αμοιβαιότητας εθνικισμού και ρατσισμού», όπου «ο ρατσισμός εκκρίνεται ασταμάτητα από τον εθνικισμό όχι μόνο προς τα έξω αλλά και προς τα μέσα». Συνεχίζει όμως παραπέρα: «[...] ο εθνικισμός εκκρίνεται από το ρατσισμό, με την έννοια ότι δεν θα μπορούσε να συγκροτηθεί ως ιδεολογία ενός «νέου» έθνους αν ο ανεπίσημος εθνικισμός στον οποίο αντιδρά δεν ήταν βαθύτατα ρατσιστικός» (Balibar, 1991: 86).

Καταλήγει ότι, ακόμη και σε περιπτώσεις αντίστασης προς ένα αποικιοκρατικό και ιμπεριαλιστικό ρατσισμό, «ο ρατσισμός δεν είναι έκφραση του εθνικισμού αλλά συμπλήρωμά του»: «Εσωτερικό συμπλήρωμα, αναγκαίο πάντοτε για τη συγκρότησή του και ωστόσο πάντοτε ανεπαρκές στο να ολοκληρώσει το σχέδιο

του, όπως άλλωστε ο εθνικισμός είναι απαραίτητος στο να σχηματισθεί το έθνος, να «εθνοποιηθεί» η κοινωνία, και συνάμα ανεπαρκής» (Balibar, 1991: 87).

Σε αυτό το σημείο οφείλουμε να κατανοήσουμε τις πολύπλοκες σχέσεις που συναρθρώνουν το κοινωνικό γίγνεσθαι. Σημαντική συνεισφορά σε θεωρητικό και πολιτικό επίπεδο αποτελεί η προσέγγιση που βασίζεται σε μια «τρι-αξονική υποδομή» (τάξη, φυλή-εθνότητα, φύλο), όπου τα συστατικά μέρη αποτελούν διαστάσεις του κοινωνικού. Παρ' όλη τη σχετική αυτονομία τους, συναρθρώνονται και συνδέονται διαλεκτικά, δημιουργώντας έτσι πολλαπλές βαθμίδες ηγεμονίας και υποτέλειας ανάλογα με τους συνδυασμούς και ρόλους των συλλογικών παραγόντων. Αυτό συμβαίνει γιατί «ο ρατσισμός δε βασίζεται μόνο στην ιδέα της φυλής αλλά στη χρήση της κατηγορίας της εθνοτικής ομάδας γενικότερα ως ουσιώδους δομικής πρώτης ύλης» (Anthias, 1992), ως ενός μηχανισμού που τον καθιστά ισχυρή μέθοδο αποκλεισμού. Παράλληλα ο «ρατσισμός», παρ' όλες τις ιστορικές του ρίζες, μεταβάλλεται συστηματικά, αναφορικά με το περιεχόμενο και το νόημα, ως συνέπεια «σύγχρονων ενδογενών πολιτικοοικονομικών δυνάμεων που συνδέονται με ιδέες και μορφές [ρατσισμού]» (Miles, 1989: 64). Πρόκειται για μια εξαιρετικά πολύπλοκη, αντιφατική και ρευστή διαδικασία αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων σε μια πολυδιάστατη μήτρα, η οποία αναπτύσσει δομές που αναπαράγουν συνεχώς, ενώ παράλληλα μεταβάλλουν, τις σχέσεις ηγεμονίας σε ένα κοινωνικό σχηματισμό.

Θα σταθώ λίγο στους ορισμούς που προσφέρονται για τις θεμελιώδεις κατηγορίες πάνω στους οποίους στηρίζεται η έρευνα που ακολουθεί. Η έννοια «ρατσισμός» συνήθως ορίζεται ως σύνολο πεποιθήσεων, ιδεολογιών και διαδικασιών, που εδραιώνουν έμμεσες ή άμεσες διακρίσεις ή απόρριψη εναντίον άλλων ατόμων διαφορετικής φυλής, θρησκείας, κουλτούρας, ή ιδεολογίας. Ο ορισμός του αναφέρεται σε δύο βασικούς τύπους: (1) εμφανής και ατομικός, όταν εμπεριέχει ατομικές πράξεις καταπίεσης κυριαρχούμενων ομάδων ή ατόμων, (2) συγκαλυμμένος και θεσμικός, όταν εμπεριέχει δομικές σχέσεις κυριαρχίας και καταπίεσης ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες.

Ενώ ο ατομικός ρατσισμός συνίσταται σε ηθελημένες ενέργειες, ο θεσμικός ρατσισμός συνεπάγεται τις μη ηθελημένες συνέπειες ενός συστήματος φυλετικής ανισότητας.³

Αυτός ο διευρυμένος ορισμός, ο οποίος συνάδει με τις πιο ανεπτυγμένες και σύγχρονες θεωρητικές, φιλοσοφικές και κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του φαινομένου, είναι μια προσέγγιση η οποία δυστυχώς στην Κύπρο δεν έχει ακόμα γίνει κατανοητή από τα ΜΜΕ ή τους πολιτικούς μας. Διότι, πέραν από το ρατσισμό που βασίζεται στη φυλή, στο αίμα, δηλαδή τον «βιολογικό ρατσισμό», ο ρατσισμός έχει πάρει κι άλλες διαστάσεις. Είτε έχει «γενετικά μεταλλαχθεί», είτε έχει «προσαρμοστεί» ή «εξελιχθεί», για να χρησιμοποιήσω μια αναλογία από τη δαρβινική θεωρία για την εξέλιξη των ειδών. Ο Etienne Balibar μιλά για το παράδοξο του «νέο-ρατσισμού». Ενώ ο Pierre-Andre Taquieff⁴ παρατηρεί πως είναι «ασαφή τα όρια του ρατσισμού, για την ακρίβεια των ρατσισμών, [πως] τα πάντα είναι υπό συνεχή αναπροσδιορισμό, [πως] όλα τα δεδομένα αλλάζουν ενώ τα σύμβολα ανανεώνονται».

Αυτή η προσέγγιση είναι ευρέως αποδεκτή σήμερα ανάμεσα στους μελετητές του ρατσισμού. Βασική θέση της Φλόγας Ανθία και της Nira Yuval-Davis στο κλασικό πλέον έργο τους για τα «ρατσιστικοποιημένα σύνορα» ή τη «φυλετικοποιημένη μεθόριο»⁵ είναι ότι στην πραγματικότητα το ζήτημα αυτό δεν είναι καινούργιο. Είναι δομικό και ιστορικό. Όπου και όποτε υπάρχει ένας κοινωνικός μηχανισμός καθορισμού συνόρων ανάμεσα στους «εντός» και τους «εκτός», δηλαδή στην ίδια τη διαδικασία συμμετοχής/ένταξης και αποκλεισμού, έχουμε την ανάπτυξη της διαδικασίας διακρίσεων, αν η διάκριση βασίζεται σε οποιοδήποτε παράγοντα που σχετίζεται με αυτό που αποκαλούν «άξονα του έθνους». «Άξονα του έθνους» αποτελούν κοινωνικές κατασκευές κατηγοριών σαν δομική πρώτη ύλη όπως η «φυλή», η εθνοτική καταγωγή, η κουλτούρα, η γλώσσα, η θρησκεία ή άλλο κληρονομικό ή επίκτητο στοιχείο στη βάση του οποίου μπορεί κάποιος να αποκλειστεί από το «ανήκειν» στο έθνος/λαό, οπότε έχουμε την απαρχή της ρατσιστικής διαδικασίας. Ωστόσο, η προκατάληψη από μόνη της, όσο κατακριτέα, στενόμυαλη κι απαράδεκτη κι αν είναι, δεν αρκεί: για να έχουμε «ρατσισμό», απαιτείται κάποια δυνατότητα «εφαρμογής», κάποια «πρακτική», δηλαδή μια μορφή άσκησης κάποιας εξουσίας (όχι μόνο κρατικής αλλά και κοινωνικής εξουσίας). Εξού και οι αναφορές σε τρεις τουλάχιστον μορφές ρατσισμού:

1. Διαπροσωπικός/διυποκειμενικός (σχέσεις ανάμεσα σε άτομα)
2. Ιδεολογικός (ρατσισμός σε επίπεδο ιδεών για την ταξινόμηση, ιεράρχηση πληθυσμών κ.λπ.)
3. Συστημικός-θεσμικός (αναφέρεται σε θεσμούς, δομές και πολιτικές που αναπαράγουν τον ρατσισμό, όχι κατ' ανάγκη με ηθελημένο τρόπο).

Με αυτή την ανάλυση, ο ρατσισμός αποτελεί μια από τις μορ-

φές ή λόγους διάκρισης, η οποία περιστρέφεται γύρω από τον «εθνοτικό άξονα» (π.χ. έθνος ως *nation*, το εθνοτικό, φυλετικό, ή πολιτιστικό στοιχείο κ.τ.λ.). Αυτή η διεύρυνση του ορισμού πέραν από τη φυλή έχει θεωρηθεί από ορισμένους προβληματική. Για παράδειγμα, ο Robert Miles επιμένει σε μια πιο στενή αντίληψη του φαινομένου για να αποφευχθεί ο «εθνιοακός πληθωρισμός»⁶. Από την άλλη μεριά όμως είναι εξαιρετικά γόνιμο να έχουμε ένα πιο διευρυμένο ορισμό με βάση τους πιο πάνω άξονες, αντί να βλέπουμε μόνο τη ρίζα της λέξης «φυλετισμός» ή «ρατσισμός». Αυτή είναι εξάλλου και η τάση των νομικών και διεθνών οργάνων καταπολέμησης του ρατσισμού και των διακρίσεων.

Δεν θα αναπτύξω εδώ τα διάφορα παραδείγματα και τους κοινωνικούς μηχανισμούς που αναπαράγουν το ρατσισμό. Εξάλλου, υπάρχουν διάφορες σύγχρονες κοινωνιολογικές αναλύσεις περί ρατσισμού, κοινωνικής τάξης, φύλου/γένους και του ρόλου του κράτους. Επανέρχομαι στο ουσιώδες θέμα εθνικισμού και ρατσισμού, το οποίο θεωρούμε ως κεντρικό στοιχείο στην περαιτέρω και πιο εξειδικευμένη συζήτηση περί παιδείας. Αν έχουμε υπόψη μας το γενικό σχήμα περί εθνικισμού ως μιας θεωρίας «πολιτικής νομιμοποίησης» η οποία έχει ως κεντρικό στόχο τη σύμπτωση των εθνικών και κρατικών συνόρων (Gellner, 1985), ή έστω αν ορίσουμε ευρύτερα το εθνικιστικό φαινόμενο ως μια πολιτική θεωρία που θέλει να ορίσει ως ζήτημα «πολιτικής αντιπροσώπευσης» μιας κοινωνικής ομάδας σε ένα κράτος που παίρνει τον χαρακτήρα μιας «φαντασιακής κοινότητας» (Anderson, 1983), ή «επινοημένης παράδοσης» (Hobsbawm και Ranger, 1990) ή «πλασματικής εθνότητας» (Balibar, 1983), η ουσία είναι

ο καθορισμός συνόρων ή ορίων της εθνοτικής ομάδας. Και όμως, όπως εύστοχα παρατηρούν οι Anthias και Yuval-Davis, «όποτε υπάρχει διαδικασία καθορισμού συνόρων, αναπόφευκτα αναπτύσσονται οι διεργασίες εκείνες που θα ορίσουν ποιος θα είναι εντός και ποιος εκτός, ποιος θα ανήκει και ποιος θα αποκλειστεί», θέτοντας έτσι σε λειτουργία αυτό που αποκαλούν «φυλετικοποιημένα» ή «ραστιστικοποιημένα σύνορα» (*racialised boundaries*). Για παράδειγμα, στα βιβλία Ιστορίας και στους λόγους που εκφωνούνται σε εθνικές γιορτές, γίνονται συχνές αναφορές στις δήθεν εξ αίματος συγγένειες και ιστορικές συνέχειες αναφορικά με «εμάς», και εθνικές διαφορές αναφορικά με τους «άλλους». Διατηρούνται είτε ως ιστορικό υπόβαθρο «τα περί βαρβαρότητας των απίστων-Τούρκων» ή «τα περί μπαμπεσιάς των γκιαουρήδων-Ελλήνων», είτε ως «μακροιστορικές εξηγήσεις» για τα σημερινά πολιτικά πράγματα (την περίοδο 1963-67 για τους Τ/Κ και το 1974 για τους Ε/Κ). Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, δικαιολογούνται ή αποσιωπούνται οποιαδήποτε εγκλήματα και δολοφονίες σε βάρος των «άλλων», ενώ αναπαράγεται η συλλογική θυματοποίηση των «δικών μας», που παίρνουν ηρωικό ή μαρτυρικό χαρακτήρα στα βάνουσα χέρια του «άλλου». Ωστόσο, τόσο στον ε/κ όσο και στον τ/κ εθνικισμό συνυπάρχουν και στοιχεία τα οποία μάλλον θα πρέπει να θεωρούνται πιο «εκσυγχρονισμένες μορφές» ρατσισμού, εφόσον παίρνουν το χαρακτήρα διαφορικού ή πολιτιστικού ρατσισμού. Όπως εύστοχα διατυπώνεται από θεωρητικούς, ο σημερινός ρατσισμός «εγγράφεται» ιδεολογικά στο πλαίσιο ενός «ρατσισμού χωρίς φυλές», όπου το κυρίαρχο θέμα δεν είναι η βιολογική κληρονομικότητα αλλά οι μη αναγώγιμες πολιτισμικές διαφορές» (Balibar, 1991: 35).

Επίλογος

Οι συζητήσεις που διεξάγονται για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση ανάμεσα στους Ε/κ και οι ανάλογες για τα διδακτικά βιβλία ιστορίας ανάμεσα στους Τ/κ δείχνουν την ανάγκη να διεξαχθεί ένας σοβαρός διάλογος ανάμεσα στους καθηγητές για το μέλλον μιας αντιρατσιστικής, αντιεθνικιστικής και δημοκρατικής παιδείας που να ενώνει τους νέους μας, τους αυριανούς πολίτες μιας επανενωμένης και ομόσπονδης Κύπρου. Για να προχωρήσουμε προς αυτή την κατεύθυνση, πρέπει να αναπτύξουμε ανάλογες πολιτικές και δράσεις. Οφείλουμε να συνεχίσουμε τις συζητήσεις και να καταλήξουμε σε συγκεκριμένο, ολοκληρωμένο πρόγραμμα δράσης. Μπορούν να επιτευχθούν πολλά, πάρα πολλά, μέσα από την παιδεία. Ωστόσο, οφείλουμε να γνωρίζουμε και τα όρια μέχρι τα οποία μπορούμε να φτάσουμε (και ας είναι με τα σημερινά δεδομένα πολύ μακριά από τη σημερινή κατάσταση). Η παιδεία αναπόφευκτα αποτελεί μέρος του ευρύτερου κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου. Ως τέτοια, πρέπει να γίνει κατανοητή στην κυπριακή πραγματικότητα του συνεχιζόμενου διαμελισμού της χώρας, της αλληλοεπίδρασης με τους άλλους θεσμούς και μηχανισμούς που αναπαράγουν ιδεολογικά και πολιτικά τον εθνικισμό και το ρατσισμό στα ΜΜΕ, στο στρατό/εθνική φρουρά, στους άλλους κρατικούς φορείς, στα κόμματα, στην εκκλησία και γενικά στους θεσμούς ηγεμονίας στην κοινωνία. Ας μην ξεχνάμε ότι υπάρχουν συγκεκριμένα συμφέροντα δομημένα πάνω στο διαμελισμό της χώρας.⁷

Η παιδεία αποτελεί καθρέφτη όλων των δημοκρατικών εξελίξεων. Τελειώνουμε αυτό το κεφάλαιο* με το δίλημμα που η πολιτεία καλείται να απαντήσει όσον αφορά στο ρόλο του σχολείου. «Σε εμάς εναπόκειται να αποφασίσουμε για το ρόλο του σχολείου σε αυτή την πορεία: θα είναι θεσμός που αναπαράγει τα προβλήματα των ανθρώπων ή θα είναι ένας χώρος επίλυσης των προβλημάτων;» (Τσιάκαλος 2000: 13). Απαιτείται μια νέα παιδεία που να αντανακλά το κοινωνικό όραμα για ένα κόσμο απαλλαγμένο από τον ρατσισμό, τις ιδεολογίες του μίσους, αλλά και για επανοποθέτηση του «κοινωνικού ζητήματος» της Κύπρου σε μια νέα βάση.

*Το κείμενο αυτό αποτελεί κεφάλαιο του βιβλίου του γράφοντος *Η Διαλεκτική του Έθνους-Κράτους και το Καθεστώς Εξάιρεσης: Κοινωνιολογικές και Συνταγματικές Μελέτες για την Ευρω-Κυπριακή Συγκυρία*, εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα.

- 1 Βλ. Καμένκα, 1998.
- 2 Βλ. Balibar, E. και Wallerstein, I. (1991) *Φυλή, Έθνος, Τάξη – οι Διαφορούμενες ταυτότητες*, εκδ. ο Πολίτης, Αθήνα.
- 3 Abercrombie, N., Hill, s., Turner, B. S. (1991) *Λεξικό Κοινωνιολογίας*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, σελ. 312.
- 4 Taguieff P. (1997) *Ο Ρατσισμός*, Εκδοτικός Οίκος Π. Τραυλός, Αθήνα.
- 5 *Racialised Boundaries*, Routledge, 1992.
- 6 Miles, R. (1990) *Racism*, Routledge..
- 7 Μία πρώτη προσπάθεια αποτίμησης των συμφερόντων αυτών έγινε στο κείμενο Τριμικλινώτης, 2004.

Βιβλιογραφία

- Anderson, B. (1991) *Imagined Communities*, London: Verso Press.
- Anthias, F. (1992) “Connecting ‘Race’ and Ethnic Phenomena”, *SO-CIOLOGY*, Vol. 26, No. 3, August 1992
- Balibar, E. και Wallerstein, I. (1991), *Φυλή, Έθνος, Τάξη- οι διαφορούμενες ταυτότητες*, Εκδόσεις Ο Πολίτης.
- Balibar, E. (1994), «“Rights of man” and “Rights of citizen”, The Modern Dialectic of Equality and Freedom», *Masses, Classes, Ideas, Studies on Politics and Philosophy Before and After Marx*, London: Routledge, σ. 40-59.
- Gellner, G. (1983) *Nations and Nationalisms*, Blackwell, Oxford.
- Hobsbawm E. S. (and Ranger, T. (1990) “Introduction”, Hobsbawm E. S. and Ranger, T. (ed.) *The Invention of Tradition*, Canto, Cambridge
- Καμένκα, Ε. (1998) «Πολιτικός Εθνικισμός: Η εξέλιξη μιας ιδέας», *Εθνικισμός, Ο σύγχρονος Ιανός: Πατριτισμός, Διεθνισμός και Εθνικό Ζήτημα*, Στοχαστής, Αθήνα.
- Miles, R. (1989) *Racism*, London: Routledge.
- Naim, T. (1997) *Faces of Nationalism, Janus Revisited*, Verso Press, London.
- Τσιάκαλος, Γ. (2000) *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
- Τριμικλινώτης, Ν. (2004) “Mapping Discrimination in Cyprus: Ethnic Discrimination in a Divided Education System”, *The Cyprus Review*, vol. 16:1, Spring 2004, pp. 53-86.

Η περίοδος της βίας (1956 – 1974)

Του Αντρέα Παναγιώτου

Για τους Ε/κ οι αγνοούμενοι ήταν αιχμάλωτοι, οι οποίοι ήταν ζωντανοί μέχρι αποδείξεως του αντίθετου, ενώ αντίθετα για τους Τ/κ ο κυρίαρχος λόγος τόνιζε ότι οι Τ/κ αγνοούμενοι ήταν νεκροί και ότι οι οικογένειές τους έπρεπε να κοιτάζουν πια στο μέλλον. Για τους Ε/κ συγγενείς των αγνοουμένων αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να επωμιστούν το φορτίο του να είναι ένα σύμβολο της συλλογικής μνήμης, ενώ για τους Τ/κ συγγενείς το φορτίο ήταν ανάποδο – έπρεπε να ξεχάσουν. Αν οι μεν δεν μπορούσαν να ξεχάσουν, οι δε δεν επιτρεπόταν να θυμούνται.

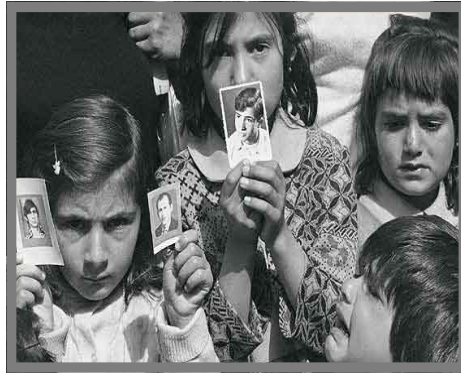
Η αρχή της μαζικής κοινοτικής βίας προσδιορίζεται συνήθως γύρω στο 1956, όταν μερίδα της τουρκοκυπριακής (τ/κ) κοινότητας άρχισε να αντιδρά έντονα και βίαια στην ένοπλη δράση της ΕΟΚΑ. Τα πρώτα κοινοτικά επεισόδια έντασης καταγράφηκαν το Δεκέμβριο του 1954 κατά τη διάρκεια των μαζικών ελληνοκυπριακών (ε/κ) εκδηλώσεων ενάντια στην απόρριψη της εξέτασης του ζητήματος της Κύπρου από τον ΟΗ-Ε. Το φθινόπωρο το 1955 η ένταση εκφράστηκε με το διαχωρισμό των Κυπρίων στη βάση της κοινοτικής καταγωγής σε μια σειρά από τομείς – από το πρωτάθλημα ποδοσφαίρου μέχρι το δικηγορικό σύλλογο. Στις αρχές του 1956 με αφορμή το θάνατο/φόνο Τ/κ αστυνομικού στην Πάφο ξέσπασαν ταραχές στη Λευκωσία – αρχικά νεαροί Τ/κ επιτέθηκαν σε ε/κ καταστήματα και ακολούθως έγιναν κοινοτικές συγκρούσεις στην περιοχή του σωματείου «Ολυμπιακός». Στις 19/3/1956 έγιναν συγκρούσεις στο χωριό Βασιλεία της Κερύνειας με διάφορες (και αποκλίνουσες) αναφορές για τα αίτια και για τα θύματα. Το μοντέλο είχε πια καθιερωθεί – ένα επεισόδιο ή ένας φόνος οδηγούσε σε μια συλλογική ταύτιση, η οποία οδηγούσε σε έκρηξη βίας ανάμεσα σε άτομα άσχετα με το επεισόδιο. Το σκόπιμο και το τυχαίο σε έτσι περιπτώσεις μάλλον δεν είχε σημασία για το γενικότερο κλίμα, αλλά και για τις στρατηγικές κινήσεις των διαφόρων οργανώσεων/ομάδων ενόπλων. Οι επιθέσεις των Τ/κ εθνικιστών που εξέφραζαν επί του εδάφους την προσπάθεια μέρους της τ/κ ηγεσίας για διαχωρισμό των 2 κοινοτήτων βρήκαν αντίσταση από τους «νουσικούς» Τ/κ. Αξίζει όμως να αναφερθεί ότι από τότε υπήρξε αντίσταση στο διαχωρισμό, η οποία εξέφραζε μια ιστορική παράδοση αιώνων συνύ-

παρξης. Σύμφωνα με τον Μαχλουζαρίδη, ο ιερέας της εκκλησίας του Αγίου Λουκά, η οποία είχε δεχθεί επιθέσεις, επισκέφθηκε την Αρχιεπισκοπή στις 26/4 και..

«...έκαμε εύφημη αναφορά στην προστατευτική επέμβαση φιλήσυχων Τούρκων υπέρ ελληνικών οικογενειών κατά την διάρκεια των οχλοκρατικών τούρκικων εκδηλώσεων της Τρίτης 24/4/56».

Προς το τέλος του Μάη τα επεισόδια επαναλήφθηκαν με αφορμή πάλι το θάνατο ενός Τ/κ αστυνομικού στην Πάφο και επεκτάθηκαν στη Λάρνακα και στην ύπαιθρο. Στις 30/5/1956, όπως παρατηρεί ο Μαχλουζαρίδης «τραβήχτηκε η διαχωριστική γραμμή στη Λευκωσία». Ακολούθησε μια περίοδος ανήσυχης ηρεμίας με περιοδικές εκρήξεις έντασης. Επεισόδια έγιναν το Γενάρη (19-20) και στις αρχές Φεβρουαρίου του 1957. Στα μέσα του 1957 (2/6) οι Τ/κ δημοτικοί σύμβουλοι παραιτήθηκαν κατηγορώντας τις ε/κ δημοτικές αρχές για παραμέληση των κοινοτήτων τους. Οι Ε/κ δήμαρχοι το διέψευσαν, αλλά το πού βρισκόταν το δίκαιο ήταν πια σχετικό. Κάθε κίνηση (ή ακόμα και προβοκάτσια) πυροδοτούσε απλά περισσότερο την ατμόσφαιρα. Ακόμα και ο θάνατος/δολοφονία από αγνώστους ενός Τ/κ, ο οποίος συζούσε με μια Ε/κ αλλά παντρεύτηκε και μια Τ/κ, έγινε αιτία έντασης – αν και θα μπορούσε κάποιος να σκεφτεί ότι τα αίτια της δολοφονίας του θα μπορούσαν να ήταν προσωπικά παρά κοινοτικά.

Η ένταση κορυφώθηκε στα τέλη του Μάη του 1958. Στις 30/5 έγιναν εκρήξεις βομβών στην τ/κ συνοικία της Λάρνακας - με ασαφή υπεύθυνο/ους. Η ρίψη

βόμβας στο κτίριο όπου στεγαζόταν το τούρκικο γραφείο πληροφοριών στις 7/6 αποτέλεσε το έναυσμα για μια νέα σειρά βιαιοπραγιών – με την εκδίωξη πλέον των Ε/κ από τις τ/κ συνοικίες της Λευκωσίας. Η ένταση απλώθηκε και στην Πάφο, την Αμμόχωστο, τη Λεμεσό και την περιοχή Λουρουτζίνιας – Πυροΐου. Η Κύπρος είχε κηρυχθεί ουσιαστικά σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης με 10.000 αποικιακούς στρατιώτες να επιβάλλουν την «τάξη». Είναι σε αυτό το κλίμα που διαπράχθηκε το πιο αιματηρό έγκλημα της περιόδου και σε αριθμούς αλλά και σε αιματηρή απεικόνιση – η σφαγή των Κοντεμενιωτών στο Κιόνελλι. Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπήρχαν/κυκλοφορούσαν τότε, φαίνεται ότι μια ομάδα κατοίκων του Κοντεμένου, η οποία επέστρεφε από τη Λευκωσία είχε ανακοπεί στο χωριό Σκυλλούρα από Τ/κ. Όταν έφτασαν στον Κοντεμένο και πληροφορήσαν την κοινότητα για το ιδεότυπο road block, μια ομάδα 20 με 35 (ποικίλουν οι αναφορές αλλά στη δικαστική αναφορά υπάρχει ο αριθμός 35) επέστρεψαν πίσω για να διασφαλίσουν ότι άλλοι συγχωριανοί τους θα περνούσαν χωρίς κίνδυνο. Συνελήφθησαν από Βρετανούς, οι οποίοι φαίνεται να θεώρησαν ότι ήταν ύποπτοι για ενδεχόμενη σύγκρουση με Τ/κ και τους πήραν για ανάκριση. Αντί όμως να τους πάρουν στη Λευκωσία, τους πήγαν στο Κιόνελλι και τους άφησαν να επιστρέψουν στο χωριό τους πεζοί. Αυτή η απόφαση των Βρετανών έγινε αντικείμενο υπονίας και ερμηνειών ότι σκόπιμα (στα πλαίσια της πολιτικής του «διαίρει και βασίλευε») αφέθηκαν εκεί οι Ε/κ για να βρεθούν μόνοι σε περιοχή Τ/κ και να προκληθεί σύγκρουση και σφαγή – με δεδομένη την υπάρχουσα ένταση. Η ύπαρξη μιας πυρκαγιάς στην περιοχή θεωρήθηκε ύποπτη, ενώ κυκλοφορούσαν ανυπόστα-

τες φήμες ότι 300 Ε/κ βάνιζαν από τη Σκυλλούρα στο Κιόνελλι. Όποια και αν ήταν τα αίτια της αντίδρασης των Τ/κ, αυτό που έγινε ήταν μια αιμοβόρα σφαγή 8 ατόμων με τσεκούρια, μαχαίρια κλπ. Τα επεισόδια συνεχίστηκαν μέχρι τις 4/8, όταν η ΕΟΚΑ αρχικά και μετά η ΤΜΤ κήρυξαν ανακωχή.

Ο απολογισμός σε προσωπικό, αλλά και συλλογικό επίπεδο καταγράφεται ενδεικτικά από τον Μαχλουζαρίδη:

«...στις 31/7/1958 βρέθηκαν στο χωριό Άγιος Γεώργιος Πάφου τα πτώματα 3 Τούρκων, από τους οποίους 2 γυναίκες, που δάρθηκαν μέχρι θανάτου. Την ίδια μέρα Ελληνίδα, που διέμενε στην τούρκικη συνοικία Λάρνακας πλήγηκε 19 φορές με μαχαίρι και σκοτώθηκε. Στις 2/8/1958 καταστράφηκε ολοσχερώς από πυρκαγιά το καπνεργοστάσιο Τάκη Πατίκη στην τούρκικη συνοικία της Λευκωσίας..

[...] Σύμφωνα με τους ξένους ανταποκριτές στην Κύπρο από τις 7/6/1958 που άρχισαν οι επιθέσεις των Τούρκων ενάντια στους Έλληνες μέχρι τις 4/8/1958 φονεύτηκαν 148 πρόσωπα. Από αυτά 61 ήταν Έλληνες και 59 Τούρκοι. Οι αντεπιθέσεις των Ελλήνων άρχισαν γύρω στις 12/7...»

Πρέπει να σημειώσουμε ότι εκτός από τη δικαιοδική βία υπήρχε και ενδοκοινοτική βία με έντονα ιδεολογικά χρώματα και αυτή η μορφή βίας βρισκόταν στο αποκορύφωμά της το Μάιο του 1958: η Αριστερά και στις δυο κοινότητες βρέθηκε υπό ένοπλη επίθεση και μερικές από τις δολοφονίες αριστερών ήταν ιδιαίτερα φριχτές στοχεύοντας στο συλλογικό εκφοβισμό. Εκείνη η περίοδος, όπως σωστά παρατήρησε ο Ρ. Loizos, άφησε μια κλη-

ρονομιά: το αίσθημα του φόβου, το οποίο θα εμπόδιζε στις μετέπειτα συγκυρίες πολλούς ανθρώπους να επέμβουν ενεργά εναντίον των βιαιοτήτων που γίνονταν δίπλα τους ή ενάντια σε γείτονες. Και αυτό το καθεστώς έμμεσης λογοκρισίας στο δημόσιο λόγο έπαιξε σημαντικό ρόλο επίσης στην επιλεκτική ειδησεογραφία των ΜΜΕ κατά την περίοδο των συγκρούσεων που θα ακολουθούσαν.

Η ανήσυχη ηρεμία των 3 πρώτων χρόνων της Ανεξαρτησίας τελείωσε στις 21 Δεκεμβρίου του 1963 μετά από ένα επεισόδιο ανάμεσα σε Ε/κ αστυνομικούς και τους Τ/κ επιβάτες ενός αυτοκινήτου. Οι πραγματικές μάχες, ωστόσο, ξεκίνησαν στις 23/12 και η έκρηξη της βίας απλώθηκε τους επόμενους μήνες σε ολόκληρη την Κύπρο. Σε εκείνες τις συνθήκες σκοτώθηκαν και εξαφανίστηκαν άτομα και από τις 2 κοινότητες και άρχισε να χρησιμοποιείται ο πόνος για πολιτικές σκοπιμότητες – ως είδος εσωτερικής κοινοτικής συσπείρωσης και ως επιχείρημα προς τα έξω με στόχο τη διεκδίκηση του ρόλου του θύματος από κάθε κοινότητα. Η επίθεση των ομάδων του Ν. Σαμψών στην Ομορφίτα λ.χ., κωδικοποιήθηκε έντονα στην τ/κ κοινή γνώμη σαν μια σφαγή – και αυτή η εικόνα θα συνόδευε τον Σαμψών για την υπόλοιπη του καριέρα. Και σαφώς ήταν ένας εύκολος στόχος για την τούρκικη προπαγάνδα όταν επιλέγηκε για πρόεδρος της πραξικοπηματικής κυβέρνησης το 1974.

Η πρώτη εκχειρία συμφωνήθηκε στις 25 Δεκεμβρίου και άρχισε η ανταλλαγή αιχμαλώτων. Απελευθερώθηκαν 545 Τ/κ και 26 Ε/κ, ενώ ο απολογισμός της πρώτης εβδομάδας μαχών είχε ανάλογα ποσοστά σύμφωνα με την καταγραφή του Patrick: σκοτώθηκαν 49 Τ/κ και 20 Ε/κ, ενώ υ-

πήρχαν 30 Τ/κ αγνοούμενοι και 4 Ε/κ. Το Γενάρη του 1964 οι Τ/κ ζήτησαν από τα βρετανικά στρατεύματα, τα οποία λειτουργούσαν ως προσωρινοί ειρηνευτές, να ανοίξουν έναν ομαδικό τάφο στον Άγιο Βασίλειο. Ήταν ο πρώτος ομαδικός τάφος και, από ό,τι φαίνεται από τον κατάλογο των Τ/κ αγνοούμενων, η μαζική σφαγή στον Άγιο Βασίλειο ήταν η πρώτη που έγινε εκείνη την περίοδο. Οι ε/κ εφημερίδες προσπάθησαν βέβαια να αποφύγουν την ουσία του θέματος – τη μαζική σφαγή και εστίασαν στο ότι ήταν προπαγάνδα προβάλλοντας την τότε επίσημη θέση ότι οι νεκροί ήταν αξιόχρηστα πτώματα από το νοσοκομείο Λευκωσίας. Με βάση τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα σήμερα φαίνεται ότι όχι μόνο έγινε ομαδικό έγκλημα, αλλά είχαν γίνει και επιπρόσθετες ταφές και εκταφές πτωμάτων στον ομαδικό τάφο.

Το κέντρο της βίας στα αρχικά στάδια της αντιπαράθεσης ήταν η Λευκωσία και η Λάρνακα, αλλά σταδιακά η αντιπαράθεση άρχισε να εξαπλώνεται και στην υπόλοιπη Κύπρο. Το Φεβρουάριο εξαπλώθηκε στην Πάφο και τη Λεμεσό και μετά την έγκριση της αποστολής της δύναμης του ΟΗΕ στις 4 Μαρτίου υπήρξε μια αύξηση της βίας καθώς, όπως παρατηρεί ο Patrick, και οι δυο πλευρές προσπαθούσαν να κερδίσουν πλεονεκτικές θέσεις πριν την ανάπτυξη των δυνάμεων του ΟΗΕ. Στις 7 Μαρτίου οι ηγέτες και των 2 κοινοτήτων ανακοίνωσαν ανταλλαγή αιχμάλωτων – η τακτική της απαγωγής είχε γίνει πια ένα είδος στρατηγικού όπλου για τους ένοπλους και των 2 κοινοτήτων. Απελευθερώθηκαν 49 Τ/κ και 4 Ε/κ. Οι Τ/κ, ωστόσο, διεκδικούσαν ότι οι αιχμάλωτοι/εξαφανισθέντες από την κοινότητά τους ήταν 225 και άρα περισσότεροι από 170 Τ/κ είτε ήταν ακόμα αιχμάλωτοι είτε είχαν εκτελεσθεί από τους Ε/κ.

Η δύναμη του ΟΗΕ, η οποία άρχισε να λειτουργεί από τα τέλη Μαρτίου, αντιμετώπισε μια σειρά κρίσεων – αρχικά στην Τυλληρία και μετά στην περιοχή ανάμεσα στη Λευκωσία και την Κερύνεια. Ένα από τα βασικά προβλήματα της περιόδου ήταν ότι η κυπριακή κυβέρνηση δεν μπορούσε να ελέγξει τους ένοπλους παρά την προσπάθεια να συγκροτηθεί η Εθνική Φρουρά. Η κρίση με τους ένοπλους έφτασε στο αποκορύφωμά της με τις μαζικές απαγωγές και εκτελέσεις περισσότερων από 30 Τ/κ στις αρχές Μαΐου στο Βαρώσι και στις γύρω περιοχές. Το γεγονός άρχισε όπως πολλά άλλα ως θέμα αντεκδίκησης, αλλά γρήγορα φάνηκε ότι υπήρχαν οργανωμένες ένοπλες ομάδες οι οποίες κινούνταν συντονισμένα. Στις 11 Μαΐου ένα αυτοκίνητο με 3 Έλληνες αξιωματικούς και ένα Ε/κ αστυνομικό μπήκε στην τ/κ περιοχή της Αμ-

μοχώστου και στην ανταλλαγή πυρών σκοτώθηκαν 3 από το αυτοκίνητο. Τις επόμενες μέρες (11-13 Μαΐου) «32 με 35» Τ/κ απήχθησαν και εκτελέστηκαν ως αντίποινα. Ο αξιωματικός της Ουνφικύπ που ανέλαβε τη διερεύνηση του επεισοδίου δολοφονήθηκε επίσης στις 7 Ιουνίου. Τα γεγονότα της Αμμοχώστου επιτάχυναν τις διαδικασίες γύρω από το Κυπριακό, καθώς η Τουρκία άρχισε να προετοιμάζεται για εισβολή ενώ η ελληνική κυβέρνηση έστειλε στρατό στην Κύπρο και τον Γρίβα για να αναλάβει την ηγεσία του. Το εντυπωσιακό με το επεισόδιο στο Βαρώσι είναι ότι ακόμα και πρόσφατα (όταν προέκυψε θέμα στο δημόσιο διάλογο) και ενώ είναι πια καταγραμμένο και αναγνωρισμένο (από το 2003 όταν η Κυπριακή Δημοκρατία δημοσιοποίησε επίσημα τον κατάλογο 500 Τ/κ αγνοούμενων) ότι «εξαφανίστηκαν» πέρα από 30 Τ/κ εκείνες τις ημέρες στην περιοχή Αμμοχώστου (30) και Λάρνακας (3), εντούτοις υπάρχουν Ε/κ δημοσιογράφοι που

ισχυρίζονται ότι όλα αυτά είναι «φήμες» και η αναφορά σε εκείνα τα γεγονότα είναι «εθνικά ύποπτη». Φαίνεται ότι το δίκτυο της λογοκρισίας για την εμπειρία της άλλης κοινότητας που εγκαθιδρύθηκε τότε απλώνεται μέχρι σήμερα.

Το καλοκαίρι η ένταση υποχώρησε κάπως για να κορυφωθεί απότομα ανάμεσα στις 6 και 10 Αυγούστου με τις μάχες στην περιοχή Τυλληρίας και την πρώτη τουρκική παρέμβαση στην Κύπρο – με τον βομβαρδισμό της περιοχής.

Οι Τ/κ ως η μικρότερη κοινότητα βρέθηκαν υπό πολιορκία σε αρκετές περιπτώσεις και είχαν πολύ περισσότερα θύματα από ότι οι Ε/κ: σύμφωνα με τα στοιχεία στα οποία παραπέμπει ο Patrick τα θύματα των Τ/κ συμπεριλάμβαναν 191

νεκρούς και 173 αγνοούμενους/«χασμιούς» («kayıplılar» όπως κωδικοποιήθηκαν στην τ/κ κοινότητα), ενώ των Ε/κ συμπεριλάμβαναν 133 νεκρούς και 41 αγνοούμενους. Και αν λάβει κανείς υπ' όψιν τις πληθυσμιακές αναλογίες (όπου αντιστοιχούσαν περίπου 4 Ε/κ για 1 Τ/κ) τότε σαφώς η αναλογία των Τ/κ θυμάτων ήταν ακόμα πιο αρνητική (και τραυματική) συγκριτικά.

Την περίοδο 1964 – 67 υπήρχαν επεισόδια και θύματα δικαιοδικής βίας αλλά σε μικρότερο βαθμό. Ένα από τα αμφιλεγόμενα σημεία αυτής της περιόδου ήταν οι περιοχές τις οποίες έλεγχε η κυβέρνηση και οι περιοχές τις οποίες έλεγχε (ή ισχυριζόταν ότι έλεγχε) η τ/κ ηγεσία, η οποία προσπαθούσε να οικοδομήσει ένα είδος αυτόνομης διοικητικής οντότητας. Εκτός από τις περιοχές των τ/κ θυλάκων, οι οποίοι ήταν αποκλεισμένοι (και οι κυβερνητικές - ε/κ αρχές χρησιμοποιούσαν το εμπάργκο ως

μογλό πίεσης), υπήρχαν τ/κ συνοικίες σε διάφορες περιοχές οι οποίες τελούσαν σε ένα είδος διπλού καθεστώτος. Σε τέτοιες περιπτώσεις πολλές φορές πρυτάνευε η «τοπική αλληλεγγύη» και οι κάτοικοι έβρισκαν μορφές συνύπαρξης και αποφυγής της έντασης. Μερικές φορές, όμως, όπως στην περιοχή Κοφίνου-Αγίου Θεόδωρου, η ένταση (και με τη συμβολή εξωγενών παραγόντων) οδηγούσε σε τριβές. Η έκρηξη βίας το 1967 στην Κοφίνου ήταν καταλυτική για ευρύτερες εξελίξεις στο Κυπριακό. Απειλήθηκε και πάλιν τούρκικη εισβολή αλλά σε αυτήν την περίπτωση η ελληνική και η ε/κ πλευρά βρέθηκαν κατηγορούμενες για μαζική σφαγή – κάτι που τις υποχρέωσε σε αναδίπλωση. Το 1967 αποσύρθηκε η ελληνική μεραρχία και ένα χρόνο μετά άρχισαν οι συνομιλίες που με διάφορες

μορφές και περιεχόμενο συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Η νέα περίοδος βίας ήρθε το 1974 και ως ένα σημείο αποτέλεσε μια κορύφωση και ανακύκλωση της βίας. Μετά το 1967 η βία είχε μετατοπιστεί σε ενδοκοινοτική για την ε/κ κοινότητα. Η τ/κ κοινότητα είχε ήδη περάσει μια περίοδο ενδοκοινοτικής βίας την περίοδο 1962-65 (το αποκορύφωμα της ήταν η δολοφονία του Καβάζογλου), η οποία οδήγησε στη λογοκρισία του αριστερού και φιλελευθέρου λόγου στο εσωτερικό της κοινότητας. Στην ε/κ κοινότητα η ενδοκοινοτική βία μετά την έναρξη της δράσης της ΕΟΚΑ Β πήρε τη μορφή μιας σαφώς οργανωμένης αντιπαράθεσης με στόχο την ανατροπή της Κυπριακής Δημοκρατίας. Το πραξικόπημα αποτέλεσε το αποκορύφωμα αυτής της ενδοκοινοτικής βίας και η εισβολή ανακύκλωσε τη δικαιοδική βία σε ένα αποτρόπαιο αποκορύφωμα. Η ε/κ κοινότητα βίωσε ένα πρωτοφανές σοκ με 150 – 200, 000 πρόσφυγες και

περίπου 5000 νεκρούς (ή αγνοούμενους).

Υπήρξαν και πάλι μαζικά εγκλήματα και παρά το γεγονός ότι οι Ε/κ ήταν σαφώς τα θύματα σε μια συγκριτική αναφορά, οι Τ/κ σε ορισμένες περιοχές έπεσαν θύματα μαζικών σφαγών – όπως στην Τόχνη και στην περιοχή των χωριών Μάραθα, Αλόα, Σανταλάρης. Οι μαζικές εκτελέσεις πέραν των 80 ατόμων (αιχμαλώτων ανδρών ή γυναικόπαιδων) υπήρξαν σαφώς μια καινοτομία στη μακάβρια διαδικασία των ομαδικών τάφων. Αντίστοιχα υπήρξαν βιαία επεισόδια σε μαζικό επίπεδο ενάντια σε αμάχους Ε/κ σε χωριά όπως η Άσσια, το Παλαϊκούθρο, η Κυθρέα κ.ά.

Μετά το τέλος της πολεμικής περιόδου η έμφαση στα θύματα ήταν έντονη και στις

δυο πλευρές – η έμφαση όμως απόκλινε στη διαχείριση του πόνου. Στην ε/κ κοινότητα ο πόνος μετατράπηκε, από τον ηγεμονικό πολιτικό λόγο, σε σύμβολο της τραγωδίας που κωδικοποιήθηκε ως «Δεν ξεχνώ». Εξωτερικά αυτός ο πόνος χρησιμοποιήθηκε για να υποδείξει τη βαρβαρότητα της εισβολής. Αντίθετα στην τ/κ κοινότητα ο πόνος και το «Δεν ξεχνώ» έγιναν σημεία επιβεβαίωσης της κατάστασης η οποία προέκυψε από το 74. Οι Τ/κ πρόσφυγες μεταφέρθηκαν σε ε/κ σπίτια και περιουσίες και η έμφαση ήταν ότι αυτή (η βόρεια Κύπρος) ήταν ο νέος (και οριστικός) τους τόπος.

Η πιο χαρακτηριστική περίπτωση, όπου συμπυκνώθηκαν οι δυο διαφορετικές αφηγήσεις για το τι έγινε το 74, ήταν το ζήτημα τα αγνοούμενων. Για τους Ε/κ οι αγνοούμενοι ήταν αιχμάλωτοι, οι οποίοι ήταν ζωντανοί μέχρι αποδείξεως του αντίθετου, ενώ αντίθετα για τους Τ/κ ο

κυρίαρχος λόγος τόνιζε ότι οι Τ/κ αγνοούμενοι ήταν νεκροί και ότι οι οικογένειές τους έπρεπε να κοιτάζουν πια στο μέλλον. Για τους Ε/κ συγγενείς των αγνοουμένων αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να επωμιστούν το φορτίο του να είναι ένα σύμβολο της συλλογικής μνήμης, ενώ για τους Τ/κ συγγενείς το φορτίο ήταν ανάποδο – έπρεπε να ξεχάσουν. Αν οι μεν δεν μπορούσαν να ξεχάσουν, οι δε δεν επιτρεπόταν να θυμούνται.

**Το πιο πάνω κείμενο είναι απόσπασμα από το "Χρονικό" της εφ. "Πολίτης" (19/07/2009) με τίτλο "Η διαχείριση του πόνου της κυπριακής τραγωδίας". Ολόκληρο το κείμενο υπάρχει στο διαδίκτυο στη διεύθυνση: http://www.platformaenomenikipros.blogspot.com/2009/08/blog-post_13.html.*

Βιβλιογραφία

Μαχλουζαρίδη Σ. Παναγιώτη. 1985. *Κύπρος 1940-1960: ημερολόγιο των εξελίξεων*. Λευκωσία.

Loizos Peter. *Intercommunal Killing in Cyprus*.

Patrick A. Richard. 1976. *Political Geography and the Cyprus Conflict*. University of Waterloo: Department of Geography.

Είναι γλυκό το πιτό της

...εξουσίας

Του Γιώργου Στρατή

Ο τότε Αρχιεπίσκοπος Παΐσιος

εξαπάτησε τους επαναστάτες

υποσχόμενος ότι θα μεταφέρει τα

αιτήματά τους στο Σουλτάνο,

αλλά, αφού μετέβηκε στην Πύλη,

του ζήτησε να στείλει στρατό και

να κατακτινίζει την επανάσταση.

Με την επιστροφή του εξαπάτησε

για ακόμα μια φορά τους

επαναστάτες λέγοντάς τους ότι τα

αιτήματά τους έγιναν αποδεκτά

και αποσύρθηκε στο σεράι με τον

Οθωμανό κυβερνήτη. Τα

στρατεύματα κατέφθασαν στο

νησί, έπνιξαν στο αίμα την

επανάσταση και η ΕτΚ συνέλεξε

κανονικά τις αυξημένες

φορολογίες

Εγκαινιάζοντας τα γραφεία της αντιπροσωπείας της Εκκλησίας της Κύπρου (ΕτΚ) στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Χρυσόστομος Β' σημείωσε ότι σκοπός της είναι να εργαστεί "για την ευόδωση των υψηλών οραματισμών της Ευρώπης και ιδιαίτερα για την εμπέδωση της ειρήνης, της προόδου και της αγάπης σ' όλο τον κόσμο", ασπασόμενος "την ιδέα ότι η Ευρώπη θα ενοποιηθεί κυρίως πάνω στη βάση διαχρονικών αρχών και αξιών". Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται αυτή τη συμμετοχή η ΕτΚ αποτυπώνεται σε μια φράση του Οικονόμου Παναγιώτη Αχιλλέως, που δημοσιεύεται στην επίδημη ιστοσελίδα της ΕτΚ για τις σχέσεις Πολιτείας – Εκκλησίας: "Εκκλησία και Πολιτεία συνδέονται άρρηκτα, αφού πλήρωμα εκκλησίας και πολίτες είναι έννοιες ταυτόσημες".

Δεδομένου ότι περίπου οι μισοί Ευρωπαίοι πολίτες (σύμφωνα με το Ευροβαρόμετρο του 2005 ήταν 47%) δεν θεωρούν ότι η θρησκεία παίζει σημαντικό ρόλο στη ζωή τους, πόσο μάλλον οι εκκλησιαστικοί θεσμοί που διαφέρουν από χώρα σε χώρα και διαφανούν μεταξύ τους, εύλογα διερωτάται κάποιος γιατί η ΕτΚ αισθάνεται τόσο σίγουρη ότι ο τρόπος με τον οποίο επιλέγει να ερμηνεύει τη σχέση της με την πολιτεία είναι ορθός. Η απάντηση βρίσκεται στον ιστορικό ρόλο της ΕτΚ και την εμπλοκή της με την πολιτική εξουσία και σε αυτή πρέπει να επικεντρωθεί κάποιος για να εξηγήσει την αδυναμία της κυπριακής κοινωνίας να ασπαστεί ένα πλήρως κο-

σμικό κράτος, αλλά και την αδυναμία της ΕτΚ να δεχθεί ότι ο ρόλος που της έχει αναθέσει ο Θεός είναι πνευματικός.

Η εμπλοκή της ΕτΚ στη διοίκηση του νησιού προέκυψε μετά την οθωμανική κατάληψη του 1571. Ο Σουλτάνος όχι μόνο επέτρεψε ξανά την απρόσκοπτη λειτουργία των επισκοπών και την επιστροφή των αρχιερέων στις πόλεις (κάποιοι είχαν καταργηθεί και κάποιοι εξοριστεί στην επαρχία από τους Καθολικούς), αλλά προχώρησε πολύ παραπέρα, εκχωρώντας σε αυτούς με αυτοκρατορικά διατάγματα διοικητικές εξουσίες που τους επέτρεπαν να λειτουργούν ουσιαστικά ως αξιωματούχοι του οθωμανικού κράτους. Με την πάροδο του χρόνου η σχέση της ΕτΚ με την Υψηλή Πύλη γινόταν όλο και πιο στενή. Κύριο μέλημα της ΕτΚ ήταν να διατηρεί την τάξη και την ηρεμία στην Κύπρο και να φροντίζει να πληρώνουν ανελλιπώς τη φορολογία τους οι χριστιανοί κάτοικοι.

Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις όπου αρχιεπίσκοποι παρασημοφορήθηκαν από τους Οθωμανούς για τις καλές υπηρεσίες που προσέφεραν στο οθωμανικό κράτος. Ακόμα πιο χαρακτηριστικό είναι το δικαίωμα που είχε δοθεί στους αρχιερείς να παρακάμπτουν τον τοπικό Οθωμανό διοικητή και να αποστεινούνται απευθείας στο Σουλτάνο με αντιπροσωπείες που απέστειλλαν στην Κωνσταντινούπολη. Με τον τρόπο αυτό είχαν άμεση επιρροή στο ψηλότερο επίπεδο, κάνοντας ακόμα και τοπικούς Οθωμανούς αξιωματούχους να τους αποστέλλουν επιστολές παρακαλώντας τους να

εμποδίσουν τυχόν μετάθεση ή παύση τους.

Χαρακτηριστικές ήταν οι περιπτώσεις στις οποίες η ΕτΚ αναλάμβανε το καθήκον να αποτρέψει ή να καταστείλει επαναστάσεις κατά των οθωμανικών αρχών. Η στάση της ΕτΚ απέναντι στη μαζική επανάσταση χριστιανών και μουσουλμάνων κατοίκων, που έγινε το 1766 με αφορμή την αβάσταχτη αύξηση της φορολογίας, αποτελεί ίσως το πιο αξιόλογο παράδειγμα. Ο τότε Αρχιεπίσκοπος Παΐσιος εξαπάτησε τους επαναστάτες υποσχόμενος ότι θα μεταφέρει τα αιτήματά τους στο Σουλτάνο, αλλά, αφού μετέβηκε στην Πύλη, του ζήτησε να στείλει στρατό και να καταπνίξει την επανάσταση. Με την επιστροφή του εξαπάτησε για ακόμα μια φορά τους επαναστάτες λέγοντάς τους ότι τα αιτήματά τους έγιναν αποδεκτά και αποσύρθηκε στο σεράι με τον Οθωμανό κυβερνήτη. Τα στρατεύματα κατέφθασαν στο νησί, έπνιξαν στο αίμα την επανάσταση και η ΕτΚ συνέλεξε κανονικά τις αυξημένες φορολογίες.

Η συνεργασία της ΕτΚ με τις οθωμανικές αρχές στην πολιτική, οικονομική και διοικητική εξουσία της Κύπρου επισημοποιήθηκαν με τον πιο επικερδή για την ΕτΚ τρόπο με τις μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ, και ιδιαίτερα με τη μεταρρύθμιση του Χαττ-ί-Χουμαγιούν, το 1856. Ο Αρχιεπίσκοπος και οι Μητροπολίτες συμμετείχαν πλέον επίσημα σε όλα τα κύρια όργανα διοίκησης, το εκκλησιαστικό δίκαιο ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με το οθωμανικό, και η Κύπρος σταμάτησε να υπάγεται διοικητικά σε άλλες περιοχές. Το αρχιερατείο ήταν επίσημα υπόλογο μόνο στο Σουλτάνο και είχε την αυτονομία του σε σημείο που να εγκρίνει ακόμα και τους διορισμούς των φορολόγων από την οθωμανική διοίκηση της νήσου και να διατάζει τους ζαπτιέδες να επιβάλλουν την τάξη όταν οι χριστιανοί αρνούσαν να πληρώσουν το χαράτσι.

Όπως ήταν φυσικό, η ανάμιξη της ΕτΚ στην κοσμική εξουσία συνεχίστηκε και κατά την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας. Αν και σταμάτησε μετά από

πρωτοβουλία των Βρετανών να εξασκεί καθήκοντα φοροσυλλέκτη, συνέχισε ελλείψει εκλογών και δημοκρατίας να αποτελεί με τους μηχανισμούς και το εκτόπισμά της τον κυρίαρχο παίκτη στα πολιτικά δρώμενα. Συμμετείχε στο διορισμένο Νομοθετικό Συμβούλιο που δημιούργησαν οι Βρετανοί και ίδρυσε την πρώτη έκδοση του Εθνικού Συμβουλίου με το όνομα "Λαϊκόν Συμβούλιον της Εκκλησίας της Κύπρου". Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος γίνεται εκφραστής των πολιτικών επιδιώξεων των Ελλήνων της Κύπρου, ηγεμονεύει τον πολιτικό κόσμο, διαπραγματεύεται το Σύνταγμα που διαδέχεται την αποικιοκρατία και κατοχυρώνει την ΕτΚ με τον πιο επίσημο τρόπο, και γίνεται ο πρώτος Πρόεδρος του νέου κράτους.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο λοιπόν που σήμερα η Κύπρος αποτελεί με τη Μάλτα, την Ελλάδα, τη Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, μια μικρή μειοψηφία κρατών μελών της ΕΕ στα οποία το Σύνταγμα κατοχυρώνει επίσημα την Εκκλησία της χώρας. Ο συνταγματολόγος Αχιλλέας Αιμιλιανίδης σημειώνει χαρακτηριστικά για την Κυπριακή Δημοκρατία ότι "το Σύνταγμα δεν δημιούργησε ένα νέο νομικό καθεστώς, σχετικά με τις διάφορες

θρησκείες στην Κύπρο. Διατήρησε σε ισχύ τις διατάξεις του Οθωμανικού Δικαίου -και ειδικά του Χαττ-ί-Χουμαγιούν, σχετικά με την εφαρμογή του θρησκευτικού δικαίου". Το δε Ανώτατο Δικαστήριο τόνισε σε απόφασή του ότι το άρθρο 111 του Συντάγματος στόχευε να διατηρήσει "τις αρμοδιότητες των εκκλησιαστικών δικαστηρίων της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, όπως αυτές ασκούνταν κατά τη θέση σε ισχύ του Συντάγματος".

Η ΕτΚ συμμετείχε στην πολιτική και διοικητική εξουσία της Κύπρου για εκατονταετίες πριν η Κύπρος ενταχθεί στην ΕΕ, και ήταν συνηθισμένη στον καθορισμό της εθνικής πορείας, της οικονομικής στρατηγικής, της εκπαιδευτικής και των κοινωνικών πολιτικής καθώς και των κοινωνικών κανόνων. Μετά από το θάνατο του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και τη σταδιακή πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στην ΕΕ, η στάση της ΕτΚ προς την εκκοσμίκευση των κρατικών θεσμών ήταν απόλυτα αρνητική, ακριβώς γιατί απειλούσε τον έλεγχο που είχε στους πολιτειακούς θεσμούς και τις αποφάσεις τους.

Τα πρώτα σημάδια απροθυμίας της ΕτΚ

να αποχωριστεί την κρατική εξουσία που έχει φάνηκαν με την εναρμόνιση του Συντάγματος και των Νόμων με το ευρωπαϊκό κεκτημένο. Πεδία αντιπαράθεσης έγιναν για παράδειγμα ο πολιτικός γάμος και το διαζύγιο, όπου η ΕτΚ ήθελε να διατηρηθούν όπως είχαν οι εξουσίες των Εκκλησιαστικών Δικαστηρίων. Άλλη περίπτωση ήταν η έντονη αντίδραση της ΕτΚ στην αποποινικοποίηση της ομοφυλοφιλίας, με την οποία μάλιστα εμπόδισε την Βουλή να περάσει το νέο νόμο το 1997. Η πεποίθηση της ΕτΚ ότι αυτή ορίζει τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα αποτυπώθηκε από τον ιερέα Σάββα Μιχαηλίδη σε συνέντευξή του στην εφημερίδα "Φιλελεύθερος", στην οποία από το βάθρο του έχοντας την εξουσία έλεγε ότι "δεν τους αρκεί να τους αντιμετωπίζουμε με συγκατάβαση [...] θέλουν κοινωνική αναγνώριση και σεβασμό των δικαιωμάτων τους".

Μέρος του αυτοπροσδιορισμού του ρόλου της στην πολιτεία είναι και η συνεχής ποδηγέτηση των πολιτικών ηγετών, που οφείλουν πριν από κάθε απόφαση να εξασφαλίσουν την έγκριση και τις ευλογίες της. Ακόμη και υπονήφιος για την Προεδρία το 2008 είχε μερικές μέρες πριν τις εκλογές συνάντηση με τον Αρχιεπίσκοπο, μετά το πέρας της οποίας δήλωσε ότι "έχουμε μιλήσει στις λεπτομέρειες και ο κ. Πρόεδρος είναι σύμφωνος με τις επιθυμίες της Εκκλησίας να έχει λόγο πάνω στο θέμα της παιδείας". Όταν πρόεκυψε τελικά υπουργός Παιδείας χωρίς την έγκριση της ΕτΚ, ο Αρχιεπίσκοπος προειδοποίησε με νόημα την εκλεγμένη κρατική εξουσία ότι "καλά κάνουν να κατεβάσουν τα χέρια από την παιδεία γιατί οι ρίζες, τόσο οι εθνικές, όσο και οι θρησκευτικές, είναι πολύ βαθιές και δεν είναι εύκολο να τις αλλάξουν".

Ο εκλεγμένος δε Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, ακολουθώντας τα βήματα όλων των προκατόχων του, κάλεσε τον Αρχιεπίσκοπο επανειλημμένα στο προεδρικό για να του αναλύσει τις εξελίξεις στο Κυπριακό και τις διαπραγματεύσεις. Φυσικά ο Αρχιεπίσκοπος δε διστάζει τακτικά να επισημαίνει τα λάθη και τη σωστή πορεία που θα έπρεπε να ακολουθεί ο Πρόεδρος. Τέτοια είναι η

άνεση με την οποία η ΕτΚ αναμειγνύεται στην πολιτεία που μπορεί ακόμα και να απορρίπτει ανά πάσα στιγμή τους δημοκρατικά εκλεγμένους πολιτειακούς αντιπροσώπους ως ουσιαστικά ανίκανους να χειριστούν τις θέσεις τους. "Οι επικεφαλής του λαού δεν γνωρίζουν το Κυπριακό", είπε εκφράζοντας τη λύπη του πρόσφατα σε ομιλία του μέσα σε ναό, και εν μέσω διαπραγματεύσεων δήλωσε κατηγορηματικά για τους Τούρκους ότι "είμαι σίγουρος ότι ποτέ, οποιαδήποτε συμφωνία κάνουν, δεν θα την υλοποιήσουν", προεξοφλώντας έτσι και τη στάση που πρέπει να τηρήσει το ποίμνιό του ακόμα και αν επιτευχθεί τελικά συμφωνία ανάμεσα στα δύο μέρη.

Αν τελικά η άποψη της ΕτΚ, όπως καταγράφεται για αιώνες, είναι να καθορίζει δεσποτικά την πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή στην Κύπρο, ποιες ακριβώς αρχές και αξίες της ΕΕ είναι που επιδιώκει να προάγει με το γραφείο της στις Βρυξέλλες; Οι ίδιοι οι Ευρωπαίοι πολίτες, κατατάσσονται με σειρά τις πιο κάτω προτεραιότητες: ειρήνη, ελευθερία της γνώμης, κοινωνική ισότητα και αλληλεγγύη, σεβασμό στη φύση και το περιβάλλον, ανεκτικότητα και συμπερίληψη όλων, σεβασμό στην ιστορία, πολιτισμική πολυμορφία, πρόοδο και ανάπτυξη, και επιχειρηματικότητα. Εκτός της επιχειρηματικότητας, στην οποία η ΕτΚ έχει αποδείξει αναμφισβήτητη ότι αριστεύει, ποια από τις υπόλοιπες αρχές και αξίες είναι πρόθυμη να προωθήσει;

Πηγές

Ειδικό Ευροβαρόμετρο 273, "Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πραγματικότητα", Φεβρουάριος 2007
Ειδικό Ευροβαρόμετρο 278, "Ευρωπαϊκές Πολιτισμικές Αξίες", Σεπτέμβριος 2007

Αιμιλιανίδης Αχιλλεύς, "Η υπέρβαση του Κυπριακού Συντάγματος", Εκδόσεις Σάκκουλα, 2006

Κατσιαούνης Ρολάνδος, "Η Διασκεπτική 1946-1948", Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 2000

Μιχαήλ Μιχαήλ, "Η Εκκλησία της Κύπρου κατά την Οθωμανική περίοδο 1571-1878", Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 2005

Παυλίδης Άντρος, "Ιστορία της Νήσου Κύπρου", Φιλόκουρος, 1991

Οικονόμος Παναγιώτης Αχιλλέως, "Σχέσεις Εκκλησίας - Πολιτείας", Επίσημη Ιστοσελίδα της Εκκλησίας της Κύπρου, 25 Φεβρουαρίου 2009

Ομιλία της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου κατά την τέλεση των εγκαινίων του γραφείου της αντιπροσωπείας της Εκκλησίας της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, Βρυξέλλες, 18 Μαρτίου 2009

Ομιλία της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου στο ναό της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος στην Αυδήμου, Γραφείο Ενημέρωσης και Επικοινωνίας Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, 07 Αυγούστου 2009

Δηλώσεις της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου, Εφημερίδα Πολίτης, 08 Σεπτεμβρίου 2008

Δηλώσεις της Α.Μ. του Αρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομου μετά από συνάντηση με τον υπονήφιο Πρόεδρο Ι. Κασουλίδη, Κυπριακό Πρακτορείο Ειδήσεων, 21 Φεβρουαρίου 2008

Πατήρ Σάββας Μιχαηλίδης, "Υπάρχει και το ύστατο μέτρο του αφορισμού", Συνέντευξη στην Εφημερίδα Φιλελεύθερος, 11 Μαΐου 1997

Πλατφόρμα Ε/κ και Τ/κ Εκπαιδευτικών «Ενωμένη Κύπρος»

Για επικοινωνία:

Ηλεκτρονική Διεύθυνση: tokalemi@spidernet.com.cy

Ιστολόγιο: www.platformaenomenikipros.blogspot.com

Τηλέφωνο: + 357 99 372147

(Ευγενία Νικηφόρου)